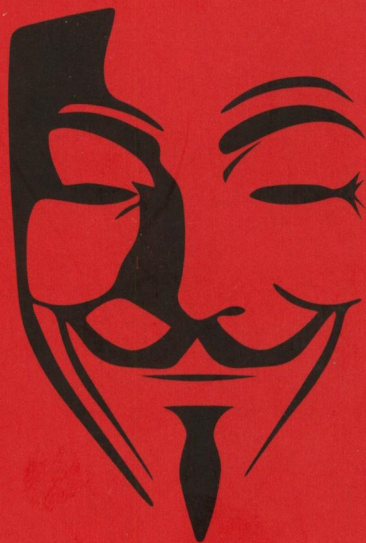

**WOLFGANG
KRAUSHAAR**

DIPLOMÁSOK LÁZADÁSA

**AZ ARAB TAVASZTÓL
AZ OCCUPY
MOZGALOMIG**

Wolfgang Kraushaar

Diplomások lázadása

Az arab tavasztól az Occupy mozgalomig

A kötet megjelenését

a Politikátörténeti Alapítvány,

a Politikátörténeti Intézet

és a Goethe Intézet támogatja

ISBN 978-963-338-354-4

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000572306

A fordítás alapjául az alábbi kiadás szolgált:

Wolfgang Kraushaar: *Der Aufruhr der Ausgebildeten. Vom Arabischen*

Frühling zur Occupy-Bewegung

Hamburger Edition, Hamburg, 2012

Hamburger Edition HIS Verlagsges. mbH

hamburger-edition.de

© 2012 Wolfgang Kraushaar

© 2012 Hamburger Edition

Fordítás © György Gábor

Kiadja a Napvilág Kiadó Kft.
www.napvilagkiado.eu

Első kiadás 2014

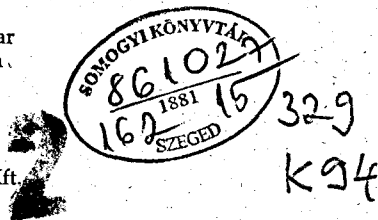
Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Printed in Hungary

Javaslatiért és a kutatáshoz nyújtott segítségéért

köszönetet mondok

Karin Könignek és Christoph Fuchsnak.

Tartalom

Bevezetés	9
I. Egy fiatalember, név szerint Mohammed	17
II. A helyszínek	28
A kairói Tahrir tér. A harag tizennyolc napja	29
A pekingi Vangfucsing bevásárlóközpont.	
A kínai „jázminos forradalom” lágy fuvallata	43
A liszaboni Avenida da Liberdade.	
A „Március 12. Mozgalom”	47
A madridi Puerta del Sol.	
A „Május 15. Mozgalom” háborgói	52
A santiagói Plaza de Armas. A „chilei tél”	62
A tel-avivi Rothschild Boulevard.	
A „Március 12. Mozgalom”	69
A Zuccotti Park Manhattan szívében.	
„Occupy Wall Street”	72
A bankellenes mozgalom világméretű kiszélesedése	93
„Occupy Germany”	101
Az Európai Központi Bank előtti tér. „Occupy Frankfurt”	107
III. A szereplők	113
A <i>diplômé chômeur</i> alakja Észak-Afrika országaiban	115
Diplomás munkanélküliség Egyiptomban	117
Fontos szerepben az arab asszonyok	120
A Nobel-békedíjas Tavakkul Karman	125
Kínában munka nélküli diplomások „hangyatorzseket” alakítanak	127
Chile. A diákmozgalom	130
Izrael. A közép-prétegek mozgalmá	133
New York és az USA. Az átlagon felüli végzettségűek	135
IV. A virtuális terek	140
A Facebook és a Twitter	141
Az Al Jazeera	151

Anonymous	153
A <i>Guy Fawkes</i> -maszk	160
V. Az arab önkényuralmak bukásának okai	167
Az arab uralmi formák három típusa	171
A neopatrimonializmus válsága	172
Az elnyomás mint tartópillér	174
A patriarchális uralmi formák sebezhetősége	176
A modernizáció alámossa a patrilineáris családszerkezetet	178
<i>Youth bulge</i>	182
VI. A világméretű pénzügyi válság okozói	186
A thatcherizmus és a reaganomics	187
A politikai keretfeltételek fokozatos megváltozása	193
VII. A prekarizáltak tesztelik a tiltakozást	197
A prekarizálódás mint a neoliberális politika következménye	198
A diplomások prekarizáltsága	200
Prekaritás és tiltakozás	202
VIII. A kairói hatalmi harc és a New York-i Occupy-tábor elvesztése	205
Élesedik a hatalomért folytatott küzdelem.	
Újabb utcai harcok a Tahrir tér körül	207
Az egyiptomi parlamenti választások	211
Az „Occupy Wall Street” elveszíti központját.	
A Zuccotti Park kiürítése Manhattanben	214
A mozgalom elveszítette a központját	218
IX. A kilátások	221
A kvalifikált, de kilátástalan helyzetben lévő szereplők	223
Az anyagi érdekek	226
A (csupán) jelképes hatalom	
A politikai befolyásolás lehetőségei	230
A siker esélye	231
A szerzőről	243
A kiadó utószava	245

Bevezetés

Mindannyian végignéztük – a médiában legalábbis – a 2011. év történéseit, amely váratlan, egyre terjedő és komoly következményekkel járó tiltakozásokat hozott. A *TIME* magazin odáig ment, hogy a tiltakozások központi alakját, a tüntető embert tette meg a „2011. év emberének”.¹ A szikra Tunéziában pattant ki, onnan terjedt át Egyiptomra, azután pedig tovább, egyik arab országról a másikra. A forrongók megbuktatták országaik rezsimjét, és elűzték a hatalmasokat. Ezzel pedig az arab térségen kívüli országokat is arra ösztönözték, hogy figyeljenek oda a kairói Tahrir tér megszállására, tekintsék azt mintának, és vegyék saját kezükbe sorsuk alakítását. Elindult a dominóhatás: számos országban fiatalok száz-ezreit inspirálta az úgynevezett arab tavasz. Maguk is tüntetni kezdtek, és köztereket foglaltak el.

Mindennek háttérében olyan drámai események játszódtak le, amelyek következményeivel alighanem még sokáig dolgunk lesz. 2011 márciusában Fukusimában nukleáris katasztrófa történt, amelynek nyomán a német kormány az atomenergia fokozatos visszaszorítását elvető, csupán néhány hónappal korábbi döntését felülvizsgálta, és teljes mértékben magáévá tette az atomenergia-ellenes mozgalom követeléseit, és fokozatosan teljesen leépíti az atomenergia felhasználását az ország-

¹ Person of the Year: The Protester. From the Arab Spring to Athens, from Occupy Wall Street to Moscow. *TIME*, 2011. december 26., 178. évf., 25. sz., címlap.

ban. Görögországban tavasszal annyira kiéleződött az államadóssággal kapcsolatos helyzet, hogy a kormány áprilisban azzal a kéréssel fordult az Európai Unióhoz és a Nemzetközi Valutaalaphoz, hogy igénybe kívánja venni a pénzügyi válság leküzdésére felajánlott mentőcsomagot. Azóta Görögországban nemcsak az adósságválság szélesedett ki oly mértékben, hogy az már más európai uniós tagországok stabilitását is fenyegeti, hanem kritikus helyzetbe hozta az Európai Valutauniót, valamint magát az Európai Uniót is. Márpedig az olyan nagy erejű megrázkódtatás, mint egy egész államszövetséget léteiben fenyegető transznacionális pénzügyi válság, vagy az atomenergia kontrollálhatatlanságát ismételtén bizonyító, felfoghatatlan méretű környezeti katasztrófa, nem tekinthető a fel-fellobbanó társadalmi mozgalmak pusztá díszletének.

Ha nem is mindig teljesen világos, hogy a felkelések előtt regnáló hatalmi apparátusok egyes elemei – mint például az egyiptomi hadsereg – egyáltalán részt vesznek-e a folyamatokban, és amennyiben igen, akkor miként, bizonyos országokban – mindenekelőtt Szíriában – pedig a konfliktusok változatlan erővel folytatódnak, és már rég polgárháborús zavargásokba mentek át, a tiltakozások mindenestre már tartósan megváltoztatták – nem utolsósorban Líbiában – a régió politikai viszonyait. Az arab tavasz lendülete áterjedt Spanyolországra, Portugáliára és Franciaországra, vagyis több, politikai, kulturális és vallási értelemben eltérő berendezkedésű országra. Mindehhez jött még egy ország, amely mind történeti, mind politikai értelemben különleges esetnek számít. Ez az ország Izrael. Nagy meglepetésnek számít

továbbá, hogy ott is fiatal emberek százezrei, főként közeposztálybeliek vonultak az utcára.

Végül 2011 szeptemberében New Yorkban elindult az Occupy Wall Street mozgalom: minden jel arra mutat, hogy a számos eltérő karakterű országot hónapokon át feszültségben tartó társadalmi és politikai áramlat ez egyszer elérte a világhatalom, de minimum a nemzetközi fináncstőke epicentrumát.

Bármennyire is csekélynek mondható a manhattani Zuccotti Park tüntetőinek száma a kairói Tahrir tér vagy más helyszínek tömegeihez képest, szimbolikus jelentőségük roppant nagy. Hogy a bankok hatalmát New York pénzügyi negyedének közepén, jóformán a világ legfontosabb tőzsdéjének, a New York-i tőzsdének a kapujában kérdőjelezzik meg, lényegesen nagyobb súllyal esik a latba, mintha a világ valamely másik terén tennek ugyanezt.

A jelenség lényegének megértéséhez elég egy pillantást vetni az aktivisták honlapján (occupywallst.org) olvasható szűkszavú önmeghatározás három pontjára: az Occupy különböző bórszínű, nemű és meggyőződésű emberek hierarchia mentes ellenállási mozgalmának tartja magát; azt a Joseph Stiglitz közgazdász szavai óta széles körben használt 99%-ot testesíti meg, amely nem hajlandó tovább túrni az 1% mohóságát és korrupcióját; továbbá – bevallottan a forradalmi arab tavasz eszméiségéhez kötődve – meggyőződéssel képviseli az erőszakmentességet. Feltehetően éppen ez a szándékolt szűkszavúság könnyítette meg némely híresség számára, hogy a tüntetők oldalára álljon.

A bank- és a pénzügyi rendszer elleni tiltakozó akciók már egy hónappal később, 2011. október 15-én világméretűvé bővültek. Több mint 900 városban és kereken nyolcvan országban demonstráltak: száz-ezrek vonultak az utcára, csak Spanyolországban és Olaszországban összesen megközelítően egymillióan. Egyszeriben úgy tűnt, mintha az Occupy Wall Street megjelenése összehangolta volna a különböző mozgalmi irányzatokat.

Nyilván nem egyszerű feladat megtalálni a földgolyó távoli pontjain zajló tiltakozások forгатókönyvének közös jellemző vonásait, és még nehezebb ezen az alapon prognózisokat, elsősorban a sikerre vagy kudarcra vonatkozó előrejelzéseket megfogalmazni. Már eleve a tiltakozás különféle megnyilvánulásai között sem problémamentes az eligazodás, külön erőfeszítést kíván az újszerű, a médiában fel-felbukkanó szlogenek, kódok és rejtjelek megfejtése. Néhány hónapja olyan izgalmas új elnevezéseket kellett megszoknunk, mint az *Adbusters* (szó szerinti fordításban kb. „reklámrombolók”) és az *Anonymous*, olyan rejtélyesnek tetsző kifejezésekkel, mint *Culture Jamming* (kultúramixelés) és *hashtagek*, sajátosan önkényes megfogalmazásokkal, mint *Geração à rasca* (küszködő generáció, portugál) és *diplômé chômeur* (diplomás munkanélküli, francia), eddig teljesen ismeretlen asszonyokkal, mint például *Camila Vallejo* és *Tavakkul Karman*, felbukkant továbbá *Guy Fawkes*, és találkozhattunk olyan különös eszközökkel, mint az „emberi mikrofonok” (*human microphones*). Minden új mozgalom futószalagon termeli az új *kulcsszavakat*. A szereplők nyelvezetének megértése és a kifejezéseikkel össze-

függő társadalmi scénáriók felfogása mindenekelőtt alapvető dekódolási feladatot jelent.

Mindebből következően a következő kérdések merülnek fel: miért éppen észak-afrikai országokból indultak ki ezek a roppant energiákat felszabadító tiltakozások, és miként terjedhettek át ilyen szélesebben az egyik arab országról a másikra? Miért ugorhattak keresztül a tiltakozások még az Atlanti-óceánon is, és miért terjedtek át a világ leghatalmasabb országára? És mi a közös a szereplőkben? Léteznek egyáltalán közös elemei a 2011-es tiltakozásoknak?

A 2011. év során feltáruló körképet vizsgálva egy egész sor ország esetében kénytelenek vagyunk többről beszélni, mint csupán tiltakozásról. Igaz, hogy kezdetben mindenütt demonstrációkkal, ülőblokáddal és tüntetésekkel találkoztunk, de sok helyen meghaladták ezeket a formákat. Számos esetben a tiltakozásból ellenállás, az ellenállásból lázadás lett, a lázadás pedig egyes esetekben a hatalmon lévővel vagy lévőkkal szembeni szabályos felkelésbe torkollott. A képesség tömegek mozgósítására, a határozott fellépésre, illetve arra, hogy a rendszerint túlerőben lévő állami erőszakszervek beavatkozását rugalmasan kezeljék, soha nem tapasztalt energiákat szabadított fel.

Jelen kötet a tiltakozásról szól, de annál többről is. Itt a nyugati és az arab országok tiltakozó akcióit egymással összekötő ellenállási formáról, a lázadásról van szó. De miben is áll a lázadás lényege? Míg a tiltakozás az ellenkezés és elégedetlenség kollektív és nyilvános kifejeződése, addig a lázadás esetében ez az ellenkezés a felháborodás olyan fokát éri el, amely az államhatalom elleni

forradalom formáját öltheti. Ezzel szemben, ha felkelésről beszélünk, ott az államhatalommal szembeni céltudatos ellenállás olyan módjáról van szó, amely érvényre jutása érdekében erőszakos eszközökhöz is folyamodhat, és a kormány megbuktatásához, sőt a teljes rendszer megváltoztatásához is elvezethet.

Az egyes akciókon túl felmerül a tiltakozási és ellenállási formák megvalósítóival kapcsolatban az a kérdés is, hogy van-e a szereplőknek közös sajátosságuk. Megfigyelők szerint mind az arab lázadások aktivistái között, mind pedig az Occupy mozgalmon belül túlnyomó többségben vannak a fiatal, azaz 18 és 29 év közötti felnőttek. Ez a csoport nemcsak a közösségi médiumok használatában jártas, de legtöbbször magasan kvalifikált is. Végzettségükkel azonban, legyen az érettségi vagy felsőfokú diploma, legtöbbször semmire sem mennek hazájukban, állítják ugyanezen megfigyelők. Felmerül persze a kérdés, hogy ez a megfigyelés igazolható-e? Tehát ténylegesen visszavezethetők-e a 2011. évben lezajlott lázadások és felkelések egy bizonyos résztvevői csoportra, azaz a „diplomásokra”? Amennyiben a lázadásba és felkelésbe átcsapó tiltakozások valóban a „diplomásoktól” indultak ki, mit jelent ez társadalmilag, elsőként is a keletkezés okaira és távolabbi perspektíváira, ezeken túl pedig a társadalom egészére nézve? Itt tennem kell még egy megkötést. Messze meghaladná ennek a munkának a kereteit az összes 2011-es lázadás elemzése, ezért kénytelen voltam kiválasztani közülük néhányat. Az arab tavasz vizsgálata Tunéziára és Egyiptomra, az Occupy mozgalomé az Egyesült Államokra, Spanyolországra, Portugáliára, Izraelre és a Né-

met Szövetségi Köztársaságra összpontosít. Ezenkívül Kína és Chile révén figyelembe vettem egy-egy jelentős latin-amerikai és kelet-ázsiai országot is a tiltakozások globális jelentőségének hangsúlyozására. Ezzel szemben nem vizsgáltam Görögországot, Angliát és Oroszországot, három rendkívül összetett, ugyanakkor mérőben eltérő esetet. Görögország éppen alkotmányos adottságai miatt meglehetősen atipikus eset, Angliában kitörték ugyan 2011 augusztusában heves utcai zavargások, ezeket azonban klasszikus randalírozásnak tekintem, vagyis olyan akcióknak, amelyeknek nincs politikai címzettje, és rendszerint erőszakos túlkapásokba, fosztogatásokba torkollnak; Oroszországban pedig az autokratikus, súlyosan elnyomó eszközökkel operáló rezsim elleni tömegtiltakozások nem érték el a lázadás küszöbét.

Hamburg, 2012. február

I. Egy fiatalember, név szerint Mohammed

Ezen a péntek reggelen is – 2010. december 17-ét írunk – ott vár vevőire egy tunéziai kisváros, Sidi Bouzid központjában. Neve Mohammed Bouazizi, 26 éves, az érettségit letette ugyan, de anyagi feltételek hiányában felsőfokú tanulmányokba már nem vágott bele. Többször is megpróbált elhelyezkedni a hadseregben, vagy szert tenni bármilyen egyéb állami állásra. De minden hiába. Kilátástalanságában még szülőföldje elhagyására is rászánta magát. Megkísérelt hajóval eljutni Szicíliába, gyalogszerrel pedig Líbiába, de egyik próbálkozása sem sikerült. A határőrség minden esetben elfogta. Első ízben két hét börtön volt a büntetése, másodszorra már egyből fél évre ítélték.

Árult fakordéről kínáló zöldség- és gyümölcsmozgóárusként édesapja halála óta ő a családja, azaz édesanyja és öt fiatalabb testvére fő eltartója. Engedélye mindazonáltal nincs, így – akárcsak már korábban nemegyszer – erre a napra is gondok árnyéka vetül. Amikor kevéssel 11 óra után megjelenik nála egy rendőrnő, Faïda Hamdi, hogy az előírt papírok iránt érdeklődjön, együtt kell működnie. A rendészeti hivatalt képviselő negyvenöt éves rendőrnő kénytelen megtiltani Mohammednek a kereskedelmi tevékenység folytatását. Miután a fiatalember már többször konfliktusba keveredett a rendészeti szervekkel, a rendőrnő odáig is elmegy, hogy lefoglalja a gyümölcs- és zöldségkészletet.

Hogy ezt követően mi történt a Tunisz városától kétszázötven kilométerre délre fekvő, negyvenezer lakosú

vidéki városban, azt utólag már lehetetlen részletekbe menően rekonstruálni.¹ Sok helyi lakos azt állítja, hogy Bouazizi nem ismerte el az intézkedés jogosságát. Beszámolók szerint az ügy végül veszekedésbe torkollott, amelynek során a fiatalember – utcai árusok számára különösen nagy értéket képviselő – mérlegét elkobozták, sőt mindennek a tetejébe a rendőrnő állítólag még egy pofont is lekevert neki. A történeteket sokan sokféle-képpen adták elő, és bár az eltérések csekélyek, szemtanú egyik változatra sincs.

Senki sem vitatja viszont, hogy az eset után Bouazizi a tartományi kormány épületéhez megy, hogy visszakövetelje a mérlegét. Miután nem jár sikerrel, egy előljárával kíván beszélni. De ezt is megtagadják tőle. Csalódottan, feltehetően dühösen is, hazamegy. Kicsivel később – időközben már délre jár az idő – visszatér: tiltakozásul fakordéjával a kormányzói székhely elé vonul. Ott elővesz egy láthatólag benzinnel teli palackot, tartalmát a fejére önti, és meggyújtja. A huszonhat éves férfi lobogó fáklyaként áll a kormányzói székhely előtt. A járőkelőket sokkolja a látvány, de idejük sincs közbelépni. Mire a lángok kihunynak, már alig van sértetlen testrésze.

Az egyik szemtanú mobiltelefonon riadóztatja Bouazizi unokatestvérét, a szupermarketet üzemeltető Alit, aki nyomban a helyszínre siet. Odaérve éppen csak annyit lát, hogy Mohammed lángok marta testét hordágyra emelik, és mentőautóval elszállítják. Nagy lélekjelenlétel okostelefonjával rögzíti a kísérteties hatású jelenetet. Az egyik barátja a képsort más, tiltakozó fiatal

¹L. Mathieu von Rohr: Mohammeds Früchte, *Der Spiegel*, 2011. március 14. 65. évf. 11. sz., 60–64.

lokat ábrázoló felvételekkel együtt feltölti a Facebook-ra, de előtte még megvágja és zenét játszik alá. A videót még aznap este sugározza az Al Jazeera arab tévéadó.

A hírcsatorna a felvételhez interjút csatol Ali Bouazizival, aki így milliós közönség előtt számol be unokatestvére tragikus sorsáról. Ali elmondja, hogy rokona ugyan iskolavégzett ember, ám nem tudott megfelelő munkát találni magának, belekeveredett valami nézeteltérésbe, önfelgyújtási akciója előtt pedig megverte a rendőrség. Utóbb a televízióban sugárzott teljes anyagot visszatöltik a Facebookra. Ennek a médiakombinációnak köszönhetően a huszonhat éves Sidi Bouzid-i fiatalember drámájának híre szélesebben terjedni kezd. A szörnyű esemény néhány óra leforgása alatt jelzőtűzként hat a hasonlóan kilátástalan helyzetben élő arab fiatalokra is, akik már másnap az utcákra vonulnak tiltakozásul. Bálványuk Mohammed Bouazizi.

Miközben sok keresztény országban lázasan készülődnek karácsony ünnepére, Tunézia több részén zavarások törnek ki. Fiatalok tízezrei tiltakoznak a magas élelmiszerárak, a tartós munkanélküliség és kormányuk tétlensége ellen. Egy Sidi Bouzid közelében fekvő településen a rendőrök december 24-én különösen keményen lépnek fel a tüntetőkkel szemben, akik közül kettőt lelőnek. A tüntetők felkelésüket ironikusan „jázmínos forradalomnak” nevezik el. Szándékosan ugyanazt a címkét használják, mint amellyel hetvenöt éves államfőjük, Zín el-Ábidín Ben Ali igyekezett szépítgetni 1987. november 7-ét, amikor is magához ragadta a hatalmat. Mivel most már a felkelők is „jázmínos forradalomról” beszélnek, úgyszólván lefoglalva ezt a me-

taforát a maguk számára, igényt formálnak rá, hogy egyedül ők használhassák jogosan politikai céljaikra a kifejezést.

December 28-án sor kerül egy figyelemre méltó találkozássra. Ben Arous kórházába egy sereg biztonsági ember és egyéb kísérő társaságában betoppan Ben Ali elnök, hogy meglátogassa a Sidi Bouzid-i súlyosan sebesült fiatalembert, akiért a tunéziai társadalom jelentős része aggódik, és akinek a sorsa ismertté vált az egész arab világban. A jelenet ugyanakkor meglehetősen megrendezettnek hat. Bouazizival ugyanis lehetetlen beszélni, erre az elnök sem képes. A testét olyan mértékben pólyálták be gézzel, hogy a huszonhat éves férfi inkább tűnik valamely egyiptomi piramisból előhozott múmiának, mint élő embernek. Csupán a szája környékén ismerhető fel valami nyílásféle, amelyhez csöveket csatlakoztattak. Ben Ali, aki szemmel láthatóan arra szánja a teátrális akcióját, hogy é propagandisztikus hatású gesztus elindítsa a zavargások visszaszorítását, meghívja a palotájába Bouazizi édesanyját, és a családot kerekén 10 ezer eurónak megfelelő pénzüsszeggel ajándékozza meg. Az elterelő hadművelet keretében továbbá felmutat a közvéleménynek valakit, akit bűn terhel a fiatalember szerencsétlenségéért.

Mialatt Ben Ali jóvátételi akcióját adja elő, Sidi Bouzidban letartóztatják Faïda Hamdi rendőrnőt, és Gafzában börtönbe zárják. Hetekig marad lakat alatt anélkül, hogy tevőleges túlkapására bármilyen bizonyíték rendelkezésre állna, és anélkül, hogy vizsgálóbíró elé állítanák. A rezsím joggyakorlata ebben az esetben sincs

összhangban a jogállamban kötelezően érvényes normákkal.

Időközben más, a saját helyzetük miatt a kétségbeesés határára jutott fiatalok próbálják buzgón követni Bouazizi példáját. Elsőként Arianában gyújtja fel magát egy tüntetést szervező tizenhét éves tanuló: amikor az iskola igazgatója magához rendeli, a fiú az igazgatói irodában oldószert önt a saját fejére, majd meggyújtja. A tanárszakszervezet képviselőjének információi szerint nem sokkal később egy kórházban belehal súlyos sérüléseibe. Más sors vár Kasserine-ben egy szintén ennyi idős munka nélküli fiatalra. Ő is meggyújtja a magára locsolt benzint, de az időben közbelépő járőrök el tudják fojtani a lángokat. Könnyebb sérülésekkel megússza. De nem ez az utolsó a kétségbeesésből elkövetett látványos cselekedetek sorában.

Mohammed Bouazizi számára – és ebben az orvosok kezdettől fogva egyetértének – nincs menekvés. A tunéziai fiatalember 2011. január 4-én a Ben Arous-i kórházban belehal súlyos sérüléseibe. Temetésén ötezernél is többen vesznek részt. Már a gyászolók száma önmagában is felér egy tiltakozó kiáltvánnyal. Az egyik szónok, egy Attia Athmouni nevű fiatalember még egyszer felidéz mindent, mi történt, amíg Mohammed Bouazizi a kórházban bele nem halt sérüléseibe. Dísztelen sírja a városon kívül emelkedik. Kaktuszok, olajbogyó- és mandulafák veszik körül.

A Bouazizi család házát ezután napokon, sőt heteken keresztül a világ minden sarkából érkezett riporterek szállják meg. Az újságírók a történeteket a lehető legszemléletesebben akarják bemutatni, miután azok a

szemükben jelzőtűznek, a „jázmínos forradalom” születése órájának számítanak. Mohammed öccse, Salem és húga, Leila tagadja a sajtó által terjesztett állítást, miszerint a fivérük öngyilkosságot követett volna el. Leila magyarázata szerint nem tudta elviselni a szégyent, hogy felpofozza egy nő. Emiatt öntötte le magát benzinnel. Eközben véletlenségből szikra pattant, ami aztán lángba borította. A szörnyű esemény nem öngyilkosság volt, hanem baleset. Ezzel kútba esett volna az a legszélesebb körökben elterjedt értelmezés, miszerint Mohammed az országában uralkodó viszonyok, a rendőri önkény, a fiatalok kilátástalan helyzete, az iszonyú munkanélküliség, a szabadságjogok hiánya és hasonlóak miatt vetett volna véget önkezeléssel életének. A Bouazizi családban, hangsúlyozta mindkét testvér, a politika semmi szerepet nem játszik. Mindazonáltal meglehetősen nyilvánvaló kételyek merülnek fel a történetkét illetően beállítással szemben. Valószínű, hogy a két testvér amiatt volt képtelen elfogadni az öngyilkosságot, mert az súlyosan sérti az iszlám vallás előírásait.

A számtalan interjú ugyanakkor arra is fényt derít, hogy a Mohammedről terjesztett információk szépítenek, vagy egyszerűen valótlanok. Édesanyja és őt testvére például azt állítja, hogy a fiatalembernek nem volt érettségije, és még kevésbé akart felsőfokon továbbtanulni. Édesapja halálakor csupán 14 éves volt; nyilvánvalóan örült, hogy egyáltalán letehetette a középfokú tanulmányokra jogosító vizsgát. A család nincstelensége miatt neki kellett anyagilag gondoskodnia róluk. Ezért szerzett be magának egy fakordét és egy mérleget. Reggelenként valamelyik nagybani piacon vásárolta a

gyümölcsöt és a zöldséget, amit aztán beszállított Sidi Bouzid négy kilométerre lévő városközpontjába, és ott megpróbálta eladni a helyi lakosoknak. Heti legfeljebb negyven euró bevételéből élt meg az egész család. Mivel nem volt engedélye a kereskedésre, folyamatosan összeütközésbe került a rendőri szervekkel, így a 2010. december 17-én eszkalálódott konfliktusra bizonyos értelemben a kezdetektől számítani lehetett. Egy dologban biztosak lehetünk – és ebben az egymástól erősen eltérő beszámolók egyetértenek –, függetlenül attól, hogy a rendőrnő lekevert-e neki egy pofont vagy sem: Mohammed Bouazizi úgy érezte, városa hatóságai packáznak vele, megalázzák és sértik a büszkeségét. Az Al Jazeera jelentése szerint fél évvel önfelgyújtása előtt még egy 124 eurós pénzbüntetést is kiszabtak rá, amely több mint háromheti keresete volt.

Időközben egyre kiterjedtebbek a zavargások. A megelőzően öntudatosan fellépő fiatalok szüntelenül ezt skandálják: „Le Ben Alival!” „Ben Alinak mennie kell!” Ezzel párhuzamosan a biztonsági erők intézkedései egyre brutálisabbá válnak. A Kasserine, Thala, Rgueb, Meknessi, Feriana, Kairouan és Sousse településeken tartott demonstrációkat a rendőrség fegyveres erőszakkal oszlatja fel. Ennek során a hivatalos adatok szerint 14 ember vesztette életét; nyugati sajtóügynökségek jelentéseiben ezzel szemben 23 halálos áldozatról van szó, a Tunéziai Szabadság Nemzeti Tanácsa (*Conseil National pour les Libertés en Tunisie*, CNLT) emberi jogi szervezet által kiadott lista pedig ötven halott nevét sorolja fel. Január 11-én a tiltakozások áttérjednek Tuniszra, a fővárosra is. A megmozdulások ereje és méretei miatt

a rezsim kényszerítve érzi magát, hogy bezárjon egyes egyetemeket és iskolákat. Nyilvánvalóan azt akarják megakadályozni, hogy állami intézmények válhassanak a zavargások fellegváraivá.

A következő két napon Ben Ali néhány engedményt tesz a tiltakozók lecsillapítása érdekében. Mindenekelőtt ígéretet tesz a letartóztatott tüntetők szabadon bocsátására és egy bizottság felállítására, amelynek feladata az országszerte pellengérré állított korrupciós esetek kivizsgálása, büntetőjogi üldözése és lehetőség szerint megakadályozása lesz. Ezt követően bejelenti, hogy a továbbiakban a biztonsági erők nem tüzelnek a tiltakozókra, ő maga pedig nem indul a 2014-re tervezett választásokon.

De a jelek szerint a felsorolt lépések egyike sem képes csökkenteni a feszültséget. Az elégedetlenség változatlanul nagyfokú. A blogokon ez olvasható: „Nincs többé visszaút.” A tiltakozások változatlan erővel folytatódnak. Végül Ben Ali lemond, január 14-én feladja a hatalmi harcot, és Szaúd-Arábiába menekül. Egy kormányzóvivő bejelenti a kabinet felosztatását, és közli azt is, hogy a következő hat hónapon belül új választásokra kerül sor. Az elnök hivatali teendőit a továbbiakban Mohammed Ghannouchi miniszterelnök látja el a saját feladatköre mellett. Kevéssel ezután a tunéziai Alkotmánytanács Fouad Mebazaât, a parlament elnökét nevezi ki ügyvezető államfőnek az átmeneti időszakra. Azon a napon, amelyen Ben Ali hanyatt-homlok áll odébb, a Svájcban megjelenő *Tages-Anzeiger* hasábjain egy érzelmeiktől túlfűtött szöveg jelenik meg *Sidi Bouzid, mon amour* címmel. Szerzője a korábban fél évet börtön-

ben töltő tunéziai újságíró és a rezsim kritikusa, Taoufik Ben Brik. Szavai tolmácsolnak valamit az észak-afrikai ország fiataljaiban már oly régóta halmozódó érzésekből. Mintha a névtelenek kiáltványa volna.

„Férfiakra volna szükség, akik, mint a fák lombja, oxigénhez juttatják országomat. Akik felgyújtják, lángba borítják az utcákat. Tunéziából kifogyott a lélek, nem volt már hova menekülni. És Sidi Bouzid ott állott, mint a kétségbeesés mementója: néhány ház egy három kilométeres főutca mentén Tunézia legszegényebb vidékén. Sidi Bouzid oly ronda, oly vigasztalan, annyira el van telve munkanélküliséggel és reménytelenséggel, hogy ha az ember ott lakik, átkot szór minden napra, amelyre ébred. Ám az itteni emberekből hiányzott az erő, hogy felkeljenek az ellen, amit sorsuk örök végzeteként éltek meg: az éhínség, az uzsora és az elnyomás ellen. Gyerekek írták ezt a mondatot Sidi Bouzid egyik házfalára: »Húsz éve szart vetünk.« Egészen ama fenséges napig, Tunézia ébredésének napjáig. És éppen itt, Sidi Bouzidban. Senki sem érti pontosan, miként következett be a robbanás, de mindannyian örülünk neki! Mohammed Bouazizi Sidi Bouzidba való. Ez a fiatal munka nélküli férfi a nyílt utcán öntött magára benzint, aztán felgyújtotta magát, végül belehalt a sérüléseibe. Ennyire szenvedett a mindennapos megaláztatásoktól. Tán próféta volt, égi Mohammed egy országban, amelyből kifogyott a lélek? Szélsőséges gesztusa sokként, ébresztő kiáltásként hatott. Férfiak kellenek, mint ő volt, szálfá férfiak, akik bátorságot öntenek a népbe, hogy úrrá legyen a félelmén, hogy letépje magáról a rák borított számárbórt. A Sidi Bouzid-i intifáda gyermekei nem tagjai egyetlen pártnak, egyetlen szakszervezetnek sem. Ők Mohammed Bouazizival azonosulnak. Sorsában önmagukra ismernek. És fellázadnak ez

ellen a sivár, céltalan élet ellen. Megélték apáik és nagyapáik megaláztatását, megélték, ahogy a gerincük lassan meghajlott. Sokáig úgy tűnt, mintha nem maradt volna már erejük a forradalomra, bár megörökölték elődeiktől a gyűlöletet, a bánatot és az undort. Mindez most tör elő belőlük. Sidi Bouzid gyermekei, Tunézia gyermekei számára ezek a mámor napjai. Végre emelt fővel akarnak élni.”²

Miután Tunéziában nem csillapodnak a tiltakozások, és a politikai nyomás is kitart, a tunéziai igazságügyi miniszter január 26-án nemzetközi elfogatóparancsot bocsát ki Ben Ali, a felesége, Leila Trabelsi és más családtagjai ellen, majd elfogásuk érdekében az Interpol segítségét kéri. Kereken három héttel később a tunéziai külügyminisztérium még tovább megy egy lépéssel, és Szaúd-Arábia kormányához fordul a korábbi elnök kiadatása érdekében. Akiről időközben elterjed a hír, hogy szélütés érte és kómában fekszik. A hírt azonban hivatalosan nem erősítik meg. Nem zárható ki, hogy valójában csak azt próbálták megakadályozni, hogy Ben Ali bíróság elé állíthassák és gáztetteiért elítélhessék. Márpedig a tunéziai kormánynak éppen ez a célja. A Tunis Afrique Presse (TAP) hivatalos tunéziai hírügynökség pedig pár héttel később azt jelenti, hogy vádat emeltek Ben Ali és felesége ellen „belső biztonság elleni összeesküvés” vádjával. A vád 18 pontja között a „zavargásra, gyilkosságra és fosztogatásra való felbujtás” is megtalálható. Az Igazságügyi Minisztérium közlése szerint Ben Ali ellen keresetet nyújtottak be kábítószer-fogyasztás, kábítószer-kereskedelem és gyilkosság miatt is.

² Taoufik Ben Brik: Sidi Bouzid, mon amour, *Tages-Anzeiger*, 2011. január 14.

Szinte hihetetlen, ami történik. Egy fiatal utcai árus öngyilkossága olyan méretű felkelést vált ki Tunéziában, amely futótűzként átkergette az arab államok leg többjére, és végül az „arab tavasz” ösztönzi a fiatalokat a Föld legkülönbözőbb országaiban és földrészein arra, hogy egyszerre, erőszakmentesen és fantáziadúsán tiltakozzanak a bankválság és a szociális igazságtalanság ellen. Egy ifjú arab feltehetően önkéntelenül is világméretű tiltakozási hullámot váltott ki. Ő maga a saját személyében egyesítette mindazokat a mozzanatokat, amelyek a következő hónapok során kiemelkedő szerepet játszanak, ezek pedig az iskolavégzettség, a hátrányos társadalmi helyzet és a szakmai kilátástalanság.

Az Európai Parlament időközben Szaharov-díjjal tüntette ki Bouazizit, a világ egyik leghíresebb napilapja, a londoni kiadású *Times* pedig az év emberévé választotta.³

³ A 2011. december 28-i kiadás címlapja: A *The Times* ma Mohamed Bouazizit, az utcai árust, az arab tavasz ihletőjét nevezi meg az év emberének. Bouazizi nem volt forradalmár, magányos tiltakozása mégis katalizátora lett annak a lázadáshullámnak, amely megváltoztatta a Közel-Keletet.

II. A helyszínek

A városok történetében a terek nemcsak a társadalmi élet központját jelentik, ahol gyűléseket és piacokat rendeznek, hanem gyakran lázadások és forradalmak kiindulópontjait is. Így volt ez a párizsi Place de la Concorde esetében, amelyet XV. Lajos idején eredetileg Place Royale-ként építettek, és amelyet 1792-ben Place de la Révolutionra kereszteltek át. De igaz ez a pekingi Mennyei Béke terére is, ahol a kínai diákok 1919 körül az ellen tiltakoztak, hogy országukat a Versailles-i Szerződés értelmében japán protektorátus alá helyezték. A városi tereknek kereskedelmi, közéleti és gyakran politikai funkciója is van. Amolyan meteorológiai állomásként jelzik a lakosság körében uralkodó hangulatot, egyúttal pedig potenciálisan fórumai azoknak, akik elégedetlenek a helyzetükkel és változásra törnek.

Nem volt ez másképpen az arab tavasz és az Occupy mozgalom esetében sem. Majdnem mindenütt fontos szerepet játszottak a központi fekvésű terek. A tüntetők szándéka az volt, hogy megszállják a városi közélet gyűjtőpontjait, és ott hangoztassák céljaikat. Úgy tűnik, nem csupán a követeléseiket kívánták így kifejezésre juttatni, hanem egyúttal egy újfajta kollektivitásra való törekvés megmutatása is céljuk volt. Azt akarták, hogy mindenki lássa, hogyan kell kinéznie egy egalitárius, demokratikusan formálódó tiltakozó mozgalomnak. Lehetek bármilyen mobilisak a különböző mozgalmak, ily módon mégis egy nagyon állandó dimenzióját vezették be a tiltakozásoknak.

A kairói Tahrir tér. A harag tizennyolc napja

Ami 1989-ben Pekingben a terek tere, a Tienanmen, a Mennyei Béke tere volt, ahol egy demokratikus mozgalom oly sok aktivistája vesztette életét, kétségtelenül az volt 2011-ben, bár legalább némileg reményteljesebb kimenettel, a kairói Tahrir tér. Nincs még egy tér, amely hozzá fogható lenne kisugárzásban, szimbolikus jelentőségben, sőt még nevének közvetlen jelentésében is. Mióta katonatisztek egy csoportja, köztük Gamal Abdel Nasszer későbbi államelnök 1952 júliusában megdöntötte a monarchiát, az egyiptomi metropolis központjában, a Nílus jobb partjához közel fekvő tér neve Mīdān at-Tahrīr, vagyis Felszabadulás tér.

A főváros e terén többsávos körforgalom van, közepén zöldterülettel; a Tahrir, amely nemcsak az egyéni közlekedés központja, hanem a busz- és metróforgalomé is, az 1952 utáni évtizedekben sűrűn vált – részben erőszakos – tiltakozó akciók színterévé. Ilyen volt például az 1977. januári úgynevezett „kenyér-lázadás”, amikor is a kenyér árának felemelése miatt feldühödött és felháborodott tízezrek rohamozták meg a teret. A nép Anvar Szadat elnöksége idején feltörő haragját azonban néhány nap alatt véresen leverte a páncélosok bevetésétől sem visszariadó hadsereg.

A Tahrir tér fölé emelkedik a Mogamma, az egyiptomi állam fő igazgatási épületkomplexuma. Tizennyolc emeletén nem kevesebb, mint 18 ezer tisztviselő és egyéb alkalmazott tevékenykedik. A „Központ” nevet viselő épületmonstrum nem véletlenül juttatja eszünkbe a Sztálin-éra monumentális, egyszersmind nyomasztó

stílusát. Az 1952-ben elkészült, kafkainak tetsző épülettel a Szovjetunió ajándékozta meg Egyiptomot. Miután Nasszer két évre rá elnök lett, a komplexum – 1970-ben bekövetkezett haláláig – hatalma jelképeként számított. A Mogamma mindig is a kőbe merevedett önkényuralmat jelképezte, és ez aligha változott a két utód, Szadat és Mubarak idején. Méretei mellett az emberek amolyan miniatürizált lényeknek tűnnek, akikre ebben az épületben legfeljebb a kérelmező szerepét osztják. Ellenséges hozzáállását az állampolgárokhöz a legmeggyőzőbben egy két évtizeddel ezelőtt forgatott népszerű filmszati-ra, a *Terror és kebab* fejezi ki.¹ Ebben a Mogamma jelképe mindannak, ami csak félresikerült az egyiptomi államban: túlbürokratizáltság, korrupció, nemtörődomség és folyamatos időpocsékolás. 2011-ben ez előtt az épület előtt játszódtak le a szabadságmozgalom meghatározó jelenetei. A színre lépő felkelők előtt ott emelkedett a megdöntendő önkényuralom hatalmi szimbóluma.

¹ A filmben egy apa – akit Mubarak egy híve, Adel Imam alakít – át akarja íratni gyermekeit egy másik iskolába, de nem talál senkit sem az épületben, aki ebben illetékes lenne. A Mogammán át vezető útja során sokakkal találkozik, akik ugyanígy jártak. A férfi feldühödik; túsul ejti az összes sorstársát, és ügye azonnali elintézését követeli az államtól. Csakhogy foglyai szolidárisak iránta, és közösen egy „terrorszervezetet” hoznak létre. Első lépésként kebabot rendelnek mindenkinek. A film, amelyet meglepő módon az eredeti helyszínen, magában a Mogammában forgathattak, nevetségessé teszi a teljes egyiptomi állami bürokráciát. Rendezője, Sherif Arafa 2005-ben tagja volt a Mubarakot az elnökválasztási küzdelemben támogató, médiaszakemberekből álló csapatnak. Mubarak bukása után egy kollégájával együtt elvállalta a *18 Days* című, a Tahrir téri sikeres felkelés napjait bemutató film koordinálását.

Az 1981 októberében, a Szadat meggyilkolását követően hatalomra kerülő és az országot attól fogva folyamatosan a szükségállapotra vonatkozó törvény rendelkezéseit alkalmazva kormányzó Hoszni Mubarak elnök hivatali idejének vége felé egyre több jel mutatott arra, hogy a lakosság körében terjed az elégedetlenség, és szociális háttérű zavargások vannak kialakulóban. A legeggyértelműbb jelek kezdetben a *Kifaya* mozgalom felől érkeztek. „Kifaya” azt jelenti, „elég”. Amiből pedig elég volt, az Mubarak túlságosan hosszú nyúlt és demokratikus legitimáció nélküli hivatali ideje volt. Emiatt a mozgalom, amelyben mind baloldali, mind többségükben középpolgári csoportok, továbbá a Muszlim Testvériség szövetkeztek egymással, 2004-ben kampányba kezdett annak érdekében, hogy az egyiptomi elnököt közvetlenül válasszák meg. Az ehhez kapcsolódó és több mint egy tucat egyiptomi városban tartott gyűléseken, demonstrációkon és tüntetéseken egyre másra Mubarak lemondását követelő jelszavak hangzottak el.

Egy másik helyszín a Kairótól északra, a Nílus deltájában fekvő Mahalla al-Kubra városa volt, ahol az ország legnagyobb textilgyára található. Ott már 2006-tól több nagy sztrájkra került sor. Amikor az állami üzem munkásai 2008. április 6-án újból sztrájkot hirdettek, a biztonsági erők minden rendelkezésükre álló eszközzel megkísérelték már csírájában elfojtani. Ennek ellenére munkások százai bocsátkoztak utcai harcba a rendőri erőkkal, amelynek során autók és üzletek borultak lángba, négy tüntető pedig életét veszítette. A Dohában, Katar fővárosában működő Al Jazeera tévéadó óránként tudósított a drámai fejleményekről. Az egyip-

tomiak emlékezetébe az a felvétel vésődött be a legtar-
tósabban, amelyen a textilmunkások Mubarak arcképét
letéplik a helyéről, majd vadul megtapossák. Az ország
egyik legkiválóbb rezsimkritikus írója, Alaa al-Aswani e
felvételek szeizmográfiai jelentőségére hívta fel a figyel-
met: „Egyiptomban csak tavaly ezer illegális sztrájkra
került sor. Azt hiszem, az ország nagy és gyors változá-
sok előtt áll. Ezt majdnem mindenki érzi.”² Úgy tűnik,
neki lett igaza.

Ahmed Maher mérnök és Israa Abdel Fattah HR-es
már 2008 márciusában létrehozott egy Facebook-cso-
portot a textilmunkások támogatására. Csoportjuknak
a sztrájkok dátuma nyomán az Április 6-a Mozgalom
nevet adták.³ Amikor a mozgalom tiltakozásul az egy-
re magasabbra emelkedő élelmiszerárak ellen általános
sztrájkra szólított fel az interneten keresztül, nem keve-
sebb, mint 76 ezer Facebook-felhasználó jelzett vissza.
Israa Abdel Fattahkal ellentétben, akit a textilmunkások
utcai csatáit követően letartóztattak, egy ideig börtön-
ben tartottak, és aki ezek következtében olyan mérték-
ben félni kezdett, hogy felhagyott a közösségi tevékeny-
séggel, az addig minden háborgatást elkerülő Ahmed

² In: Jürgen Stryjak, Autokrat im Notstand. Verlängerung des
Ausnahmestandes in Ägypten, *Qantara.de*, 2008. június 4.,
de.qantara.de/Autokrat-im-Notstand/2453c126/index.html. A hi-
vatkozásokban szereplő összes url letöltési ideje 2014. június 15., így ezt
külön nem tüntetjük fel a továbbiakban. – A szerk.

³ Az Április 6. Mozgalom történetéhez l. David Wolman, Cairo
Activists Use Facebook to Rattle Regime. *Wired Magazine*, 2008.
október 20.; Lena Jakat, Die Kinder des 6. April und der Tag der
Entscheidung. *Süddeutsche Zeitung*, 2011. január 31. L. továbbá az
egyik társalapító írását: Waleed Rasched, Der ägyptische Traum.
Frankfurter Rundschau, 2011. október 5.

Maier folytatta a mozgósítást. Igen hamar nyilvánva-
lóvá vált, hogy csoportja a szabadságharc legfontosabb
kezdeményezői közé számít.

Az utolsó csepp a pohárban a 2010. decemberi par-
lamenti választások során szisztematikusan elköve-
tett választási csalás lehetett. A választáson egyébiránt
mindössze a jogosultak 23%-a vett részt. Miközben az
ellenzéki pártok csupán 3%-ot értek el, az elnök Nem-
zeti Demokrata Pártja (NDP) az 508 parlamenti szék-
ből 420-at szerzett meg. Mubarakot állítólag 88,6%-kal
választották meg, immár ötödik hivatali idejére. Leg-
később ettől kezdve a barométer vihart jelzett. A 2011-
es tiltakozások kezdete nem lehetett volna sem parado-
xabb, sem elkerülhetetlenebb. Aznap ugyanis hivatalos
ünneppnap, a rendőrség napja volt. Csakhogy január 25-
e, ahelyett hogy állami ünnepi esemény lett volna, a vád
napjává lett az intézkedései miatt egyszerre hírhedt és
rettegett rendőri hatóságokkal szemben. Az Április 6.
Mozgalom a Facebookon, a Twitteren és számos blogon
jelentette be a „harag napját”. Csak a Facebookon nyolc-
ezer felhasználó mondott igent a demonstrációkon való
részvételre. Az egyik felhívás így hangzott:

„Miután a tunéziai forradalomnak köszönhetően az embe-
rek visszanyerték a reményt saját akaratuk és jogaik érvé-
nyesítésére, az egyiptomiak ezen a napon fogják kifejezésre
juttatni véleményüket a politikájával harminc éve kizárólag
az uralkodó elitet szolgáló hatalommal szemben.”⁴

⁴ Karim El-Gawhary, *Tagebuch der arabischen Revolution*,
Kremayr & Scheriau, Bécs, 2011, 56.

Tüntetőik tízezrei vonultak a Legfelsőbb Bíróságtól a parlament épületéhez.⁵ Velük szemben a rendőri és biztonsági erők közel harmincezer fős armadája sorakozott fel. Vízágyúkkal és könnygázzal igyekeztek szétkergetni a Mubarak-ellenes tüntetőket. És bár a nap folyamán ötszázat közülük letartóztattak, de még mindig túlságosan sokan voltak ahhoz, hogy módszereikkel megtörhessék őket. Egy adott pillanattól fogva úgy látszott, hogy az utca hatalmi viszonyai az ellenkezőjükbe fordulnak. Ahogy a rendőrség újabb és újabb gumibotos támadásokat indított a demonstrálók ellen, a fiatal tüntetőkből egyszer csak elpárolgott a félelem. Most már ők dobálták kövekkel az egyenruhásokat, míg nem azok voltak kénytelenek elmenekülni.

Némelyek – anélkül, hogy ezt megfelelő egyeztetés előzte volna meg – már dél körül, szinte magától értődő módon, a „Tunézia, Tunézia, legyen úgy, mint Tunéziában!” jelszót kiabálva a Tahrir térre vonultak. Ők elsősorban a Kifaya aktivistái voltak, akik már régóta várták ezt a pillanatot. Alapgondolatuk a következő volt: „Többé nem hagyjuk magunkat elkergetni. Kitarunk ezen a helyen addig, míg térdre nem kényszerítjük a rezsimet.” Felismerték: szó sincs róla, hogy elszigeteltek volnának. A közelben lakók odamentek hozzájuk, és enni-inni adtak nekik. Egy sor bolttulajdonos demonstratív módon kinyitotta az üzlete ajtaját, többek között

⁵ Ugyanezen a napon más egyiptomi városokban is demonstrációra került sor, így Alexandriában, Manszurában és Szuezenben. A Szuezi-csatorna partján fekvő városban két ember vesztette életét a tüntetések során. Egy tüntető, akit gyomron talált a rendőrség gumilövedéke, belehalt a sérüléseibe, ahogy egy rendőr is.

azért, hogy az aktivisták használhassák a mellékhelyiségeket. Legkésőbb estére biztossá vált, hogy a dolgokat meg lehet változtatni. 19 óra 38 perckor ez jelent meg a Facebookon: „Szabályos népünnepély-hangulat uralkodik. Aki csak Kairóban tartózkodik, a Tahrirra megy, ahol éppen történelmet írnak.”⁶ És al-Aswani, aki természetesen maga is ott volt, öntudatosan kijelentette: „Történelmi nap ez, máától nincs többé visszaút.”⁷ Január 25-e után csakugyan nem volt már visszaút.

A következmények egyikeként másnap váratlanul elvágták az internetes hozzáférést a Facebookhoz és a Twitterhez. A biztonsági szervek nyilvánvalóan azt hitték, ezzel kiiktatnak kettőt a legfontosabb mozgósító fórumok közül, és ily módon elejét vehetik a további demonstrációknak. Egy napra rá lekapcsolták az internetszolgáltatók routereit, és szinte egész Egyiptomot leválasztották a világhálóról. Nem működött sem az SMS-kommunikáció, sem a legnépszerűbb okostelefonok legtöbb szolgáltatása. Csakhogy a cenzoroknak csalódniuk kellett. Nemcsak az Al Jazeera, de más tévéadókon is látható volt, milyen hatalmas tömeg indított harcot a rezsim ellen, és tart ki eltökélten a Tahrir téren.

A fordulópont január 28-a volt. Ezen a napon a hagyományos pénteki szentbeszédet követően tízezrek özönlöttek a Tahrir térre. A rendőrség pedig újból brutálisan lépett fel a tiltakozókkal szemben. Szolgálati járműveikkel hajtóvadászatot rendeztek. E jelenetek rémisztő ké-

⁶ El-Gawhary, *Tagebuch der arabischen Revolution*, Kremayr & Scheriau, Bécs, 2011, 59.

⁷ El-Gawhary, *Tagebuch der arabischen Revolution*, Kremayr & Scheriau, Bécs, 2011, 60.

pei, amelyeket szintén az Al Jazeera sugárzott, nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a lakosság egyre nagyobb tömegei álljanak a demonstrálók mellé. Még az utcákon zajló hatalmi harcot addig csak kívülről szemlélő Muszlim Testvériség is feladta passzív szerepét, és támogatta a lázadókat.

Azonban még fontosabb volt, hogy aznap úgy tűnt, az egyiptomi állam a szó szoros értelmében elszigeteli magát: aznap az összes minisztérium és hatóság zárva tartott. Az áldozatok felett érzett düh és felháborodás oda vezetett, hogy felgyújtottak és porig égettek egy sor rendőrkapitányságot, továbbá a kormányzópárt, az NDP központjait. A korábbi napokon oly sok veszedelmet okozó biztonsági erők embereinek nyoma veszett. A helyükre népbizottságok léptek. Kairó egyik legjelentősebb kulturális értékének biztosítása érdekében a tüntetők védőpajzsot vontak a Nemzeti Múzeum köré. Elhatározták, hogy elejét veszik a lopásnak, fosztogatásnak, esetleges vandalizmusnak. A kora esti órákban aztán hirtelen feltűnt a hadsereg. Ez a fejlemény sokakban, akik a múltban átéltek már hasonlót, félelmet keltett, de aggodalmuk nem bizonyult megalapozottnak. A katonák bevonultak az embertömeg sorai közé, és a tüntetők, illetve a rendőrök között helyezkedtek el. Nyilvánvalóan nem arra szolgált a parancsuk, hogy támogassák a rendőrséget az erőszakos fellépésben. Hamarosan baráti jelenetekre került sor. A demonstrálók még a páncélosokra is felmáshoztak. Világos volt, mennyire szeretné mindenki, hogy a hadsereg szövetséges és ne ellenfél legyen.

A rendőrség kijárási tilalmat rendelt el éjszakára, hogy a tiltakozás dinamikáját – noha az ellenőrzés fő-

lőtte már rég kicsúszott a kezéből – legalább megszakítsa. Csakhogy ennek már nem engedelmeskedett senki. Miközben még mindig hatalmas embertömeg tartózkodott a Tahrir téren, Mubarak elnök beszédében fordult a néphez, amelyet a televízió közvetített, hogy védelmébe vegye a rendőri és a biztonsági erők intézkedéseit. Engedmények látszatát próbálta kelteni: kormányátalakítást és reformokat jelentett be. De mindez már hatástalannak bizonyult: a tiltakozások az esti és az éjszakai órákban Mubarak beszéde ellenére is folytatódtak. Egyre-másra ilyen és hasonló, Mubaraknak címzett kiáltásokat lehetett hallani: „Kímélj meg bennünket!”, illetve „Takarodj!” A nap mérlege azonban keserves volt. Sajtójelentések szerint csak ezekben az órákban százak vesztették életüket és ezrek sebesültek meg.

Ugyanakkor az utcai összeütközések és a részben véres harcok mellett valami mást is megfigyelhettünk. A következő napokban egy új értékrendféle bontakozott ki. Mohammed Bamyeh szociológus, maga is az események szemtanúja, a következőképpen foglalta össze benyomásait: „A következő másfél héten szinte egész Egyiptom-szerte milliók voltak együtt az utcákon, az ember pedig szinte fizikailag érezhette, hogyan nő ki az eltűnt állam helyén egy magasabb rendű ethosz – közösségi érzés, szolidaritás, gondoskodás, mindenki más méltóságának tiszteletben tartása, a személyes felelősség érzése másokért.”⁸

⁸ Mohammed Bamyeh, Kairo, die Siegreiche. Zeichen und Wunder der ägyptischen Revolution vom Februar 2011, *Lettre Internationale*, 2011. tavasz, 24. évfolyam, 92. szám, 19.

Közben a fiatalabbak körében himnusszá vált egy amerikai popdal. A *Walk like an Egyptian* nemcsak egy bizonyos járásnak, hanem konkrétan a kiegyenesedett, peckes járásnak a jelképe lett.⁹ Némelyek a dalt így énekeltek: „Fight like an Egyptian.”

2011. február 1-jén az események újabb csúcspontra értek. A tüntetők meggyőződésévé vált, hogy a gyűlölt elnök elűzése immár csakis azon múlik, sikerül-e még több embert mozgósítani. Létezik-e még egyáltalán az a hatalom, amely képes volna a népnek ellenállni? Ha már napokkal azelőtt, mindenfajta fenyegetés ellenére sikerült százezreket az utcára vinni, most sikerülnie kellett annak is, hogy ezt az erőt még tovább fokozzák. A szervezők ezért kiadták a jelszót: „Egymillió ember menete”. Valószínű, hogy a valóságban ennél lényegesen többen is elméntek tüntetni. Az Al Jazeera jelentései szerint kétmillióan voltak. Azért, hogy a Tahrir téren ne kerüljön sor ismét fegyveres összetűzésekre, a tér bejáratainál ellenőrzést vezettek be. A rendszer feltételezett pribékjeitől – akik a Belügyminisztérium személyi igazolványát mutatták fel – megtagadták a belépést. Lehetőleg mindennek békésen kellett végbemennie. A téren népnépzéshangulat kezdett eluralkodni. Este Mubarak újból megragadta az alkalmat, hogy a televízión ke-

⁹ A *Walk Like an Egyptian* a *Bangles*, egy három nő alkotta kaliforniai együttes száma, és 1986-ban az USA-ban, a Német Szövetségi Köztársaságban és más országokban heteken át listavezető volt. A videó a Tahrir téri felkelés idején – amint arról az ugrásszerűen sokasodó YouTube-letöltések is tanúskodtak – ismét nagyon népszerű lett. Pár hónap múlva a dal és a könnyen érthető jelszó újabb felemelkedése következett be az USA-ban, az Occupy mozgalomban.

resztül a lakossághoz forduljon. Ezúttal azt jelentette be, hogy nem kívánja újra jelöltetni magát az elnöki pozícióért, ezen túlmenően pedig keresi a párbeszédet más politikai csoportosulásokkal. Csakhogy a Tahrir tér erre még sokkal dühösebben reagált, mint legutóbb. Egyre-másra felhangzott a „Takarodj, takarodj!” és az „Ez nem elég, ez nem elég!” kiáltás.

A valóságban azonban az egész mozgalom még ropant gyenge lábakon állt. A helyzet másnap, február 2-án ismét kiéleződött. Viszolyogtató, furcsa színjáték tárult ezen a napon mind a lázadók, mind pedig az újságírók szeme elé. A rezsim a tüntetők megfélemlítésére és szétkergetésére lovas rendőröket vetett be. Lovak és tevék hátán verőlegények érkeztek a Tahrir térre, szétverték a tömeget, és mindenkit ütöttek, akinek nem sikerült időben fedezéket találnia. Mivel a hadsereg – tegnapi módszerétől eltérően – nem végzett személyi ellenőrzést a bejáratoknál, a lovasokon felül a rezsim nagyszámú, késekkel és a gumibotokkal felfegyverezett pribékje is a tiltakozók közé elegyedett. Az épületek tetejéről tetőcserepeket dobáltak a térre. A nyilvánvalóan célzottan elrendelt erőszakos intézkedések ismét számos áldozatot követeltek. Az Al Jazeera szerint tizenhárom halott és több mint ezerötyszáz sebesült volt a nap vesztesége.

A rá következő napokban különös, átmeneti állapot következett be. Egyelőre a felek egyike sem tudott föülkerekedni. Február 3-án bombákat dobáltak a tömegbe, néhol mesterlövészek tartották tűz alatt a demonstrálókat. A „Búcsú napjára”, február 4-ére ismét tízezrek érkeztek a Tahrir térre, amelyet válaszul tankokkal vettek

körül. Ebben a zaklatott helyzetben került sor a keresztények és muszlimok első közös imádságára. Amikor Mohammed Husszein Tantavi védelmi miniszter megjelent, hogy a katonákhoz szóljon, kihívóan, majdhogynem eskünek hangzón odakiáltották neki: „A hadsereg és a nép egyesült.”¹⁰ Hogy a félelmet csökkentse – attól, hogy a katonaság mégiscsak a szabadságmozgalom ellen fordulhat –, röviddel ezután a Belügyminisztérium egyik szóvivője kijelentette a CNN amerikai hírtelevíziónak: a hadsereg semleges marad, és nem áll egyik oldal mellé sem.

Február 10-e estéjén, Mubarak elnök harmadszor is a lakossághoz fordult. Helyzete addigra már annyira meggyengült, hogy bejelentette, hivatali ügyeit átadja helyettesének, Omar Szulejmánnak, megváltoztatja az alkotmányt, és feloldja a szükségállapotot, ugyanakkor mandátuma szabályos leteltéig hivatalban kíván maradni. Elnökként ez volt az utolsó beszéde. A rá következő nap délutánján ugyanis terjedni kezdett a hír, hogy Mubarak családjával együtt a Vörös-tenger partján található nyári rezidenciájába, Sarm es-Sejkbe távozott. Ezt megelőzően újból százezrek gyűltek össze a Tahrir téren, és tüntettek az elnöki palota, valamint az egyiptomi állami televízió épülete előtt is. Estére megbizonyosodtak afelől, hogy Mubarak lemondásáról döntés született. Szulejmán alelnök beszédében jelentette be, hogy az elnök lemondott a hivataláról, helyét a Fegy-

¹⁰ Aufruhr in Ägypten. EU fordert sofortigen Übergang. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. február 4. <http://www.faz.net/aktuell/politik/arabische-welt/aufruhr-in-aegypten-eu-fordert-sofortigen-uebergang-1597677.html>.

veres Erők Legfelsőbb Tanácsa veszi át. A legfontosabb ember ettől fogva Mohammed Husszein Tantavi vezértábornok, aki húsz éven keresztül a hadügyminisztérium élén állt.

A hír futótűzként terjedt, és sok más helyszínnel együtt egyetlen hatalmas népünnepellyé változtatta a Tahrir teret.¹¹ Úgy tűnt, immár végleg lerázták az önkényuralom igáját. Egyiptom-szerre polgárok milliói ünnepezték a végére már csak megvetett elnökük lemondását. Az ország legismertebb bloggere, a harmincéves Wael Ghonim, aki január 25-én a tiltakozás kezdeményezőinek egyike volt, tömören és egyértelműen írta a Twitteren: „Forradalom 2.0: Küldetés teljesítve.”¹² Csak-hogy a küldetés minden volt, csak „teljesített” nem. Emlekeznie kellett volna arra, hogy George W. Bush amerikai elnök milyen elhamarkodottan használta ezt a szófordulatot, amikor 2003. május 1-jén, a USS Abraham Lincoln repülőgép-hordozó fedélzetén elhangzott tévébeszédében idejekorán bejelentette az iraki háborúban kivívott vélt győzelmet. Ahogyan akkoriban nem lehetett valóságos győzelmet elkönyvelni Irakban, ugyanúgy kevés okuk volt rá Egyiptomban is – mindenféle örömnép ellenére –, hogy bejelenések valamiféle „for-

¹¹ A február 6. és 12. közötti eseményekhez l. a következő naplót: Alexandra Lucas Coelho, *Generation Tahrir. Bei den Kämpfen des Wandels – Nachrichten vom Mittelpunkt der Welt. Lettre Internationale*, 2011. tavasz, 24. évf. 92. szám, 10–17. A népünnepélyjelleg a sok halálos áldozat és sebesült ellenére a kezdetektől fogva a Tahrir téri események jellemzője volt. L. Karim El-Gawhary, *Das permanente Volksfest. die tageszeitung*, 2011. január 31.

¹² Der Pharao ist verjagt. *Zeit online*, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2011-02/mubarak-ruecktritt-portraet>.

radalom" győzelmét. Annyi biztos volt, hogy a tömeges tiltakozások sikerre vezettek, és hogy ezt a sikert hetekkel korábban elképzelni sem tudta volna senki. De az, hogy egy zsarnokot elűznek a hivatalából, még nem feltétlenül jelenti, hogy a mögötte álló eliteket is megfosztják a hatalomtól, lerombolják azok struktúráit. Hátravolt még a felkelés valódi sikerének próbája. A hadsereg által bejelentett alkotmányos reformig és szabad választásokig további hónapoknak kellett eltelniük, és azalatt sok minden történhet. Február 12-én érezhető enyhülés kezdődött. A tüntetők és a katonák közösen láttak neki a Tahrir téri barikádok elbontásának. Önkéntesek tisztították meg a környező utcákat a napokig tartó harcok szemetétől és egyéb maradványaitól. Egy napra rá már újból megnyitották a körforgalmat a közlekedés előtt. A Legfelsőbb Katonai Tanács ugyanekkor hatályon kívül helyezte az alkotmányt, feloszlatta a parlamentet, új választásokat írt ki, továbbá bejelentette azt is, hogy az új alkotmányról népszavazást fognak tartani.

Az események egyelőre nyugvópontra jutottak, mégpedig egy újabb, február 18-i fellángolással. Az e napon tartott „győzelmi menetelésen” országszerte egyiptomiak százazrei ünnepelték Mubarak hatalmának megdöntését. Felemás hatást váltott ki ugyanakkor az a tény, hogy a pénteki szentbeszédet, harminc év múltán először ismét a 84 éves muszlim jogtudós, Jusuf al-Karadavi tarthatta. Becslések szerint egymillióan hallgatták szavait a Tahrir téren, aztán egybehangzóan követelték a megdöntött kormány összes tagjának lemondását: „Hoszni elhagyta az elnöki palotát. Miért uralkodnak

Egyiptomon a bűntársai?”¹³ Ez volt az a kérdés, amelynek szinte minden egyebet háttérbe szorítva még hónapokig napirenden kellett maradnia.

A pekingi Vangfucsing bevásárlóközpont A kínai „jázminos forradalom” lágy fuvallata

Azokban az országokban, ahol a rezsimet magát egy forradalom megtestesüléseként tételezik, amely a népet állítólag mindenféle vívmányokkal ajándékozta meg, a viszonyok természetéből következően különösen súlyos problémának számít a másként gondolkodás, a szociális elégedetlenség és tiltakozás, mi több, elsődleges feladat a lázadás és a felkelés jeleinek kezelése. Mindezek ugyanis nemcsak súlyosan megkérdőjelezik a rendszer önmeghatározását, hanem az uralmi igények legitimitását is kétségbe vonják.

Ez volt a helyzet a múltban a Szovjetunió és csatlós országai esetében, és ez a helyzet napjainkban – a jóformán felülmúlhatatlan társadalomgazdasági változások minden csillogó látványossága ellenére – a Kínai Népköztársaságban is. Az egypártrendszerben a lendületesen növekvő, ámbár meglehetősen egyenlőtlenül elosztott prosperitáshoz vezető út a szisztematikus cenzúra intézkedéseivel, messzenyúló, szerteágazó korrupcióval, korlátozott véleménysszabadsággal és az emberi jogok sorozatos megsértésével van kikövezeve.

Még az elmúlt szűk negyed évszázadban szinte egyetlen más országhoz sem hasonlíthatóan virágzó, tájékoz-

¹³<http://www.alarabiya.net/articles/2011/02/18/138176.html>

tatáspolitikáját tekintve viszont még mindig elszigetelődő Kínát is hamar elérte az arab forrongások hulláma. Február 19-én, mindössze néhány nappal Mubarak bukása után az emigráns kínaiak szerkesztette *boxun.com* című portálon megjelent egy felhívás. Ebben ösztönző példaként mutatták be a tunéziai „jázmínos forradalmat”. Mindazok, akiknek „van álmuk a jövőről” – írták a honlapon –, vasárnap 14 órakor találkozzanak és sétáljanak Peking és még egy tucat kínai nagyváros terein és bevásárlóutcáin, kifejezve ezzel, hogy változásokat követelnek. Az erőszakszervezeteket azonnal riadóztatták.

Egy napra rá a *Vangfucsingen*, Peking központi bevásárlóutcáján arcát vállalva kétszáz, Sanghajban, a Peace Cinema előtt feleannyi tiltakozó nézett szembe egy-egy hadseregnyi egyenruhás és civil rendőrrel, akik nyilvánvalóan azt a parancsot kapták, hogy minden eszközzel akadályozzák meg a nevetségesen csekély létszámúban összegyűlt emberek akcióját.¹⁴ Számos újságíró és

forgatócsoport jelenléte sem akadályozta meg a príbékeket abban, hogy egyeseket önkényesen kiemeljenek a tömegből és megverjenek. Nem jártak jobban a nemzetközi sajtó emberei sem. Őket is rövid úton elintézték: kitépték a kezükből a kameráikat, megrugdosták, és elszállították őket a helyszínről. Csak azt követően kerültek ismét szabadlábra, hogy hajlandók voltak aláírni egy előre megszövegezett nyilatkozatot, amelyben elismerték: törvénszegő módon jártak el, továbbá egyetértettek benne azzal is, hogy a jogsértések miatt bocsánatot kérnek. A kínai rezsimnek egészen nyilvánvalóan nagyobb érdeke fűződött ahhoz, hogy még csírájában elfojtsa a legcsekélyebb tiltakozó mozgalmat is, mint ahhoz, hogy egy összecsapás nyomán a nemzetközi nyilvánosság előtt az a kép alakuljon ki róla, elszánta magát a kemény, egyszersmind kegyetlenül brutális rendőrlami eszközök és módszerek alkalmazására.

Egy héttel később, február 27-én az események szinte megismétlődtek. A kezdeményezők a korábbi tapasztalatok alapján még óvatosabbak lettek, és csupán arra hívtak fel, hogy a megbeszélt helyeken a résztvevők „egyszerűen csak tegyenek úgy, mintha teljes véletlenségből arra járnának”, némán sétálgassanak, rendeljék valamelyik gyorsétteremben a hármas számú menüt vagy jázminteát; a mozgósított biztonsági erők létszáma ennek ellenére nagyon is felülmúlta a korábbiét. Nyugati hírügynökségek jelentései szerint Kínában a 2008-as nyári olimpiai játékok óta nem mozgósítottak ilyen mértékben rendőri erőket. 14 óra 30 perc körül a pekingi

¹⁴ Hogy a kínai rezsim félelme attól, hogy a futótűz fellobbanásához egyetlen szikra is elegendő, megalapozott volt, az kiderül a kaliforniai Santa Monicában működő Rand Corporation 2005 tavaszán közölt tanulmányából. Ebben idézik a kínai társadalmi tiltakozások statisztikáját, amely szerint az incidensek több mint tíz éven keresztül vezetett nyilvántartása alapján a konfliktussal járó események száma 1993-ban 8700 volt, majd 1997-ig enyhén emelkedett, azután a 2003-ig ugrásszerűen megnőtt (58 ezer), és 2005-re elérte a 87 ezret. Közben folyamatosan nőtt a résztvevők száma is. A kutatóintézet, amely eredeti feladata szerint az USA védelmi minisztériumát látta el tanácsokkal, majd 1948-ban a Ford Foundation segítségével nonprofit intézménnyé alakították át, forrásként a kínai Közbiztonsági Minisztériumtól beszerezett országos adatokra hivatkozik. Murray Scott Tanner, *Chinese Government Responses to Rising Social Unrest*, Santa Monica (Ca.), 2005, 11.; újabb adatok a *New School Graduate Program in Interna-*

tional Affairs egyik kutatásából származnak: Chris Chafin, *Unrest in China*, New York, 2010.

Vangfucsingen négy köztisztasági jármű locsolni kezdte az úttestet. Félreérthetetlenül az volt a céljuk, hogy elkerülgessék onnan a járókelőket és az újságírókat. A hivatalosan megrendezett zaklatás gyors sikerrel járt. Elkerülendő, hogy a jó taktikai érzékkel rendelkező tiltakozók az épületben akár csak átmenetileg is menedékre lelhessenek, hamarosan az egész utcát lezárták. Ezúttal is tetteleg eltávolítottak a helyszínről néma járókelőket, akik azonkívül, hogy fizikailag jelen voltak, nem tettek semmit. Az intézkedések kiterjedtek továbbá több nyugati újságíróra, köztük az ARD tudósítójára, Christine Adelhardra és ZDF-es kollégájára, Johannes Hanóra is. Mindkettejüket őrizetbe vették. Csak azt követően nyerték vissza a szabadságukat, hogy az ügybe bekapcsolódott a német nagykövetség is.

Március 2-ára egy harmadik tiltakozást terveztek. Négy nappal előtte az aktivisták közzétettek egy háromszakaszos stratégiát az állami erőszak kezelésére. Az első fázisban ismét csak utcai sétára és éttermi rendelésre került volna sor, a másodikban jázminvirágot tűztek volna ki, és mobiltelefonjaikon a Mo Li Hua („Szépséges jázminvirág”) című népdalt játszották volna le, a harmadik fázisban pedig – ezzel nyilvánvalóan önmagukat akarták bátorítani – a jázminos mozgalom már olyanira megerősödött volna, hogy lehetetlen lett volna visszacsinálni. Csakhogy mindez alig volt több vágyálomnál. A valóságban emberi jogi ügyvédek, bloggerek tartóztattak le, így Ran Yunfeit, illetve írókat, köztük Liu Xianbint, és ismert művészeket, mint például Ai Weiweit. Némelyek egyszerűen eltűntek, vagy házi őrizet alá helyezték őket. Egyszersmind egy sor internetes

tartalom is a cenzúra áldozatául esett. Következésképpen kiírtottak minden olyan oldalt, amelyen a „jázmin” szó előfordult. Az Észak-Afrikából importált jázminos forradalomból alig maradt több egy fuvallatnál.

A lisszaboni Avenida da Liberdade. A „Március 12. Mozgalom”

Portugáliában, Európának ebben az országában, amelyet az adósságválság az egyik legkeményebben sújtott, szintén a Facebookon indult a mozgalom. 2011. február 19-én felhívás jelent meg a munkanélküliség és a kormány által elhatározott takarékosági program ellen. Szövege szerint a munkanélküliek aránya a 25 és 34 év közöttiek körében 2010 utolsó negyedében 13,4% volt. Munkához való jogot, a bizonytalanság felszámolását és a már megszerzett képesítések elismerését követelték. Kezdetként március 12-én, szombat délután 15 órát jelöltek meg, helyszínnek pedig a lisszaboni Avenida da Liberdade és a portói Praça da Batalha. A „munkanélküliek, kölcsönzött munkaerők és gyakornokok generációja” itt és ekkor mutatná fel „a hulladékot” a politikusoknak és a munkáltatóknak. A mozgalom önértelmezése szerint „pártok feletti, világi és békés”.¹⁵

Nyilvánvaló volt, hogy a kezdeményezők érzékeny pontra tapintanak. Szombaton ugyanis Lisszabonban a Marques de Pombal emlékműnél található Rotundától a Praça dos Restauradoresig húzódó, több mint egy kilométer hosszú sétálóutcán mintegy 250 ezer ember gyűlt

¹⁵ További demonstrációkat terveztek ugyanekkor Lisszabonban a Rossión, a Köztársaság terén, az északabbra fekvő Viseu városában és Ponta Delgadában, az Azori-szigetek fővárosában.

össze. Egyik jelszavuk így szólt: „Com a precaridade não há liberdade.” (Ahol prekariátus¹⁶ van, ott nem lehet szabadság.) A tüntető menet élén hordozott transzparenson nagy betűkkel írva ez állt: „O País Está À Rasca.” (Az ország szükséghelyzetben van.) Mindenekelőtt a munkához és lakhatáshoz való jog alapján reformokat követeltek. Együttal követelték azt is, hogy José Sócrates miniszterelnök, aki egy személyben a Szocialista Párt (Partido Socialista, PS) főtitkára is, oszlassa fel a parlamentet és mondjon le. A sajtóban olvasható volt továbbá, hogy a tüntetés „a generációk közti egyenlőség megnyilvánulása” volt: nem csupán fiatalok tiltakoztak, hanem nagyszülők, szülők, gyerekek és unokák is. Az ország északi részén fekvő Porto kikötővárosában a 80 ezer résztvevő azt jelentette, hogy a Praça da Batalha téren többen már el sem tudtak volna férni. Még az Algarve régióban fekvő Faro városában is összejött hatezer tüntető – ami feltehetően minden idők legnagyobb demonstrációja volt azon a vidéken. Csupán Coimbra egyetemvárosban számoltak mindössze 500, Ponta Delgadában pedig 150 résztvevőt.

Ettől fogva a mozgalom a Movimento 12 de Março névvel (M12M, Március 12. Mozgalom), avagy pedig egy, a

¹⁶ A prekariátus kifejezést az utóbbi évtizedek baloldali társadalomtudósai vezették be. A kifejezés a bizonytalanságra, a koldulásra, a bármikor elveszíthető javakra utaló latin precarius és a proletariátus szavak kontaminálásával jött létre, és annak a '70-es évek második felétől kialakult, főleg emigránsokból és fiatalokból szerveződő társadalmi rétegnek (sokak szerint új osztálynak) a jelölésére szolgál, akik kihullottak a szociális állam védőhálójából, és folytonos munkaerő-piaci és egzisztenciális bizonytalanságba kényszerültek. (A szerk.)

Geração à rasca című felhívásukból kiemelt sorral („Egy korosztály van szükséghelyzetben”) azonosította magát. Ez utóbbi kifejezés eredetileg a kilencvenes évek közepén bukkant fel, amikor egy újságíró ezzel írta le az egyetemisták tiltakozását a „dama de ferro”-ként, azaz Vasladyként aposztrofált Manuela Ferreira Leite közigazdász – a Partido Social Democrata (PSD) színeiben egyúttal oktatási miniszter – személye ellen. Az M12M közzétett egy kiáltványt, amely a 2011. évi tiltakozó mozgalmak leghatásosabb dokumentumai közé sorolható:

„Mi, portugál munkanélküliek, ötszáz eurós tőzsdeügynökök és más alulfizetettek, kizsákmányoltak, alkalmi munkából élők, részmunkaidőben dolgozók, szabadúszók, segéd- és vendégmunkások, gyakornokok, ösztöndíjasok, esti iskolában tanulók, egyetemi hallgatók; anyák, apák és gyerekek.

Mi, akik ez idáig elszenvedői voltunk Portugália jelenlegi állapotának, ma itt gyűltünk össze, hogy hozzájáruljunk egy, az ország sorsát jobbra fordító változás kirombaltatásához. Azért vagyunk ma itt, mert megelégtünk a létbizonytalanságot, amelybe belekényszerítettek bennünket. Azért vagyunk ma itt, hogy naponta megharcoljunk egy olyan jövőért, amelyben érdemes élni, életünk minden területének stabilitásáért és biztonságáért.

Azért tiltakozunk, hogy azok, akik prekárius helyzetünkért felelősek – a politikusok, munkáltatók és mi magunk –, közősen cselekedjenek ennek az elviselhetetlenné vált valószínűságnak a gyors változásáért.

Máskülönben

a) becsapjuk a jelenünket, mert nincs lehetőségünk a bennünk lévő potenciált kibontakoztatni és megmutatni, mire vagyunk képesek; így az ország gazdasági és szociális

viszonyai nem javulnak. Eltékozzoljuk egy egész korosztály teljesítményét és gátoljuk a fejlődését;

b) semmibe vesszük a múltunkat: az előző generációk azért küzdöttek és hoztak áldozatokat, hogy mi hozzáférjünk az oktatáshoz, biztonságban éljünk, munkásként jogokkal rendelkezünk, és szabadok legyünk. Eltékozzoljuk az erőfeszítések, az odaadás és önfeláldozás ezen évtizedeit;

c) megterheljük a jövőnket, amelyből hiányozni fog a mindenkit megillető oktatás és mindazoknak a jogos nyugdíja, akik egy életen át dolgoztak. Eltékozzoljuk azokat az erőforrásokat és kompetenciákat, amelyek az ország gazdasági fellendüléséhez elvezethetnének.

Az ország történetében a mi generációnk rendelkezik a legmagasabb műveltségi szinttel. Ne hagyjuk tehát, hogy a tehetetlenség, az elkeseredettség vagy a kilátástalanság elcsüggyessen bennünket! Biztosak vagyunk benne, hogy rendelkezünk minden eszközzel és technológiával, hogy jobba telessük a saját jövőnket és Portugália jövőjét. Nem a többi generáció ellen tiltakozunk. Csak nem tudunk, és nem akarunk tovább várni arra, hogy a problémák maguktól megoldódjanak. A megoldás érdekében tiltakozunk – és magunk is részei akarunk lenni a megoldásnak.”¹⁷

A prekarizáltak tiltakozásához egyébként egy „soundtrack” is tartozott, amit a *Deolinda* nevű fadoegyüttes szolgáltatott. Frontemberük, a 32 éves Ana Bacalhau az egyik számban a diplomás munkanélküliség abszurditását vette górcső alá, amikor így énekelt:

„Micsoda eszement világ, ahol egyetemet kell végezni ahhoz, hogy az ember rabszolga lehessen.” A dal cí-

¹⁷ A *Protesto da Geração À Rasca* németül: <http://geracaoenrascada.wordpress.com/manifesto/deutsche/>; angolul: <http://geracaoenrascada.wordpress.com/manifesto/english/>.

me *Parva que Sou* (De hülye vagyok), és első ízben 2011 januárjában hangzott fel Portóban, a turnéjuk záró koncertjén. Nem játszottak még egy dalt, amely ehhez foghatóan szíven találta volna a hármezer fős közönséget. Ülőhelyeikről felállva, lelkesen tapsolva ünnepelték a prekarizált világ ellen indított zenei támadást. A Deolinda szemmel láthatóan fiatal közönsége érzékeny pontjára tapintott. A dalt százazrek töltötték le az interneten, és hamar a *Geração à rasca* himnuszává vált.

Várható volt, hogy a szociális természetű tiltakozás rövid időn belül politikai következményekkel jár majd. Miután a két nagy szakszervezeti szövetség, a Portugál Dolgozók Általános Szövetsége (*Confederação Geral dos Trabalhadores Portugueses*, CGTP) és az Általános Munkásszövetség (*União Geral de Trabalhadores*, UGT) mindössze egy héttel később saját, nagyszabású, 200 ezer résztvevőt megmozgató demonstrációival beállt a sorba, a konzervatív Szociáldemokrata Párt (*Partido Social Democrata*, PSD) úgy döntött, hogy a továbbiakban nem támogatja a szocialista kisebbségi kormány takarékosági programját. Ez olyan mértékben szorította sarokba José Sócrates kormányát, hogy annak – az M12M követelésével is összhangban – le kellett mondania, és így utat nyitott az új választásoknak. A kampány uralkodó témája a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság volt, annak a portugál munkaerőpiacra és szociálpolitikára gyakorolt hatásaival együtt; illetve kampánytéma volt az államháztartás túlzott eladósodottsága is. A 2011. június 5-i parlamenti választásokon a szocialisták – a várakozásoknak megfelelően – súlyos vereségbe szaladtak bele. Csupán 28%-ot értek el, ami 8,5%-kal alacsonyabb,

mint előző eredményük. A választások egyértelmű győztese 9,5%-os szavazatarány-növekedéssel, 38,6%-os eredménnyel a konzervatív ellenzéki Partido Social Democrata és annak elnöke, Pedro Passos Coelho lett.

Különösen feltűnő volt, hogy a választási részvétel 58,07%-ra esett vissza. Ilyen alacsony addig még sosem volt. Egyes régiókban a választásra jogosultak több mint fele nem járult az urnákhoz. Megfigyelők szerint ennek hátterében az egyre inkább defenzívába szoruló politika állt. Az a tény, hogy a saját kormányuk legtöbb döntését már előre meghatározta a Nemzetközi Valutaalap takarékosági diktátuma, nyilvánvalóan kételyt ébresztett a választópolgároknál a parlamenti választások értelmét és azt illetően, és hogy ők maguk mennyire élhetnek demokratikus befolyásolási lehetőségeikkel.

A madridi Puerta del Sol. A „Május 15. Mozgalom” háborgói

A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság által ugyan csak keményen sújtott Spanyolországban a tiltakozások egy májusi vasárnapon vették kezdetüket. Egy munka nélküli ügyvéd, aki nemcsak a saját helyzetével, de a politika egészével is elégedetlen volt, már február közepén felhívást tett közzé a Facebookon egy csoport létrehozására, amellyel az volt a szándéka, hogy mozgósítsa a hozzá hasonlóan gondolkodó polgárokat és koordinálja a tevékenységüket. A galíciai, Madridban élő, 26 éves Fabio Gándara¹⁸ összeállt néhány, többségében az internetről ismert barátjával, és velük közösen ¡Democ-

¹⁸ L. Reiner Wandler-Fabio Gándara: Revoluzzer mit gesundem Hausverstand, *Der Standard*, 2011. május 22.

racia Real Ya! (Valódi demokráciát, most!) néven egyfajta, magát ideológiamentesnek, de nem apolitikusnak tartó bázisdemokrata mozgalmat hívott életre.

Következő lépésként közzétették országos kiáltványukat. Stéphane Hessel,¹⁹ a *Résistance* egykori harcosának időközben elhíresült szavával ki kellett mutatniuk az „indignación”-t, azaz felháborodásukat országuk szorult helyzete és égbekiáltó szociális visszasságai miatt, amely ország egyébként a Franco-diktatúra végével oly reménykeltő volt. A prekarizáltak Madrid mellett 58 spanyol városban, így többek között Barcelonában, Murciában, Granadában, Sevilleben, Málágában, Alicanteben, Valenciában és Palma de Mallorcában terveztek gyűléseket. Dátumnak a május 15-ét választották, pontosan egy héttel a helyi és a regionális választások előtt, amelyektől azt várták, hogy leszámol az uralkodó politikával. Sokan, nagyon sokan elmentek tüntetni, összesen 130 ezer ember, csak Madridban 20 ezer. Jel-szavaik: „Valódi demokráciát azonnal!” „Ha nem hagyunk álmodni bennünket, mi vesszük el az álmotokat!” „Nem mi vagyunk a rendszer ellen – a rendszer ellenséges velünk szemben!” Tevékenységüket nem utolsósorban a kairói Tahrir tér nagy hatású eseményei, az egyiptomi lázadók eltökéltsége inspirálta, az a tény, hogy semmilyen rendőri túlkapás sem téríthette el őket a céljaiktól, nem törte meg makacsságukat és kitartásukat.

¹⁹ Eredetileg egy francia kiadónál jelent meg: Stéphane Hessel, *Indignez-vous!* Indigène, Montpellier, 2010; mind a spanyol, mind a német fordítás egy évvel későbbi: uő, *¡Indignaos! Un alegato contra la indiferencia y a favor de la insurrección pacífica*, Destino, Barcelona 2011; uő, *Empört Euch!* Ullstein, Berlin, 2011.

A spanyol lázadók számára is az az élmény látszott céljaik elérése legfőbb garanciájának, hogy egy kellő nagyságú tömeget megmozgatni képes mozgalom magát a népet képviseli. És amennyiben egy központi fekvésű tér megszállása adott ennek keretet, akkor a spanyol fővárosban sem lehetett túl bonyolult dolog megfelelő tereket találni.

Nem véletlenül választották a Puerta del Sol (a Nap kapuját) a mozgalom központi terének. A tér Madrid óvárosában fekszik, és mindössze 150 méter hosszú, az ország mitológiájában viszont jóformán felülmúlhatatlan jelentőséggel bír. A Puerta del Sol lényegében „Spanyolország földrajzi nullpontjának” számít (Paul Ingendaay). Valóban itt található a „Kilómetro Cero”, a nulla kilométerkö, ahonnan csillag alakban indul az ország minden téja felé Spanyolország hat országos főútvonala. És itt emelkedik a Casa de Correos is, amelyben Madrid tartományi kormányhivatalait helyezték el. Ennek az épületnek a tornya emelkedik a tér fölé, benne egy toronyórával, amely ősi hagyomány szerint minden év szilveszter napján beharangozza az újévet. A spanyolok ekkor – éljenek az ország bármely részén (a Baleár-szigeteket és a Kanári-szigeteket is beleértve) – a tizenkét harangütés mindegyikét követően elfogyasztanak egy-egy szőlőszemet. Ezzel érnek csúcspontjukra a családi ünnepségek; úgy hiszik, a szokás megtartása szerencsét hoz.

A „Las doce uvas” (a tizenkét szőlőszem) olyannyira kiemelkedő esemény, hogy 1962. december 31. óta a televízió minden évben élőben közvetíti. Egy mindenképp elötte jelképes hatalomra törő mozgalom keresve sem

találhatott volna a közfigyelmet hatásosabban magára vonó tereket, mint a Puerta del Sol.

Egy német napilap tudósítója ekképpen írta le – nem minden önelégültség nélkül –, hogy miként foglalta el az óváros szívében fekvő tereket a Movimiento 15-M (a Május 15. Mozgalom), ahogy a tiltakozókat a sajtó nyomban elnevezte.

„A legenda szerint minden egy vasárnapi demonstrációval kezdődött május 15-én, amelynek során az egyik résztvevő egyszer csak leült a földre, és így szólt: »Hú, de elfáradtam!«. Innen származott az ötlet, hogy ott helyben mindenki üljön le, és a »rendszer« elleni tiltakozásul többé el se menjen a helyszínről. Egy napra rá már százak telepedtek le hálósákkal és fogkefével felfegyverkezve Madrid legdrágább bevásárlónegyedének bejáratánál. Az aktivisták időközben kék műanyag ponyvákat feszítettek ki a hőség és az eső ellen, egyes területeket kartonpapírral és zsinaggal elrekesztettek, székeket és díványokat hurcoltak a helyszínre, továbbá asztalokat, matracokat és fogasokat osztogattak. Aki a bazárra emlékeztető utcákon sétálgat, a barátságostól a gorombáig terjedő jelszavakat olvashat, miközben generátorok zúgását hallja. Van itt még bölcsőde is (fényképezni tilos), azonkívül egy, az egész Puerta del Sol behangosítani képes, kiváló minőségű hangosítóberendezés.”²⁰

A sátorváros létesítése aligha félreérthető üzenetet hordozott: a mozgalom nem múló jelenség. Amilyen dinamikusan jelentkezett, olyan állandóvá akarták most alakítani. Azzal, hogy Madridban elfoglalták, és pár nap múlva Placa de la Soluciónra (a megoldás tere) keresz-

²⁰ Paul Ingendaay, Handbuch der Überrumpelung, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2011. május 24.

telték át a Puerta del Solt, Barcelonában pedig a Placa de Catalunyat, ezt kívánták üzeni: Megjöttünk. Sokan vagyunk, és addig tartunk ki, míg valami döntő változás be nem következik. Amíg nincsenek eredmények, ameddig nincs kilátásban valami megoldás, addig a közösségiség ebben a formában ki fog tartani.

Aztán ez az egész szünet nélkül tovább folytatódott. Ha május 15-én még csak kétszáz csoport támogatta a tiltakozási mozgalmat, a hónap végére már ötszáz. Az újságokban megjelentek az első térképek a Spanyolországban addig létesített sátorvárosok feltüntetésével. Obama választási jelszavát (Yes, we can!) kifordítva azt hirdették: „Yes, we camp.” Néhány nap és hét alatt sikerült nekik saját, az egész országot behálózó szociális struktúrát kiépíteniük, a tiltakozásokba egyre több nem központi fekvésű térséget, városrészt bevonniuk, és állampolgári fórumokat létrehozniuk a legnyomasztóbb szociális problémák megvitatására.²¹ Alapjában véve úgy tűnt, hogy az Indignados (felháborodók) hátszélben menetelnek előre.²² A konzervatív miniszterelnök, José María Aznar (1996–2004) és szocialista utódja, José Luis Rodríguez Zapatero (2004–2011) vezette nagy kormánypartok mindenkorai politikái által hátrahagyott úrt most egyre-másra olyan emberek töltötték be, legalábbis többségükben, akik korábbi választóik közül kerültek ki. Az *El País*, a legnagyobb spanyol napilap írta csipkelődve egyik kommentárjában: „A fiatalok kimentek az utcára – a pártok

²¹ L. Reiner Wandler, Proteste in Spanien. Die Bewegung wird dezentral, *die tageszeitung*, 2011. május 29.

²² L. Paul Ingendaay, Diese Politik vertritt uns nicht!, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. július 21.

öregnek tűnnek.” Egy szinte a semmiből előlépő tiltakozó mozgalomnak jóformán egy csapásra sikerült politikai erőként megvetnie a lábát Spanyolországban.

De mit is akartak ezek a tiltakozók – akiknek a kétharmada állítólag 35 éven aluli volt – a „Most már elégünk van!” határozott kijelentésén túl a világba kiáltani? Egyik szövegük a rövid idő alatt „DRY” rövidítéssel ismertté vált *¡Democracia Real Ya!* (Valódi demokráciát, most!) című kiáltványukból származik. Ez mindegyik hangvételeiben különbözik a megszokott programoktól, és szokatlan nyíltsággal, inkább szelíd és pluralista modorban a következőt írja:

„Normális emberek vagyunk. Olyan emberek vagyunk, mint te. Minden reggel felkelünk, hogy elmenjünk az egyetemre, a munkahelyünkre, vagy munkát keresni; van családunk, vannak barátaink. Naponta keményen megdolgozunk azért, hogy a körülöttünk élőknek jobb jövőt biztosítsunk. Közülünk néhányan progresszívnak, mások konzervatívnak mondják magukat. Néhányan közülünk hisznek, mások nem. Néhányan közülünk világos ideológiákat követnek, némelyek apolitikusak, viszont mindannyian gondban vagyunk és dühöngünk a mindenféle szemünk elé táruló politikai, gazdasági és társadalmi perspektívák miatt: a politikusok, üzletemberek és bankárok köreiben tapasztalható korrupció láttán lebénulunk és eláll a szavunk. És ez a helyzet vált az idők során normalitássá – gondok nap mint nap, remény sohanapján. Ám ha összefogunk, képesek vagyunk ezen változtatni. Mert itt az ideje, hogy változtassunk a dolgok menetén. Ideje, hogy összefogva egy jobb társadalmat építsünk fel. Ezért nyomatékosan fellepünk a következőkért:

Egyenlőség, haladás, szolidaritás, kulturális szabadság, fenntarthatóság és fejlődés, továbbá az emberek jóléte és boldogsága kell, hogy minden modern társadalom prioritása legyen.

A lakathoz, munkához, kultúrához, egészséghez, oktatáshoz, politikai részvételhez, szabad egyéni fejlődéshez való jog, valamint az egészséges és boldog élethez való fogyasztói jogok olyan figyelmen kívül nem hagyható igazságok, amelyekhez társadalmunknak igazodnia kell. Jelenlegi állapotukban sem a kormányunk, sem a gazdasági rendszer nem gondoskodik erről, sőt sokféle módon akadályozzák az emberi haladást. A demokrácia az embereké (démosz – emberek, kratein – kormányzat), a kormányzat pedig mindannyiunkból áll. Ennek ellenére Spanyolországban a politikusok nagy része meg sem hallgat bennünket. A politikusoknak az volna a dolga, hogy a hangunkat bevigyék az intézményekbe, hogy a közvetlen kommunikációs csatornák felhasználásával megkönnyítsék a polgárok részvételét a politikában, akik így hasznot hajthatnak az egész társadalomnak; ne a mi kontónkra gazdagodjanak és jussanak ezáltal előre, ne csak a gazdasági nagyhatalmak uralmára legyen gondjuk, és ne ezeket tartsák életben egy, a PP [Partido Popular] & PSOE [Partido Socialista Obrero Español] vezette megrendíthetetlen kétpártrendszer által. A mohó hatalmi vágy, és a hatalom kevés ember kezében tartása egyenlőtlenséggel, feszültséggel és igazságtalansággal jár, ami az általunk elvetett erőszakhoz vezet. Az idejétmúlt és természetellenes gazdasági modell spirálként hajtja a társadalom gépezetét: szüntelenül növekszik, önmagát pusztítja, és csak keveseknek hoz gazdagságot, a többséget pedig szegénységbe taszítja. A végállomás a totális összeomlás.

A jelenlegi rendszer célja és mozgatója a pénzfelhalmozás, anélkül azonban, hogy tekintettel lenne a gazdaságosság-

ra és a társadalom jólétére. Eltékozolja az erőforrásokat, pusztítja a bolygónkat, a fogyasztók körében pedig terjed a munkanélküliség és az elégedetlenség.

Ennek a gépezetnek – amelyet csak arra fejlesztettek ki, hogy előmozdítsa egy, a mi szükségleteinkről nem gondoskodó kisebbség gyarapodását – a polgárok a hajtóművei. Névtelenek vagyunk, ugyanakkor nélkülünk nem létezhetne az egész: végső soron mi tartjuk mozgásban a világot.

Ha mi társadalomként megtanuljuk, hogy a jövőnket ne bízzuk egy olyan absztrakt gazdasági rendszerre, amely a legtöbb ember számára amúgy sem jár semmi előnnyel, akkor fel tudjuk számolni azokat a visszasságokat, amelyek től mindannyian szenvedünk.

Erkölcsei forradalomra van szükségünk. Ahelyett, hogy a pénzt az emberek fölébe helyeznénk, állítsuk újból a szolgálatunkba. Emberek vagyunk, nem termékek. Nem vagyok a terméke annak, hogy mit veszek, miért veszem és kitől veszem. Az itt felsorolt pontok miatt fel vagyok háborodva.

Azt gondolom, hogy tudok változtatni.

Azt gondolom, hogy tudok segíteni.

Tudom, hogy ha összefogunk, megcsináljuk.

Gyere ki velünk az utcára. Jogod van hozzá.”²³

Aki figyelt, annak feltűnt: a szöveg azt a benyomást kelti, hogy a „felháborodók” maguknak igénylik az átlagemberek képviselőtét, azokét, akik nem rendelkeznek befolyással, hivatallal és mandátummal, a „normálisokét”, tehát a tulajdonképpeni többség nevében beszélnek. Ellentétben a minden szempontból visszataszító, mégis jól ismert Jean-Marie Le Pen, Geert Wilders vagy Christoph Blocher nevű jelenséggel, itt fordított

²³ <http://www.democraciarealya.es/manifiesto-comun/>; német változata: <http://www.nachdenkenseiten.de/?p=9519>.

populizmusról, alulról jövő populizmusról beszélhetnénk.²⁴ A sztereotípiák, mint az idegengyűlölet és az iszlamofóbia, Indignados-körökben semmiféle szerepet sem játszanak. Támadásaik nem bűnbakok – például afrikai menekültek – ellen irányulnak. Ehelyett a gazdasági és politikai eliteket, az üzleti élet főnökeit, a bankárokat és a pártpolitikusokat veszik célba. Őket teszik felelőssé az adósságválságért, a bedőlt hitelekért, az ingatlanszektor válságáért, a fenyegető és egyre szélesedő munkanélküliségért és sok egyébért. A tiltakozások és a tiltakozók egy hatalmas bizalmi válságot jeleznek.

Feltűnő, hogy a létező nagy szervezetek – és ez alatt semmiképpen sem csak a pártokat, hanem határozottan a szákszervezeteket is értjük – elutasítása odáig megy, hogy a tiltakozók immár elzárkóznak mindenfajta hierarchikus struktúrától. A gyűléseken terjesztett ethosz kizárólag horizontális struktúrákkal számol. Az oly határozott vonásokkal felvázolt „valódi demokrácia” nem tűr zászlókat és jelképeket, formalizált folyamatokat, és végképp nem tűr el szóvivőket, vagy ami még annál is rosszabb: vezetőket. Ennek megfelelően gyűléseiken nehezen boldogulnak az álláspontok kialakításával, a követelések megfogalmazásával, a döntések meghozatalával és a feladatok szétosztásával.²⁵ Emiatt a nehéz-

²⁴ L. Werner A. Perger, Die Kämpfer von der Puerta del Sol. Der neue spanische Populismus von unten könnte ein Modell sein für den Widerstand gegen die Postdemokratie, *Die Zeit*, 2011. május 19.

²⁵ Ezeket a radikálisan demokratikus gyülekezési formákat másként is lehet látni, bizonyítja ezt egy Lavapiésből, Madrid óvárosi negyedéből származó beszámoló: „Az egybegyűltek a hozzászólásokra jelbeszéddel reagálnak. Taps helyett felemelik a karjukat és a kezüket mozgatják, az X alakban keresztezett karok

kesség miatt nem zárható ki, hogy a Május 15. Mozgalom hosszabb távon önmagának áll az útjában.

Hogy a mozgalom minden szétszórtsága ellenére mennyire erős, ez abból is látható, hogy a mozgósítási képessége nem szenvedte meg a korábbi irányváltásokat. Május 29-én például bejelentették, hogy a jövőben decentralizáltabban fognak fellépni. Miután a Puerta del Sol aktivistái lassan belátták, hogy nehéz volna a tér – többek között a környékeliek számára nehezen elviselhető üzleti károkat okozó – megszállását tartósan fenntartani, elhatározták, hogy június 12-én levonulnak. Ugyanez történt egy sor más spanyol nagyvárosban is, Barcelona azonban kivétel, itt a rendőrség próbálkozott meg a Placa de Catalunya megtisztításával, ennek során százhusz ember sérült meg. Egy héttel az után, hogy az Indignados elvonult Madrid óvárosából, újabb országos demonstrációkra került sor, amelyek során ismét százezrek vonultak az utcákra és terekre – ezúttal az Európai Unió pénzügyi és gazdasági válság kapcsán követett politikája ellen tiltakozva.

Bárhogyan is alakuljon a demokratikus mozgalom sorsa a jövőben, úgy látszik, üzenete minden egyebet háttérbe szorít: „Spanyolország megrökönyödve és elbűvölten nézi ezt a jelenséget. A demokrácia harminc

jelentése: nem. Amikor pedig malomkerékszerűen forgatják a karjaikat, ez annak a jele, hogy »váltunk témát«, »erről már volt szó«, »tűnj el!«. A dolog működik. Ezek hallgatják a hozzászólásokat, tucatszámra kapnak szót igen rövid időn belül. Közös nevezőt találnak szóvivők és heves viták nélkül. Szokatlan nyugalom uralkodik. A [Puerta del] Solon így állapodtak meg rövid távú politikai célokban.” Reiner Wandler, Proteste in Spanien. Die Bewegung wird dezentral, *die tageszeitung*, 2011. május 29.

éve során eddig még nem volt példa arra, hogy egy utópia megfogalmazódjon és következtetései a nyilvánosság elé kerüljenek.”²⁶ Erré utoljára – fűzhetnénk hozzá – az anarcho-szindikalizmus szolgált példával a spanyol polgárháború idején. Csakhogy annak a képviselői eszerként (szociálforradalmárként), és nem a társadalmi normalitás képviselőiként tekintettek magukra.

A santiagói Plaza de Armas. A „chilei tél”

Az arab tavasz még teljes intenzitással tartott, amikor a világ másik felén tiltakozni kezdtek a privatizált oktatási rendszer és az ezzel járó szélsőséges esélyegyenlőtlenségek ellen. Miután ott ilyenkor, mint ismeretes, tél uralkodik, a tiltakozásokat – határozottan pozitív gondolattársítással – „chilei télnek” nevezték. Megalakulásukat ugyanakkor nem valamelyik éllovas arab ország példájának köszönhetik. Ezek a tiltakozások sokkal inkább a dél-amerikai országban már korábban is határozott formát öltő mozgalmakkal hozhatók kapcsolatba.

Kezdeteik öt évvel korábbra nyúltak vissza, amikor Michelle Bachelet elnöknő, a Szocialista Párt színeiben, elfoglalta a hivatalát. 2006 áprilisa és júniusa között a nagymértékben privatizált és totálisan igazságtalan oktatási rendszer miatt tiltakozó középiskolások hetekre megszálltak oktatási intézményeket.²⁷ Fekete-fehér is-

²⁶ Paul Ingendaay, Handbuch der Überrumpelung, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. május 24.

²⁷ L. Rebecca Aschenberg, Die Revolution der Pinguine, *Lateinamerika Nachrichten*, 33. évf. 385/386. szám, 2006. július/augusztus 4-7.

kolai egyenruhájukra utalva a mozgalom a *Revolución Pinguina*, azaz a pingvinek forradalma nevet kapta. Azt követelték az elnöktől, hogy törölje el a katonai diktatúra pecsétjét még magán viselő oktatási törvényt. Pinochet tábornoknak katonai rezsimje fennállásának utolsó napján, 1990. március 10-én még sikerült kibocsátania a *Ley Orgánica Constitucional de Educación* törvényt a nevelési feladatok szabályozásáról. A törvény a minimumra szorította vissza az állami közreműködést, a magánszektorra hagyva a neveléssel kapcsolatos feladatok ellátását. Bachelet nem engedett a követeléseknek. Kemény maradt még akkor is, amikor a mozgalom radikalizálódott, és egyik iskolát a másik után szállta meg, és még magániskolák is kinyilvánították a szolidaritásukat a tiltakozókkal.

Miután a diákmozgalom 2006. május 30-ra országos sztrájkot hirdetett, Chilében sor került az utóbbi évtizedek legnagyobb demonstrációira. Összesen 800 ezer tanuló – a középiskolás diákok mellett számos felsőoktatásban tanuló hallgató is – az utcákra vonult, több állami támogatást követelve az oktatás számára. Ezen a napon főleg Santiagóban eszkalálódtak a tiltakozások. Kövek és Molotov-koktélok záporoztak a rend őrei felé, az egyenruhások pedig gumibottal és vízágyúval támadtak. Az utcai csatának sok sebesültje volt, hétszáz tüntetőt vettek őrizetbe. A rendőrség eljárása utóbb anynyi bírálatot kapott, hogy a különleges rendőri erők főnökének le kellett mondania. Alapjában véve majdnem mindenki tudatában volt, hogy a folyamat feltartóztatatlan lesz.

2011. április 24-én aztán elérkezett az idő. Ekkor nyolcezer hallgató vonult a főváros, Santiago utcáira.²⁸ Azt kifogásolták, hogy tanulmányaik érdekében nagy adósságokba kell verniük magukat, és igazságosabb oktatási rendszert követeltek. A felhívást a demonstrációra a 23 éves Camila Vallejo tette közzé. Az Universidad de Chile földrajzszakos hallgatója volt a chilei diákmozgalom megkérdőjelezetlen vezére.²⁹ A baloldali, ékesszóló és „telegén” (a fotogén mintájára) – írta róla a *taz* – lány szülei a Kommunisták Párt tagjai voltak, akik már Salvador Allende Népi Egységének idején aktív politikai szerepet játszottak, ő maga különféle szervezetek és egyesületek, köztük a *Juventudes Comunistas de Chile* (a Chilei Kommunisták Párt Ifjúsági Szövetsége) vezető tagja, illetve képviselője, továbbá a *Federación de Estudiantes de la Universidad de Chile* (Chilei Egyetemi Diákszövetség) elnöke, és a *Confederación de Estudiantes de Chile* (az összes chilei hallgatót tömörítő ernyőszervezet) szóvivője.

Vallejo Pinochet privatizálási politikájának egyik legelszántabb ellenzője, követeli, hogy „az ingyenes és magas színvonalú képzés legyen minden chilei alapjoga”, továbbá hogy „vessenek véget az oktatási magánintézmények profitszerzésének”. Míg az első általa szervezett tüntetésen, 2011 áprilisában csak néhány ezren vet-

tek részt, augusztusban egy újabb tüntetésen, amely a „Családi vasárnap az oktatásért” nevet viselte, már egymillióan. A brit *The Guardian* portrét közölt róla; írásuk szerint Subcomandante Marcos, a zapatisták vezérének időszaka óta nem volt olyan vezető lázadó, aki nála nagyobb hatással lett volna Latin-Amerikára.³⁰ Karizmájának és médiaszerepléseinek köszönhetően „Camila parancsnok” (*The Guardian*) jelentősége az összecsapások során akkorára nőtt, hogy már Piñera államelnök legesélyesebb kihívójának számított.³¹ Másfelől úgy tartották, hogy személye fontossága miatt veszélyben van. Az exdiktátor Pinochet követői szabályosan átkot szórtak rá. A kultuszminisztérium egyik női munkatársa ezt írta egy Twitter-bejegyzésben: „Öljétek meg ezt a tüzelőszukát, attól majd lenyugszik a falkája.”³² A Chilei Legfelsőbb Törvényszék augusztusban úgy döntött, hogy az ismétlődő életveszélyes fenyegetések miatt rendőri védelem alá kell helyezni. Vallejo hónapokig sikerrel adott arcot a tiltakozásoknak.

³⁰ Jonathan Franklin, Chile's Commander Camila, the student who can shut down a city, *The Guardian*, 2011. augusztus 24. Ugyanez az újság az év végén körkérdezt intézett az olvasóihoz, amelynek eredményeként Vallejót az év emberévé választották 2011-ben.

³¹ 2012 elején jelent meg egy könyv válogatott beszédeivel és tanulmányaival: Camila Vallejo, *Podemos cambiar el mundo* [Meg tudjuk változtatni a világot], Ocean Sur, 2012. – A Chilei Kommunisták Párt színeiben indult volna a 2013-as választásokon, de a párt végül a szocialista párti Michelle Bacheletet támogatta. Vallejo parlamenti képviselő 2013 óta (a szerk.).

³² Gerhard Dilger, Subcomandante Camila, *die tageszeitung*, 2011. augusztus 28.

²⁸ L. Víctor de la Fuente, Die breiten Straßen von Chile. Die Studentenbewegung und Allendes Vermächtnis, *Le Monde diplomatique*, 17. évf., 9. szám, 2011. szeptember 9.

²⁹ L. Ulrich Ladumer, Die Mächtigen. Klug, schön, eloquent: Eine Studentin führt die Proteste in Chile an, *ZEIT ONLINE*, 2011. augusztus 21.; Gerhard Dilger, Subcomandante Camila, *die tageszeitung*, 2011. augusztus 28.; Josef Oehrlein, Protest-Ikone, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. szeptember 18.

A résztvevők száma folyamatosan magas volt: az alig 17 milliós lélekszámú országban rendkívüli szinteken mozgott. Amikor május 30-ára összehívták „az oktatás sztrájknapját”, csak a fővárosban, Santiagóban 200 ezren gyűltek össze, országszerte pedig még egyszer annyian. Két és fél héttel később, június 16-án pedig a Santiagóban és Valparaisóban tartott nagyszabású tüntetéseken százezer résztvevő volt. A tiltakozók ezt skandálták: „¡Y va a caer, y va a caer, la educación de Pinochet!” (Itt az ősz, itt az ősz – Pinochet oktatáspolitikájának!) A tüntetések egész télen folytak.

Augusztus 4-én az egyik tiltakozó akció után 874 embert letartóztattak, ezt követően került sor egy, a pinocheti idők óta gyakorolt szolidaritási akcióra. A rendőri fellépésre adott reakcióként este úgynevezett „fedős demonstrációkat” tartottak (*cacerolazo*), ami annyit tesz, hogy az emberek megszakitás nélkül fedőket, lábasokat, acélból és öntöttvasból készült egyéb edényeket csapkodnak, pokoli lármát keltve.

A tüntetők ötletgazdagsága azóta legendássá vált. Egyik nap például egy kétezer főből álló diáktömeg újrarájászta a temetőben játszódó „Thriller” című Michael Jackson-videoklipet – amelyben tudvalevőleg halottak kelnek életre – az elnöki palota előtt; egy másik alkalommal a demonstrálók fürdőlepedőiket a Plaza de Armas földjére terítve a területet stranddá nyilvánították. Mindez válasz volt az oktatási miniszter bejelentésére, miszerint előbbre hozzák a téli szünetet, hogy ezzel is elejét vegyék a további tiltakozásoknak. A diákok egyre újabb és újabb ötletekkel, forgatókönyvekkel álltak elő: „Jelmezek, táncok, kollektív műöngyilkosságok,

tömeges csókolózás, meztelen, festett testek, naphosszat tartó felvonulások az elnöki palota körül, prédikátorparódiák, szoborra merevedett emberek az utca közepén és így tovább.”³³ Néhányan Salvador Allendének öltözve rohantak, transzparenszekkel a kezükben, amelyekre ezt írták az 1973. szeptember 11-i puccs során kilátástalan helyzetében állítólag öngyilkosságot elkövető elnökkel kapcsolatban: „Allende álmai megvalósulhatnak.” Ugyanakkor a résztvevők felelősségteljesen viselkedtek az általuk okozott károk megtérítésekor. A jelzavaikkal telefirkált házfalakat utóbb újrafestették, visszaállítva az eredeti állapotokat, egy felgyújtott jármű tulajdonosának kártérítésére pedig pénzgyűjtést indítottak.

Augusztus 18-án Santiagóban a szakadó eső ellenére újból százezren vonultak az utcákra. Harci kiáltásuk így hangzott: „Ingyenes oktatást, most!” A korábbi napokhoz hasonlóan ismét összecsaptak a rendőrséggel. Az *Encapuchados*, azaz a „kapucnisok” barikádokat emeltek, autókat gyújtottak fel, és dobáltak megkövet. A rendőrség vízágyúval és könnygázzal lépett fel az erőszakoskodókkal szemben.³⁴

Augusztus 24–25-ére a Central Unitaria de Trabajadores (CUT) nevű szakszervezeti csúcsszervezet kétnapos

³³ Víctor De la Fuente, Die breiten Straßen von Chile, *Le Monde diplomatique*, 2011. szeptember 9. L. továbbá: Sebastian Hofer, Proteste in Chile: Küssen, tanzen, randalieren, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. augusztus 20.

³⁴ Külföldi tudósítók már korábban panaszolták, hogy a tiltakozó akciók egyre inkább erőszakba csapnak át: Jonathan Franklin, Chile student protests explode into violence, *The Guardian*, 2011. augusztus 5.

általános sztrájkot szervezett diákok és egyetemi hallgatók tízezreinek részvételével. A munkavállalóknak már csak egytizedét képviselő szakszervezetek követelték a neoliberális gazdaságpolitika meghaladását, azt, hogy a vállalkozásokra magasabb adókat szabjanak ki, továbbá hogy több állami befektetés valósuljon meg az oktatás és az egészségügy terén. Az általános sztrájkot országsszerte fülsiketítő *cacerolazo* harangozta be. A részvételi arányt, legalábbis a közszolgálat területén, 80%-ra becsülték. Miközben a hivatalok zárva maradtak, a helyközi közlekedés szinte zavartalanul működött. Heves összeütközések helyszíne volt Santiago, ahol a tiltakozók néhol barikádokat emeltek és üzleteket fosztottak ki. A második éjjel a rendőrség tisztázatlan körülmények között agyonlőtt egy 16 éves fiút, egy másik, alig idősebb fiatalember pedig életveszélyes lőtt sebekkel került kórházba. Az ország déli részén fekvő Puerto Montt kikötővárosban, ahol kétezren demonstráltak, hetven hajó rendeződött tiltakozó alakzatba. A rendőrség az első napon 348, a másodikon 210 résztvevőt tartóztatott le.

Egy hétre rá ötven diák és egyetemi hallgató rohamozta meg az oktatási minisztériumot, és egy időre elfoglalta Felipe Bulnes miniszter irodáját. Egy kollégája, a keményvonalasként elhíresült belügyminiszter, Rodrigo Hinzpeter lemondását követelték. Neki azt vetették a szemére, hogy felelősség terheli a 16 éves Manuel Gutiérrez haláláért. Az ellenzék a parlamentben próbálta lemondásra kényszeríteni a minisztert a rendőri erők bevetése miatt, de próbálkozásuk kudarcot vallott.

A hagyományokban leggazdagabb chilei egyetem, a már három hónapja megszállás alatt tartott Universidad

de Chile főépületének bejáratára szeptember 11-én, a katonai puccs évfordulóján hatalmas transzparenst akasztottak ki a következő szöveggel: „La lucha es de la sociedad entera / Todos por la educación gratuita” (Ez az egész társadalom harca / Mindenki az ingyenes oktatás pártján áll). A diákok különböző emberi jogi és környezetvédő csoportok tagjaival együtt, a chilei zászló és tucatnyi vörös, illetve fekete lobogó alatt tízezerszám vonultak Santiago fontos sugárútjától, az Alamedától a központi temetőig. Még indulás előtt kibontottak két transzparenst, amelyekre több száz egyetemi hallgató fekete-fehér arcképét erősítették; az egyik transzparenst a Pinochet alatt, a másikkra a demokrácia 21 éve alatt meggyilkoltakét – az utóbbiak száma is elérte a hatvanat.

Időközben kiderült, hogy a közvélemény-kutatók szerint Piñera elnök népszerűsége másfél hivatalban töltött év után 26%-ra csökkent. Egy másik kutatás eredménye szerint az összes chilei polgár 89%-a helyeselte és ezért támogatta a diáktiltakozások céljait. Ez az ellentmondás állhatott annak hátterében, hogy sok aktivista népszavazást kezdett követelni az oktatáspolitikáról. A két nagy politikai táborból, a konzervatívból, illetve a szocialistából egyaránt annyira kiábrándultak, hogy parlamenti választásoktól immár nem remélték az oktatási rendszer alapvető korrekcióját.

A tel-avivi Rothschild Boulevard. A „Március 12. Mozgalom”

Az egyik transzparenst írt jelszó szerint: „A Rothschild a mi Tahrir terünk.” Ami egyébként nem tér volt, hanem egy egész Tel-Avivon keresztülhúzó széles sugárút.

Úgy látszott, az egymással egykor oly ellenséges országok most földrajzi értelemben is közelebb kerültek egymáshoz. Nem minden önirónia nélkül jelezte az egyik felállított tábla: „Al-Tahrir tér–Rotschild sugárút sarok.” Nem férhet hozzá kétség, 2011 nyarára az arab tavasz megérkezett még Izraelbe is. Az egyik szervező interjút adott az ARD (a német közszolgálati televízió) tudóstojának, Richard Chaim Schneidernek, amelyben kifejezetten utalt a kairói Tahrir térre:

„Az emberek hirtelen rájöttek, hogy a hatalom a nép kezében van, és hogy az embereknek a saját kezükbe kell venniük országuk történelmét.”³⁵

Az a tény, hogy az arab szabadságmozgalom még egy olyan ellenséges országra is, mint Izrael, hatást gyakorol, az első pillantásra ellentmondásosnak tűnik. Ám maga a tény, hogy szakítottak a megszokott politikai reakciókkal, ismételten rávilágít az ország objektív társadalmi problémáira, amelyeknek igencsak mélyeknek kellett lenniük ahhoz, hogy ezek a reakciók túllépjenek a megszokott ideológiai konnotációkon és ellenségségek-pen.

A mozgalom kezdőlöketét a 25 éves fiatal filmes, Daphné Leef adta meg. A viharos sebességgel emelkedő lakberek következtében, sokakhoz hasonlóan, ő is kénytelen volt feladni lakását a városközpontban. Nyáron felhívást tett közzé a Facebookon egy tiltakozó tá-

³⁵ Richard C. Schneider, *Leben – oder untergehen*, in: Videoblog „Zwischen Mittelmeer und Jordan”, *tagesschau.de*, 2011. augusztus 7.; <http://tsarchive.wordpress.com/2011/08/07/videoblogproteste100/>.

bor létrehozására: „Nincs lakásom, nem is engedhetem meg magamnak, hogy legyen, sátorban fogok tütnetni a Rotschild sugárúton. Ki tart velem?”³⁶ Az eredetileg Rehov Ha’am (A nép útja) elnevezésű előkelő út különösen alkalmas volt efféle akció megtartására. Nemcsak fasorok szegélyezik, de a közepén még egy gyalogos- és biciklitakkal övezett zöld sáv is fut.

Július 14-én eleinte csupán pár száz fiatal vette a bátorságot, hogy sátrat verjen, de a helyzet hamarosan megváltozott. A következő hetekben a sátrak száma folyamatosan nőtt. A helyszín egészen sajátos hangulattal bírt. Mindenfelé röplapokat osztogattak. Artisták és más művészek léptek fel, gyorséttermek kínálták ételeiket. A július 24-i első demonstráción 20 ezer ember vett részt, július 30-án már Izrael-szerte 100 ezer, augusztus 6-án pedig – ekkorra a Rothschild sugárút sátorvárosa elérte a másfél kilométeres hosszúságot – már csak Tel-Avivban 300 ezren vonultak az utcára. Követelésük: „A nép szociális igazságot kíván.” A protestmozgalom mindenfelé követőkre talált, és nem csupán más városokra terjedt át, hanem a vidéki országrészekre is.³⁷ Nyilvánvaló, hogy a kedvezőbb lakhatás követelése érzékeny pontra tapintott. Végül szeptember 3-án már több mint félmillió ember volt talpon egész Izraelben – ami a teljes lakosság mintegy 6%-a. Ha az „Egymillió ember menete” által kitűzött létszámot nem is érték el, de ez volt Izrael történetének addigi legnagyobb tüntetése. Mindez nemcsak váratlanul következett be, de az

³⁶ Uo.

³⁷ L. Daniel Kühnel, *Ein Volk begehrt auf*, *Hamburger Abendblatt*, 2011. augusztus 15.

1948-as alapítása óta a léteért aggódó és emiatt elsősorban biztonsági kérdésekre koncentrálnak államban jóformán csodaszámba ment.

A Zuccotti Park Manhattan szívében. „Occupy Wall Street”

Az Occupy Wall Street ötlete nem New Yorkból származik, nem is az Egyesült Államok valamely más vidékéről, pláne nem a keleti partról, hanem a kontinens nyugati partjáról, a Csendes-óceán közeléből. Szülőföldje Kanada, közelebből az USA határától néhány kilométerre, British Columbia délnyugati részén található Vancouver, a 2010 februárjában rendezett téli olimpiai játékok helyszíne. Itt volt a kairói híd másik pillére. Itt, ahol negyven évvel ezelőtt a Greenpeace-t alapították, 2011. július 13-án néhány fogyasztás- és médiakritikus találkozott egymással az *Adbusters* című folyóirat szerkesztőségében, hogy a televízió és az internet Egyiptomban tapasztalt lenyűgöző tömegmozgósító képességéről beszéljessen.

A csoport eszmei atyja – és az mind a mai napig – nem egy ifjú aktivista, hanem a 69 éves vietnami veterán, Kalle Lasn, aki élete nagy pillanatának 1968-at tartja. Kalle Lasn a II. világháború alatt született Tallinnban, Észtországban; egy németországi hontalantáborban nőtt fel, majd szüleivel együtt Ausztráliába vándorolt ki, ahol először elméleti és alkalmazott matematikát tanult Adelaide-ben, később az ausztrál védelmi minisztériumban dolgozott, ahol számítógéppel szimulált csendes-óceáni ütközetek forgatókönyveit játszotta le. Ezután hosszabb időt töltött Tokióban, itt alapított egy

piackutató céget, majd 1970-ben áttelepült Kanadába. Ott aztán – nem minden hátsó, felforgató szándék nélkül – eleinte különféle dokumentumfilmeket és számos reklámfilmeket forgatott.

Egyik fő törekvése volt, hogy felhívja a nyilvánosság figyelmét a Csendes-óceán parti mérsékelt övi esőerdők eltűnésére. Amikor a kanadai faipar reklámfilmeket kezdett sugározni a legnagyobb tévécsatornákon, hogy így mentesse az erdőket pusztító rablógazdálkodást, úgy érezte, eljött az ő ideje, és egyfajta ellenfilmet forgatott a környezetvédők oldaláról. Csakhogy a tévéadók makacsul elzárkóztak a film sugárzásától. Lasn számára ezzel betelt a pohár. Egy társával, Bill Schmalzcal közösen 1989-ben létrehozta az Adbusters Media Foundationt. Az alapítványnak az volt a célja, hogy saját médiaplatformot nyújtson a környezetvédőknek. Legfontosabb orgánusuk az azonos című magazin, alcíme szerint „A mentális környezetvédelem lapja”, amely egyáltalán nem közöl hirdetéseket és önfenntartó.³⁸ Példányszáma azóta elérte a 120 ezret.

Lasn felfogása szerint az információs korszakban alapvető jog szabadon kommunikálni, eszméket és informá-

³⁸ A folyóirat programjában 2005-ben olvasható: „Művészek, aktivisták, írók, gazemberek, diákok, pedagógusok, oktatók és vállalkozók világméretű hálózata vagyunk; az információs korszak új szociális mozgalmát akarjuk elindítani. Célunk a fennálló hatalmi struktúrák megdöntése és egyértelmű életmódváltás a 21. században. [...] Meg fogjuk változtatni az információáramlás módját, az intézmények hatalomgyakorlását, azt, ahogy az élelmiszer-, a divat-, az autó- és a kultúripar hangadóvá válik. Megváltoztatjuk viszonyunkat a tömegmédiához, és újra megtanuljuk, hogyan tesz különbséget a társadalom fontos és nem fontos dolgok között.” *Adbusters*, #25, 2005. május–június.

ciókat megismerni, és továbbadni azokat bármely médium felhasználásával. Az Adbusters mesterséges szó, a reklám (advertisement) és a szétzúzni (to bust) szavakból gyúrták össze. Ezt az egyszerre agresszív és destruktív szemantikát ugyanakkor nem kell szó szerint érteni. Lasn célja nem más, mint hogy szövegek betoldásával vagy bizonyos esztétikai eszközök alkalmazásával a befogadótól elidegenítse a reklámplakátokat és kiforgassa a hatásukat. Ezek a szituacionista hagyományokhoz kötődő technikák mindenekelőtt a szituacionizmus atyjára, Guy Debord-ra emlékeztetnek, és az utóbbi években Franciaországban is elterjedtek, főként a *Débouloisseurs*, azaz „Leszakítók” nevű csoport révén, akik egyre több és több elektronikus megoldással dústították fel őket. Mindennek az eredményeként születtek meg a YouTube-ra feltöltött és a közösségi hálón – a Facebookon vagy a Twitteren – terjedő videoszekvenciák.

Valamivel több, mint tíz évvel ezelőtt jelent meg Lasn főműve, a *Culture Jamming*, amelyben a hirdetések rombolására kidolgozott ravasz módszereit ismerteti.³⁹ A mű címét nem ő találta ki. A *Negativland* nevű experimentális indie-zenekartól vette át, akik már a nyolcvanas években is culture jammingről beszéltek, amin átvitt értelemben a kultúra visszahódítását értették.⁴⁰

³⁹ Pár évvel később röviddel egymás után megjelent két német kiadás: Kalle Lasn, *Culture Jamming. Die Rückeroberung der Zeichen*, Bucherhilde Gutenberg, Frankfurt am Main, 2005; uő, *Culture Jamming. Das Manifest der Anti-Werbung*, orange-press, Freiburg, 2006. Ugyanebben az évben napvilágot látott Lasn egy további publikációja is: uő, *Design Anarchy*, ORO Editions, Freiburg, 2006.

⁴⁰ Naomi Klein kanadai globalizációkritikus első könyvében, amely a globalizációellenes mozgalommal a háttérben nemzet-

A jam igének nincs köze a dzsesszben használatos jam-melni, azaz improvizálni kifejezéshez: jelentése nagyjából beragadni, eltorlaszolni. Lasn ezzel egyfajta felforgató kulturális gyakorlatra gondol, azzal a céllal, hogy a szüntelenül felénk áradó reklámot és kommerszet megállítsa vagy ellene hasson. Az általa alkalmazott stratégiák és technikák kvintesszenciája, hogy adaptálja a reklámnyelv kódjait, és ezeket elidegenítés útján a manipulatív szándékok ellen fordítja. „Minden úgy működik, mint a cselgáncsban. Kihasználjuk a reklámpar hirdetéseinek és reklámszpotjainak súlyos lendületét és padlóra rántjuk őket, egyszerűen a nagy költséggel bevezetett és pozitív konnotációjú szimbólumok visszafordítása révén.”⁴¹ Fogyasztói kritikájának ez a formája olyan népszerűvé vált, hogy személyével kapcsolatban meghonosodott a „konzumerilla” kifejezés, még az utcaművészet (street art) világán kívül is. Szellemi gyermekei sorában ott van a *Buy Nothing Day* (Ne vásárolj semmit nap), a *Screen-Free Week* (Egy hét tévé nélkül, korábban *TV Turn Off Week*) és további akciók, valamennyi a fogyasztói ipar ellen.

A vancouveri Adbusters-szerkesztőségre hihetetlen hatással volt, hogy Kairóban sikerült a Facebook és a Twitter révén százezreket a Tahrir térre vinni, és minden nehézség ellenére ott tartani. „Nálunk is” – állapították

közi bestseller lett, szintén szentel egy fejezetet a Culture Jamming kérdésének. Naomi Klein, *NO LOGO! Der Kampf der Global Players um Marktmacht. Ein Spiel mit vielen Verlierern*, Goldmann, München 2005, 289–319.

⁴¹ Kalle Lasn, *Culture Jamming. Das Manifest der Anti-Werbung*, orange-press, Freiburg, 2006, fűlszöveg.

meg – „rengetegen dühösek a kilátástalanság miatt, miközben a Wall Street hamiskártyásai változatlanul folytatják, amit csinálnak.”⁴²

Miért ne lehetne az Atlanti-óceán másik partján is egy hasonló „Tahrir-pillanatot” szervezni? Így támadt Lasznak az az ötlete, hogy „tegyenek valami provokatívát”, hogy „szállják meg a Wall Streetet, a globális kapitalizmus ikonikus központját”. Így gondolkodtak:

„Egyfajta elnyomás alatt élünk mi is, itt, Amerikában. Mubarakéhoz ugyan nem is hasonlítható, ott ugyanis naponta kínoznak embereket az őrszobákon. Viszont itt van a gazdasági konszernnek elnyomó rezsimje, amely befolyása alatt tartja a törvényhozást. Olyan kemény rendszerváltásra, mint Egyiptomban, talán nincs szükség, de egy puhábbra, amely legyőzi a Washington D.C.-ben uralkodó korrupciót, igen. A beszélgetéseink során hamar kiderült számunkra: mindez nem csak Amerikára vonatkozik. A kormányoknak ott vannak a G20 találkozók, a vállalatok is globálisan játszószak kisdéd játékaikat, csak mi, a nép, nem tanultuk meg a globalizálódást.”⁴³

De miként lehetne kapcsolatba hozni egymással a két helyszínt? Az *Adbusters* szerkesztősége hirtelen elhatározással cselekvésre szólította fel a címlistájában szereplő 90 ezer személyt a Twitteren keresztül:

⁴² Idézi: Jörg Michel, *Der Geist vom Tahrir-Platz. Mobilisierung im Westen, Frankfurter Rundschau*, 2011. október 7.

⁴³ Der Anstifter. Az *Adbusters* című folyóirat kiállt fel elsőként: Occupy Wall Street! Megalapítója, Kalle Lasn szlogenekről, adókról és a baloldal erősségeiről, beszélgetőtárs Christine Kappeler, *Der Freitag*, 2011. október 27.

„#OCCUPYWALLSTREET. Készen álltok egy Tahrir-pillanatra? Árasszátok el szeptember 17-én Lower Manhattan, állítsatok fel sátrakat, konyhákat, békés barikádokat, és szálljátok meg a Wall Streetet!”⁴⁴

A napot nem véletlenszerűen jelölték ki: ez a Constitution Day, az amerikai alkotmány napja.⁴⁵ Illusztrációképpen még egy posztet is mellékeltek, amelyen egy keccses balerina a nevezetes Charging Bull figurán lovagol, azon a manhattani Bowling Green Parkban álló, több mint háromezer kilós bronz bikaszobron, amely a Wall Street közvetlen közelében a pénzpiac erejét és fékezhetetlenségét hivatott megtestesíteni. A felhívás szököárként terjedt.

Augusztus elején megkezdődtek a helyi előkészületek. Az első gyűlésen mintegy százötven, javarészt fiatal ember jelent meg. Az aktivisták, akiket hamarosan támogatni kezdett az Anonymous nevű hackercsoport is, heti egy alkalommal jöttek össze, hogy „közgyűlést” tartsanak. Ezzel már a legelején világosan le akarták szögezni, hogy itt a demokrácia lehető legközvetlenebb formájáról van szó. Amikor az Anonymous egy videóban az akció támogatására szólított fel, az USA Belbiztonsági Minisztériuma figyelmeztetéseket adott ki a bankárok számára.

⁴⁴ Az eredeti szöveg így hangzik: „#OCCUPYWALLSTREET. Are you ready for a Tahrir moment? On Sept 17, flood into lower Manhattan, set up tents, kitchens, peaceful barricades and occupy Wall Street.” <http://www.adbusters.org/blogs/adbusters-blog/occupywallstreet.html>.

⁴⁵ A világ egyik legrégebben hatályos alkotmánya az amerikai. 1787. szeptember 17-én fogadták el Philadelphiában, ezt követően valamennyi akkor létező tagállamban ratifikálták a nép nevében.

A tulajdonképpeni tiltakozások ténylegesen szeptember 17-én kezdődtek. Kereken ötezer tüntető vonult keresztül Manhattan pénzügyi negyedén. Dobokat vertek, plakátokat mutattak fel, és kórusban kiáltották: „Foglaljátok el a Wall Streetet!” „Számoltassátok el a bankárokat!” Volt köztük néhány Anonymous-aktivista is, akik – és ezt közelebbről is meg fogjuk vizsgálni – Guy Fawkes-maszkok mögé rejtették az arcukat, fejükre csavarva pedig többen is palesztin kendőket viseltek. Együttal fekete-fehér táblákat vittek magukkal, amelyeken nagy betűkkel ez állt:

„The Corrupt Fear Us. The Honest Support Us. The Heroic Join Us.” (A korrupáltak félnek tőlünk. A tisztességesek támogatnak minket. A hősiések csatlakoznak hozzánk.) De a tér elfoglalásából nem lett semmi. A nem csupán határozottsága miatt rettegett New York-i rendőrség elrekesztette a bankok és tőzsdék bírálói előtt a szentek szentjéhez vezető utat. Más szóval rácsokkal zárta le előttük a Wall Streetet. Ha egy bróker vagy hedge fund-menedzser be akart jutni a munkahelyére, akkor hitelt érdemlően igazolnia kellett magát az e célból felállított ellenőrző pontok egyikén. A tüntetők nem sokáig váraкоztak az útelzárásoknál, hanem vonultak tovább. Úgy döntöttek, hogy az általuk „az ország pénzügyi Gomorrájának” bélyegzett Wall Street megszállása helyett a Brookfield Properties nevű ingatlan cég tulajdonában lévő közeli Zuccotti Parkot foglalják el, és sátraik felállításával mozgalmuk központjává teszik.⁴⁶

⁴⁶ Egy olyan tér elfoglalásának jogi megítélése, amely egyfelől magántulajdonban van, másfelől viszont nyitva áll a köz előtt, nem volt egyértelmű. Michael Bloomberg polgármester először

A körülbelül háromszáz résztvevő mindenről gondoskodott, ami csak kellett egy városi kempingtáborhoz, így töltötték el az első éjszakájukat Manhattan kevés parkjának egyikében – nem messze a Ground Zerótól.

A valamivel több, mint háromezer négyzetméteres parkot 1968-ban létesítette a United States Steel acélkon-szern, eredeti neve Liberty Plaza Park volt. A 2011. szeptember 11-i terrortámadás során súlyosan megrongálódott. Egy ideig az áldozatokra való emlékezés helyeként is szolgált az évfordulón. 2006-ban nyolcmillió dollárért felújították, és a Brookfield Properties egykori főnőkeről, John E. Zuccottiról elnevezve újból megnyitották. Az eredeti nevére utalva és feltehetően a kairói Tahrir térrel (Szabadság tér) is párhuzamot vonva a megszállók azonnal átnevezték Liberty Parknak, illetve Liberty Plazának. Bár néhány újság, köztük a *New York Times* és a brit *The Guardian* olykor hírt adott az eseményekről, a médiavisszhang gyenge maradt. Pár héttel később, egy vitatott rendőri beavatkozás kapcsán mindez megváltozott. Amikor a megszállók egy csoportja megindult a parkból a tőlük északra fekvő Union Square irányába, útközben több utca forgalmát is blokkolva, a rendőrség közbelépett. Összesen nyolcvan személyt tartóztattak le. Miután kiderült, hogy milyen körülmények között zajlott a letartóztatás, már nemcsak a felháborodás, de a médiavisszhang is lényegesen erősebb lett. A rendőrök ugyanis narancssárga hálók se-

úgy nyilatkozott, hogy New York attól New York, hogy egy olyan város, amelyben az emberek mindaddig tüntethetnek, ameddig mások jogait tiszteletben tartják. *International Business Times*, 2011. szeptember 17.

gítségével szabályosan „befogtak” egy sor tüntető nőt. Egy videón pedig látszott, hogy az őrizetbe vett nők ellen néhány esetben paprikaspray-t vetettek be. Amint az Anonymous segítségével nyilvánosságra került a „Pepper Spray Cop” (paprikaspray-zsaru) kiléte, vizsgálatot indítottak a New York-i rendőrség (NYPD) felügyelője, Anthony Bologna ellen.⁴⁷ Az Anonymous aktivistái egy lépéssel még tovább is mentek, és azzal fenyegetőztek, hogy megtámadják a New York-i rendőrség összes honlapját, amennyiben hasonló túlkapásokra kerülne sor. Annak ellenére, hogy ez az incidens az amerikai médiában már komoly feltűnést keltett, az ugrás a nemzetközi sajtó címlapjaira ezúttal még nem következett be. Ez csak egy második, aligha kevésbé megfontolt rendőri bevetést követően történt meg.

A dátum 2011. október 1., szombat. Délután a megszálók százával vonultak a Brooklyn hídra, az USA egyik legrégebbi függőhídjára, amely Manhattant összeköti Brooklynnal, és közel két kilométer hosszan húzódik az East River fölött.⁴⁸ A vonulók úti célja a híd túlsó végén lévő park volt, tervük egy közös étkezés volt. Miközben a szabályoknak megfelelően a gyalogosok számára elkülönített utat használták, nem teljesen világos, hogy miért, az autóforgalom több órára leállt. A *The Guardian* szerint nyilvánvaló, hogy először a láncban felsorakozott egyenruhások tartóztattak fel egy, az úttestre került tüntetőcsoportot, akik aztán „Take the Bridge!”

⁴⁷ „Büntetésképpen” később megvontak tőle tíz nap szabadságot.

⁴⁸ A részletekhez l. Florian Rötzer, Gegenkraft zur Tea-Party-Bewegung, *Telepolis*, 2011. október 3.

(Vegyük be a hidat!) kiáltással úgy nekilendültek, hogy a rendőröknek engedniük kellett, majd ők is a csoporttal egy irányba kezdtek vonulni a tüntetők előtt. A hátul haladók az eseményeket nem hallhatták, nem láthatták, ami azt az érzetet keltette bennük, hogy az egész hidat szabaddá tették a demonstrálók számára. Mikor aztán nagy részük már az úttesten volt, a rendőrség közbelépett, és sorra kezdte őrizetbe venni a tüntetőket. Miután ez sokáig tartott, a Brooklyn Bridge forgalmát több órára leállították. A több mint hétszáz őrizetbe vett személyt – még mielőtt elszállították volna őket – megbilincseltek. Legtöbbjüket rendzavarás és a közlekedés akadályozása miatt figyelmeztetésben részesítették, és hamarosan szabadon is engedték.⁴⁹

Ez volt az áttörés. Az Occupy Wall Street immár nem csupán az USA-ban vált széltében-hosszában témává, hanem világszerte is. A kommentárok minimum ügyetlennek nevezték a New York-i rendőrség eljárását, de a felháborodást nemcsak ez váltotta ki, hanem az a tény is, hogy a rendőrség nem sokkal az eset előtt a JP Morgan Chase nevű beruházási banktól „nagyvonalúnak” minősített adományt kapott. Az NYPD 4,6 millió dollárt kapott, hogy fokozza a Big Apple, a manhattani pénzügyi negyed biztonságát. Ennél fontosabb volt, hogy a történeteknek köszönhetően vitafórum jött létre a helyszín előkelő mivoltát és – ahogy a megszállásban részt vevők gúnyosan nevezték – „a rendőrség tevőleges közreműködését” illetően, ahol aztán bírálat tárgyáváették a bankok és tőzsdék pénzügypolitikáját, továbbá

⁴⁹ Matt Wells, Occupy Wall Street – The Story of the Brooklyn Bridge „Trap”, *The Guardian*, 2011. október 3.

sokrétű összefonódásukat a politikával. Hamarosan sikerült előásni a süllyesztőből az Egyesült Államokban oly fontos témákat, mint szegénység, eladósodottság, szociális egyenlőtlenség, illetve az alig fékezhető munkanélküliség.

A megszállókhoz mindössze pár nap elteltével támogatók csatlakoztak. Ekkor kapcsolódtak be a szakszervezetek is, nyilvánvalóan felismerve az Occupy Wall Street munkáltatókritikus potenciálját.⁵⁰ Október 5-én közös demonstrációt tartottak, amelyen 15 ezer ember vett részt. Mielőtt a tömeg mozgásba lendült volna a Foley Square felől a Zuccotti Park irányában, a korábban a polgárjogi mozgalmakkal szorosan együttműködő National Lawyers Guild képviselői világosították fel a tüntetőket jogaikról és kötelességeikről. Felkészültek arra az esetre is, hogy a rendőrség ismét feltartóztathatja őket, és őrizetbe vehet résztvevőket. Erre vonatkozó nyomtatott ajánlásokat osztogattak közöttük. A menet miatt időlegesen megbénult Lower Manhattan forgalma. A demonstráció maga békésen lezajlott, ugyanakkor este a Wall Street közvetlen közelében összecsapá-

⁵⁰ James P. Hoffa, az 1,4 millió tagot számláló Teamster Union elnöke kijelentette, hogy az „amerikai álom” szertefoszlott, nemcsak a főiskolák, egyetemek végzősei, hanem sok munkavállaló és a családjaik számára is. Most az Occupy Wall Street mozgalomnak kell gondoskodnia arról, hogy Amerikát kiszabadítsák a menedzserek és a Wall Street milliárdosainak a kezei közül, akik a gazdaságot tönkretették. A cél, hogy jó munkahelyek jöjjenek létre, mind a munkásokkal, mind a fogyasztókkal bánjanak tisztességesen, és indítsák be a növekedést. Szakszervezetének tagjai mindenütt részt vesznek az Occupy mozgalomban. Matt Wells-Karen McVeigh, Occupy Wall Street: Thousands March in New York, *The Guardian*, 2011. október 6.

sokra került sor. Miután a demonstrálók megpróbálták túllépni az ott elhelyezett útzárakon, a rendőrség közbelépett, és az Anonymous korábban közzétett figyelemztetése ellenére ismét paprikaspray-vel fújta le őket.

Kisvártatva az Occupy mozgalom szemére vetették, hogy nem támaszt konkrét követeléseket a tőzsdével, a bankokkal vagy a politikusokkal kapcsolatban. Ez azonban csak részben állta meg a helyét. Ugyanis az *Adbusters* már a július 13-i első felhívásában konkrét, Barack Obamának címzett követelésekkel állt elő. Ezek szerint az amerikai elnöknek egy bizottságot kellene felállítania annak érdekében, hogy a pénz többé ne gyakorolhasson befolyást a kongresszusi képviselőkre.⁵¹

Az aktivisták egyébként már a kezdet kezdetén kiadtak egy szöveget *Nyilatkozat New York City elfoglalásáról* címmel. Ez lényegében a neoliberális pénzügyi és gazdasági gyakorlat kényszerítő ereje által megrontott politika bűnlistájaként volt értelmezhető. Ellentétben e politika logikájával, amely nem számol a szabad piacon a szociális és ökológiai következményekkel, azt hangsúlyozták, hogy „az emberi faj jövője” egy „valódi demokrácia” megvalósításától függ:

„Most, amikor a szolidaritás jegyében összegyűlünk, hogy kifejezzük, mit érzünk a tömeges igazságtalansággal szemben, nem veszíthetjük szem elől azt, ami összehozott minket. Azért vetjük papírra ezeket a sorokat, hogy minden ember, akit sújt a vállalkozások hatalma, tudja meg, hogy a szövetségesei vagyunk.

⁵¹ <https://www.adbusters.org/blogs/adbusters-blog/occupy-wallstreet.html>.

Egyetlen népként, amelyet korábban megosztott a bőrünk színe, a nemünk, a nemi orientációnk, a vallásunk vagy a vallás hiánya, a politikai pártunk és a kulturális háttérünk, tudomásul vesszük aényt, hogy csak egyetlen faj létezik, az emberi faj, továbbá hogy a túlélésünk megköveteli e faj tagjainak együttműködését; hogy rendszerünknek védenie kell jogainkat, továbbá hogy ha a rendszer korrupt, akkor az egyes emberek feladata a saját és hozzátartozói érdekeinek védelme; hogy egy demokratikus állam a jogos hatalmat a népből vezeti le; hogy ezzel szemben a vállalatok ne keressenek támogatást maguknak ahhoz, hogy az embert és a Földet megfosszák javaitól; és hogy nem lehetséges valódi demokrácia ott, ahol a folyamatot gazdasági hatalmak határozzák meg. Olyan korban jövünk el hozzátok, amelyben az államainkat ellenőrzésük alatt tartó konszernek a profitot az emberek fölé, az önérdeket az igazságosság fölé és az elnyomást az egyenlőség fölé helyezik. Jogunkkal élve, békésen gyűltünk össze, hogy ismertessük ezeket a tényeket.

Ők azok, akik illegális kényszereljárásokkal elvették a házainkat, miközben nem is rendelkeztek azok jelzalogával.

Ők azok, akik minden következmény nélkül mentőcsomagot kaptak az adófizetők pénzéből, miközben csillagászati összegű bónuszokat fizettek igazgatósági tagjaiknak.

Ők azok, akik változatlanul egyenlőtlenül kezelték a nemeiket, és folytatták a nemi diszkriminációt a munkahelyeken.

Ők azok, akik megmérgezték az élelmiszer-ellátást, és monopolizálással tönkretették a mezőgazdaságot.

Ők azok, akik folyamatosan kísérleteztek azzal, hogy felszámolják a munkások és munkásnők azon jogát, hogy tárgyalhassanak saját bérükről, és panasszal élhessenek a munkahelyük biztonságával kapcsolatban.

Ők azok, akik túszként fogságukban tartják a több tízezer dolláros tanulmányi kölcsönökkel eladósodott hallgatókat, miközben a tanuláshoz való jog emberi jog.

Ők azok, akik folyamatosan kiszerveznek munkahelyeket, majd erre hivatkozva megnyirbálják a munkások és munkásnők egészségügyi ellátását, valamint bérét.

Ők azok, akik befolyást gyakoroltak a bíróságokra, hogy ugyanolyan jogokat szerezzenek, mint minden ember, anélkül azonban, hogy bármilyen mértékben büntethetők vagy felelősségre vonhatók volnának.

Ők azok, akik milliókat költöttek ügyvédcsoportokra, amelyek aztán kibúvókat keresnek számukra a betegbiztosítási szerződések alól.

Ők azok, akik kereskedelmi termékként eladták a magánszféránkat.

Ők azok, akik katonai és rendőri erőt vetettek be a sajtósza badság korlátozására.

Ők azok, akik teljes tudatossággal elutasítják, hogy visszavonjanak hibás termékeket, így a profit hajszolása emberéleteket fenyeget.

Ők azok, akik megszabják a gazdaságpolitikát annak ellenére, hogy politikájuk katasztrofális kudarcokhoz vezetett és vezet.

Ők azok, akik hatalmas összegeket juttatnak a politikusoknak, miközben ellenőrizniük kellene őket.

Ők azok, akik változatlanul elzárják az alternatív energiák útját, hogy fenntartsák olajtól való függőségünket.

Ők azok, akik elzárják az utat az emberéleteket menteni képes generikus gyógyszerek előtt, hogy óvják a már eddig is tetemes profitot termelő befektetéseiket.

Ők azok, akik profitjuk érdekében tudatosan eltíttkolják az olajszenyezéseket, baleseteket, könyvelési hibákat és a hatástalan [gyógyszer]összetevőket.

Ők azok, akik a média feletti hatalmukat kihasználva tudatosan félretájékoztatják és félelemben tartják az embereket. Ők azok, akik elterjesztették a kolonializmust itt és külföldön egyaránt.

Ők azok, akik idegen országokban részt vettek ártatlan civil nők és férfiak kínzásában és meggyilkolásában.

Ők azok, akik továbbra is gyártják a tömegpusztító fegyvereket, amelyeket a kormányok megrendelnek.

Ők azok, akik közvetlenül részt vettek egy fajüldöző cselekedetben, amennyiben elfogadták a Troy Davis meggyilkolására vonatkozó kormányrendeletet.

Mi, New York City közgyűlése, mi, akik a Liberty Square-en megszállva tartjuk a Wall Streetet, a világ összes emberének üzenjük, kövessetek el mindent annak érdekében, hogy az erőtöknék érvényt szerezzenek.

Éljetek a békés gyülekezés jogával; szálljatok meg közterületeket; indítsatok el egy folyamatot, amelynek keretében foglalkozhatunk a problémákkal, amelyekkel szembesülünk, és mindenki számára elérhető megoldásokat találhatunk.

Üzenjük minden cselekvő és a közvetlen demokrácia jegyében csoportokat létrehozó közösségnek: felajánlunk nektek minden támogatást, dokumentációt és minden rendelkezésünkre álló erőforrást.

Csatlakozzatok hozzánk és hallassátok a hangotokat!⁵²

⁵² Az eredeti szöveg letölthető: <http://wbabiak.wordpress.com/2011/09/29/the-occupy-wall-street-folks-have-spoken/>; német fordításban: <http://thtben.wordpress.com/2011/09/30/erklarung-der-besetzung-von-new-york-city/>. A szövegben említett Troy Davis a széles körű tiltakozás ellenére 2011. szeptember 11-én kivégezt afroamerikai férfi, akit húsz évvel azelőtt vádoltak meg egy fehér rendőr meggyilkolásával.

Rövid idő múltán az *occupy*erek – ahogy az aktivisták magukat, a média pedig őket csakhamar nevezte – ellepték az USA egész területét a keleti parttól a nyugatiig. Első követőjük szeptember 28-án az Occupy Boston volt, annak a városnak a közössége, amelyben alkalmasint a legtöbb értelmiségi és tudós található. Hamarosan már alig akadt tagállam, amelyben az Occupy mozgalomnak ne lett volna részlege.⁵³ Annak ellenére, hogy számos más városban, így például a San Francisco melletti Oaklandben ugyancsak sor került a közvéleményt megmozgató akciókra, az egész bankellenes mozgalom kétségbevonhatatlan központja az Occupy Wall Street maradt. A manhattani pénzügyi negyed egyszerűen túl látványos helyszín volt ahhoz, hogy másként lehessen. A hazai és a nemzetközi sajtó napról napra árgus szemekkel követte az ott zajló eseményeket és a lehetséges végkifejletet.

Különösen mély hatást tett a megfigyelőkre már a kezdetektől fogva, ahogy a megszállók képesek voltak kiépíteni az infrastruktúrát. Nemcsak a szabadtéri koncerteken megszokott műanyag ponyvákat, gumimatracokat, hálósákokat, összecsukható asztalokat és kongákat vonultatták fel, de volt tábori konyhájuk, elsősegélynyújtó állomásuk, *People's Library*nak elnevezett könyvtáruk és egy médiaközpontjuk is. Az utóbbiban állították elő a YouTube-ra szánt videókat, továbbá a Facebookon, illetve a Twitteren közzét szövegeket. Az információkat mindig megjelentették az *occupywallst.org* honlapon is – jelképe egy szálfegyenesen magasba nyújtott ököl –, amely a világszerte működő összes

⁵³ Szeptember 12-én az *occupytogether.org* honlap szerint már 1399 kezdeményezés létezett világszerte.

Occupy csoport online lapjaként működik. Itt lehet a legfrissebb hírekről tájékozódni, a teljes témakört érintő újság- és folyóiratcikkeket tanulmányozni, továbbá csetelni más felhasználókkal; ezen túl a #How to Occupy című, Grassroots Practices for Global Change alcímű honlap (<http://howtocamp.takethesquare.net/>) tanácsokat nyújt mindazoknak, akik aktivizálódni szeretnének. Különösen népszerűvé vált egy gyűjtőoldal, a <http://occupystreams.org/>, amely livestream közvetítést nyújt, így az internethasználók valós időben követhetik a számukra releváns helyszínek eseményeit. Ugyanakkor gondoltak a hagyományosabb médiára is.

Az occupyerek leggyakrabban hangoztatott jelszava így hangzik: „Mi vagyunk a 99%.” A jelszó a Nobel-díjas amerikai közgazdásztól, Joseph Stiglitztól származik. A Világbank egykori főközgazdásza, akit a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* egyszer a nemzetközi pénzügypolitikával és annak központi intézményeivel szemben táplált szkepszise miatt „a pénzügyi válság Kasszandrájának” nevezett, egy évtizeddel ezelőtt a *globalizáció és visszasságai* című művével a neoliberalizmus, a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap egyik legmegalapozottabb bírálólatát tette le az asztalra.⁵⁴ Évek óta képviseli azt a nézetet, miszerint a nemzetközileg uralkodó „piaci fundamentalizmus” napjai meg vannak számlálva. Fáradhatatlanul panaszkodik előadásokban, interjúkban és kommentárok-

⁵⁴ Joseph Stiglitz, *Die Schatten der Globalisierung*, Siedler, Berlin, 2002, *A globalizáció és visszasságai*, Ford.: Orbán Gábor, Gavora Zsuzsanna, Napvilág Kiadó, Budapest, 2003 A szerző néhány évvel később megjelentette ennek a műnek a párját is: uő. *Die Chancen der Globalisierung*, Siedler, Berlin 2006.

ban, hogy amennyiben a világ országainak nem sikerül az eddigieknél sokkal szigorúbban szabályozniuk a piacokat, akkor a világ pénzügyi szereplői óhatatlanul „gazdasági káoszba” zuhannak.⁵⁵ Stiglitz 2011 májusában a *Vanity Fair* című magazin hasábjain egyszerre közérthető és rafinált címen (*Of the 1%, by the 1%, for the 1%*) fundamentális kritikát gyakorolt a szupergazdagok fölött, pénzügy-politikai önfejűségük szociális és közgazdasági árával szembeállítva őket. Szembeállította a 99% társadalmi túlsúlyát a társadalom gazdagságának nagy részét birtokló 1% jelentéktelenségével, megelőlegezve ezzel az Occupy mozgalom jelmondatát.⁵⁶ Az Occupy-táborok látogatóinak szinte mindenütt a *Mi vagyunk a 99%* hitvallása villan a szemébe. Hogy mit jelent ez egyedi esetekben, arról a tumblr-en bejegyzések százaiban olvashatunk:

„Mi vagyunk a 99%. Minket dobnak ki a lakásunkból. Nekünk kell választanunk ennivaló vagy lakbér között. Mi nem részesülünk rendes egészségügyi ellátásban. Mi szenvedünk a környezetszennyezéstől. Mi túlórázunk kevés pénzért, és minket nem véd a jog, már amennyiben egyáltalán van munkánk. Mi nem kapunk semmit, és az 1% kap mindent. Mi vagyunk a 99%.“⁵⁷

⁵⁵ Az egyik követelés abban áll, hogy ahogy a gyógyszergyárak termékeik kockázataival és mellékhatásaival kapcsolatban kötelesek gyógyszerbiztonsági jelentést bemutatni, ugyanerre legyenek kötelezve a bankok is. L. „Banken haben total versagt”, Interview von Karsten Stumm mit Joseph Stiglitz, *manager magazin*, 2008. augusztus 22.

⁵⁶ Joseph E. Stiglitz, *Of the 1%, by the 1%, for the 1%*, *Vanity Fair*, 2011. május, 29. évf. 126–129.

⁵⁷ <http://wearethe99percent.tumblr.com/>. Feltűnő, hogy rendkívül sok hozzászólást olyan felsőfokú végzettségű szerzők írtak,

Ugyanakkor a 99% tagolása sem egyszerű. A *The Atlantic* című folyóirat egyik főszerkesztője ezért már az Occupy mozgalom keletkezését követően nem sokkal vette a fáradságot, hogy görcső alá vonja a felsorolt állításokat. Az eredményei szerint „csak” 10% veszítette el a házát, illetve a lakását, „csak” 15% él szegénységben, „csak” 30 millió ember, azaz az USA állampolgárainak 10%-a nem rendelkezik biztosítással, továbbá – egy Gallup-felmérés alapján – 87,5% teljes mértékben elégedett a munkahelyével.⁵⁸ Más szóval a 99% jelszava több mint egyszerűen sommás. Egy sor szempontból erősen túlzó és ennyiben populista is.

Ugyanakkor ez vajmi keveset változtat azon az alapvető látéleten, miszerint a társadalmi egyenlőtlenség az USA-ban a neoliberális gazdaság- és pénzügy-politikai peremfeltételek mellett erőteljesen fokozódott. Eliot Weinberger politikai elemző megállapítása szerint az amerikaiak 1%-a keresi meg a jövedelmek 24%-át, tartja birtokában az összes értékpapír felét és a nemzeti vagyon 40%-át.⁵⁹ Ezeket az embereket, jegyzi meg Weinberger, hála George W. Bush korábbi elnök politikájának, ma alacsonyabb adókulcs terheli, mint sofőrjeiket.

Már október 1-jén 50 ezer példányban megjelent az *Occupied Wall Street Journal*, a megszállók folyóirata.

akik a tanulmányaikhoz felvett kölcsönök miatt nagymértékben eladósodtak, és alig látnak bármilyen perspektívát maguk előtt.

⁵⁸ Daniel Indiviglio, Most Americans Aren't Occupy Wall Street's „99 Percent”. The Occupy Wall Street Movement Purports to Speak for All But the Mega-Rich, But it Doesn't, *The Atlantic*, 2011. október 5.

⁵⁹ Eliot Weinberger, Revolution in Amerika?, *Die Zeit*, 2011. október 13., 42. szám, 47.

A főszerkesztő Arun Gupta volt, vezércikkírója Chris Hedges, USA-szerte ismert újságíró és bestsellerszerző, korábban évekig a *New York Times* külföldi tudósítója, időközben a *Nation Institute* munkatársa. A lapot egy sor újságíró finanszírozta, valamennyien a *The Independent*, egy, az Independent Media Center (IMC) által kiadott online újság munkatársai.

Az egyik talán legfigyelemreméltóbb innovációjuk a Human Microphone, az „embermikrofon” volt: Miután a városi hatóságok megtiltották a hangosítóberendezések és megafonok használatát, az érintettek úgy döntöttek, önmagukon fognak segíteni nagyszabású, több száz, sőt több ezer résztvevős gyűléseik alkalmával. Először úgynevezett mikrofonpróbát rendeztek, amelynek során egy potenciális szónok elkiáltja magát: Mikrofoncheck! – amit a körülötte állók megismételnek, a későbbiekben pedig minden egyes mondatot ugyanígy kórusban ismételnék, a körülöttük állók szintén, mégpedig annyiszor, amíg a leghátul állók is hallják. Aztán jön a következő mondat, amelyet hasonló módon adnak tovább. A gyűlések emiatt úgy hangzottak, mintha kánonban beszélő szavalókórusok volnának. A felszólalások ily módon lényegesen tovább tartottak, ugyanakkor a hallgatóságnak lehetősége nyílt, hogy jobban kövesse az elhangzottakat, és a szónok is időhöz jutott, hogy újból és újból átgondolja, mit is akart mondani.

Figyelemre méltó összejövétel helyszíne volt október 23-án Washington, a főváros. Ezen a napon valóságosan is találkozott az arab tavasz és az Occupy mozgalom. Israa Abdel Fattah és Ahmed Maher személyében az Április 6. Mozgalom két alapítója kereste fel a földgolyó

másik felén harcostársukat, Basem Fathy emberi jogi aktivistát. A tapasztalatcsere központjában a mozgalmak közti párhuzamok és eltérések álltak. A Fehér Háztól mindössze néhány száz méterre fekvő Freedom Plaza adott helyet a vitának. Maher elsőként egy sor közös vonást emelt ki, hogy aztán rámutasson egy lényegi különbségre: „Azonos kérdéseket vetünk fel és egyeznek a struktúráink is, csak hogy mi Egyiptomban milliószám mentünk az utcákra.”⁶⁰ Fathy még egy ponton kiegészítette az eltéréseket: „Nálunk alapvető jogok érvényesítése van napirenden. Az USA-ban a rendszer korrekciója.”⁶¹ Világos beszéd.

E két eltérés – azaz a rendszerváltoztatás mennyiségi és fokozatbéli különbsége – felelős az arab források és az Occupy mozgalom robbanékonyságának nagyarányú különbségéért is.⁶² Az arab államokban a cél a rendszerrobbantó, egyértelműen társadalmi forradalomra irányuló mozgósítás volt, ugyanakkor az Egyesült Államokban, bár a pénzügyi, gazdasági és szociálpolitikák strukturális megváltoztatásáról van szó, de minderről csupán a fennálló rendszeren belül, reformok keretében.

⁶⁰ Idézi: Dorothea Hahn, „In Ägypten waren wir Millionen”. Tipps aus Ägypten: In Washington fragen Anhänger der Occupy-Bewegung drei AktivistInnen vom Tahrir-Platz um Rat, *die tageszeitung*, 2011. október 25.

⁶¹ Uo.

⁶² Az arab tavasz és az Occupy mozgalom hasonlóságairól és különbségeiről l. még: Ayman Mohyeldin, From the Arab Spring to the American Fall? *Time Magazine*, 2011. október 12.

A bankellenes mozgalom világméretű kiszélesedése

Ámbár az elmúlt évtizedben a legfontosabb ipari országok állam- és kormányfőinek csúcstalálkozóinak környezetében nagyszabású demonstrációkra került sor, a német közvélemény bizonyos rétegeiben mégis aggodalom ütötte fel a fejét amiatt, hogy újabban már nem tapasztalhatók megfelelő reakciók a pénzügyi és bankválságra.

„Miközben a világ a háború utáni idők legsúlyosabb gazdasági válságát éli, forradalomnak nyoma sincs. A Lehman Bank összeomlása óta a kormányok megtanulták, mi minden fenyegeti őket. A társadalmi mozgalmak ereje nincs ezek között.”⁶³

A tüntetők távolmaradását a bankok és tőzsdék környekéről megpróbálták mindenekelőtt a nemzetközi pénzügypolitika folyamatainak és összefüggéseinek nem ismeretére visszavezetni. A kérdést, hogy ez a helyzet változik-e, szkeptikus megfigyelők serege vizsgálja, nemcsak Németországban, hanem sok más országban, messze Európa határain túl is. 2011. október 11-én érkezett el annak próbája, hogy az Occupy mozgalom rendelkezik-e nemzetközi mozgósítási képességgel. Erre a napra tűzték ki a különböző országokban már létező bankellenes kezdeményezések, hogy tiltakozásukat a nagyvilág színe elé vigyék. Elérkezettnek látták az időt, hogy a jóformán természetéből fakadóan globálisan fellépő pénzügyi és gazdasági rendszerrel szemben

⁶³ Bettina Gaus, Viel Wut, wenig Protest, in: Alain Gresh és mások (szerk.), *Atlas der Globalisierung*, Berlin, 2009, 44–45., itt 44.

bizonyítsák: a bankok hatalma ellen fellépő mozgalom is képes nemzetközivé válni és globális formát ölteni.

Fellépésükhöz a lökést nem a vancouveri *Adbusters*-szerkesztőség adta, és nem is a New York-i Occupy Wall Street, hanem az európai demokratizációs és bankellenes mozgalom egyik legmarkánsabb áramlata. A ¡Democracia Real Ya! (DRY) spanyol bázisdemokrata mozgalom⁶⁴ volt az, amely a madridi Puerta del Sol megszállását követően inkább helyi és regionális akciókra összpontosított, és amelynek számára – ellentétben szövetségesével, a Május 15. Mozgalommal – fontossá vált, hogy kilépjen a nemzetközi térbe. Bár időlegesen számos spanyol városban sikerült tömegeket mozgogtatniuk, politikai sikereket nem tudtak felmutatni, és a hiányzó lendületet most más úton, egy nemzetközi tiltakozó nap megszervezésével akarták pótolni. Ez találkozott az ATTAC, egy 1998-ban Franciaországban alapított, globalizációkritikus hálózat érdekeivel, amely magára vélt ismerni a spanyol aktivisták követelései közül sokban, és így csatlakozott hozzájuk.⁶⁵ A ¡Democracia Real Ya! felhívása szerint:

⁶⁴ Erről a tervről a legnagyobb spanyol napilap már májusban beszámolt: Carmen Pérez-Lanzac, *Democracia Real Ya prepara una convocatoria mundial para el 15 de octubre*, *El País*, 2011. május 30.

⁶⁵ Az ATTAC megalapítása Ignacio Ramonet spanyol újságíró egy vezércikkére vezethető vissza, aki a *Le Monde diplomatique* hetilap hasábjain javasolta az *Association pour une taxe Tobin pour l'aide aux citoyens* (Egyesülés a Tobin-adóért a polgárok javára) létrehozását javasolta. (Ignacio Ramonet, *Die Märkte entschärfen*, *Le Monde diplomatique*, 1997. december 12.) Az ATTAC saját adatai szerint ötven országban van jelen, és összesen 90 ezer taggal rendelkezik. Ebből csak a 2000 januárjában, Frankfurtban „a

„Október 15-én mi, az egész világ női és férfi polgárai az utcára vonulunk, hogy hangot adjunk a jogaink elvesztése feletti felháborodásunknak. Ezekről a jogokról a nagyvállalatok és a politikai osztály szövetsége fosztott meg bennünket. Mi, a »¡Democracia Real Ya!« képviselői meghívunk benneteket, vegyetek részt ebben a békés nemzetközi tiltakozó akcióban, csatlakozzatok a felhívásunkhoz, és erre a napra a saját felhívásotokat is tegyétek közzé. Eljött a pillanat, hogy felemeljük hangunkat! A jövőnk a tét, és senki nem szállhat szembe milliók erejével, ha azok közös szándék zászlaja alatt összefognak egymással.”⁶⁶

Egy másik, már korábban is terjesztett felhívásukban azt ajánlják a tüntetőknek, hogy arra a jól ismert és feltehetően október 15-én is felteendő kérdésre, miszerint ki is áll valójában a tiltakozások mögött, öntudatosan ezt feleljék:

„»Én« – mégpedig azért, mert ez most pontosan az, amire szükségünk van nekünk, embereknek, akik újból kezünkbe akarjuk venni a világot, mégpedig pártok és szakszervezetek vagy olyan csoportok nélkül, amelyek megmondják nekünk, hogy mit kell csinálni; nekünk, embereknek, akik egyszerűen egybegyűlnek, és közös intelligenciájukat használva elgondolkoznak rajta, mit is kellene kezdenünk

nemzetközi pénzüpiacok demokratikus ellenőrző hálózata” kiépítésének igényével megalapított ATTAC Németországnak 25 ezer tagja van.

⁶⁶ Nemzetközi mozgósítás október 15-én, <http://www.nachrichtenspiegel.de/2011/08/12/aufruf-zu-internationalen-gewaltlosen-protesten-am-15-oktober-2011/>.

ezzel a bolygóval. Október 15-ét a hatásunk alá vonjuk. Az fog történni, amit mi akarunk.”⁶⁷

Világos beszéd. A DRY nem mindenféle nagyméretű szervezetekkel kötött szövetségekre épített, hanem kizárólag egyénekre, a sok elszigetelt erőre, amelyek eddig még talán soha nem találták meg a politikához, avagy a tiltakozáshoz vezető utat. És csakugyan, a bankok és a pénzügyi rendszer ellen irányuló tiltakozó akciók határozottan figyelemreméltó dimenziót öltöttek. Az adott napon nem korlátozódtak bizonyos földrészekre, még kevésbé országokra, hanem felbukkantak mind az öt kontinensen. A négyhetesnél is fiatalabb Occupy mozgalomnak első nekifutásra sikerült globális dimenziót öltenie. 82 országban és 911 városban került sor tüntetésekre. Százvezrek vonultak az utcákra, számuk csak Spanyolországban és Olaszországban együtt elérte az egymilliót. A tiltakozások mindvégig békésen zajlottak, kivéve az olasz fővárost:

- A Rómában kora délután induló tiltakozó menetet Európa népei, keljetek fel! jelszóval indították, és 200 ezer ember vett részt rajta. A nagyszámú részvételben lényeges szerepe lehetett az abban az időben még hivatalban lévő Silvio Berlusconi miniszterelnök erőteljes bírálataának. Nem sokkal az indulás után erőszakos rendzavarásra került sor. Maszkos résztvevők ablako-

⁶⁷ A német fordítás az „Echte Demokratie jetzt” honlapról származik: <http://www.echte-demokratie-jetzt.de/15-o/>. Az eredeti szöveg címe: 15th October. What's the plan?#15oct <http://ta-kethesquare.net/2011/09/24/15th-october-whats-the-plan-15oct/>.

kat törtek be, főként bankfiókákat; üzleteket fosztogattak, autókat gyújtottak fel, szétverték egy benzinkutat, felgyújtották a védelmi minisztérium egyik részlegét, és barikádot emeltek lopott robogókból. Akciójuk miatt a forgatócsoportok, fotósok, de még a tűzoltók sem érezhették magukat biztonságban. A túlkapások megfékezésére a rendőrség vízágyúkat és könnygázt vetett be. Az eredetileg a Piazza San Giovannira tervezett tüntetést így meg sem tarthatták. Az összeadásokban mintegy hetven személy sérült meg, néme-lyek közülük súlyosan. Csak a sérült rendőrök száma harminc volt. Egy személy szívinfarktuszt kapott az izgalomtól. A legnagyobb olasz napilap, a *Corriere della Sera* beszámolójának a Rómában elszabadult a pokol címet adta (*È inferno a Roma*).

- Madridban aznap este 300 ezer ember vonult végig a város utcáin.
- Barcelonában jóval több, mint 100 ezren gyűltek össze.
- Lisszabonban a rendőrség akadályozta meg, hogy a feldühödött tüntetők megrohamozzák a parlament épületét.
- Londonban kereken nyolcszáz bankellenes tüntető gyűlt össze a Temze közelében fekvő Szent Pál-székesegyház előtt. A résztvevők között volt a WikiLeaks megalapítója, az akkoriban nemi erőszak vádjával ideiglenesen vizsgálati fogságban lévő, de már háromnegyed éve elektronikus lábbilincset viselő Julian Assange is. Túlkapásokra akkor került sor, amikor egy kisebb csoport – feltehetően azok, akik magukat Occupy LSX-nek (LSX – London Stock Exchange) nevezték – kiadták a „Foglaltjátok el a tőzsdét!” jelszót,

majd ténylegesen meg is próbáltak elindulni az LSX irányában, amikor is a rendőrség feltartóztatta őket.

- Hágában, Hollandia fővárosában a nemzetközi pénzügyi bírálói a kormány székhelye előtti Malievelden tüntettek.
- Amszterdamban demonstrálók százai vonultak a tőzsde elé.
- Brüsszelben hatezer bankellenes tüntető ment az utcára, köztük volt a Madridból érkezett nyolcvanfős Indignados csoportja is. Ők október 8-án gyalog indultak a tőlük 1600 kilométerre fekvő belga fővárosba. Néhány résztvevő megvetése jeleként ócska cipőket dobált a tőzsde épülete felé.
- Párizsban a városháza előtti tüntetésen mindössze kétszáz résztvevő jelent meg. Az alacsony részvétel annál meglepőbb volt, hogy egy különleges alkalom is kínálkozott az ezt célzó tiltakozók számára, megmozdulásukkal egyidejűleg tanácskoztak ugyanis a francia fővárosban a G20 országok pénzügyminiszterei.
- Zürichben, Svájc banki metropolisában ezer demonstráló szállta meg a pénzügyi negyedben fekvő Paradeplatzot.
- Genf utcáin háromszáz bankellenes tüntető vonult végig.
- Stockholmban ezer, főként fiatal ember vett részt vörös zászlók és transzparenszek alatt a tiltakozó menetben.
- Koppenhágában, Oslóhoz hasonlóan, néhány százan voltak.

- Hongkongban mintegy ötszázan vonultak keresztül a banknegyed utcáin.
- Szóulban száz demonstráló gyűlt össze a pénzügyi felügyelet központi épülete előtt.
- Sydney-ben kétezeren tüntettek a pénzügy világ ellen az ausztrál központi bank épülete előtt.
- Tokióban kerekén száz tüntető vonult át a városon „Occupy Tokyo” jelszóval.
- Manilában, a Fülöp-szigetek fővárosában több száz résztvevője volt az akciónapnak.
- Aucklandban, Új-Zéland legnagyobb városában három ezer bankellenes tüntető gyűlt össze a fő demonstrációra.
- Wellingtonban, Új-Zéland fővárosában kétszáz volt a résztvevők száma.
- Számos kanadai nagyvárosban, köztük Montrealban, Torontóban, Halifaxban, Vancouverben és Winnipegben demonstrációkra és tüntetésekre került sor.
- Pittsburghban, Pennsylvania államban, az acélipar egykori fellegetében kétezer tiltakozó gyűlt össze.
- Detroitban, Michigan államban, az egykor virágzó amerikai autóipar manapság betegeskedő központjában kétszáz bankellenes tüntető töltötte az éjszakát a fagyos időjárás ellenére a Grand Circus Parkban.
- Orlandóban, Florida államban ezeröttszáz ember vett részt a tiltakozáson.
- Bostonban, Massachusetts államban még Deval Patrick kormányzó is felkereste az Occupy tüntetőit a Dewey Square Parkban.
- New Yorkban, ahol az Occupy mozgalom eredetileg szárba szökött, eleinte visszafogott volt a rész-

vétel. Kezdetben csak pár százan indultak hangos dobokkal és trombitákkal felszerelve a JP Morgan nagybank egyik fiókja felé. Az egyik leggyakrabban skandált jelszavuk így hangzott: „A bankokat megmentették, minket meg kiárusítottak.” Amint az gyakran megesik, az alacsony részvétel hírére a rendőrség bevetéséről szóló tudósítás kompenzálta. A nem éppen visszafogottságukról közismert New York-i egyenruhások ezúttal is kőkeményen léptek fel, és hetvennél több résztvevőt tartóztattak le, legtöbbjüket a Times Square környékén. Negyvenkettőt megbilincselve vezettek el. Az őrizetbevétel jogalapja az volt, hogy egy demonstráló csoport ellenszegült, amikor egy mellékutca szabaddá tételére szólították fel. A rendőrség további huszonnégy tüntetőt a Citi-bank egyik fiókjában tartóztatott le. A csoport tagjai közös – ám sikertelen – akciójukkal a bankszámlákat iparkodtak felmondani. Amikor a bankfiók vezetője távozásra szólította fel őket, ellenszegültek. Később mindaddig nem voltak hajlandók elmenni, míg a rendőrség meg nem érkezett. A világ legnagyobb tőzsdéjének otthont adó városban az Occupy Wall Street mozgalom összesen 50 ezer híve vett részt a tiltakozásokon.

A mozgósítás sikere mindenekelőtt abban rejlett, hogy sikerült a globális hálózatot szociális mozgalomként kiépíteniük. Az internetfelhasználók virtuális hálózatából egy csapásra konkrét hálózat lett, ezrek és ezrek léptek kapcsolatba másikkal ezekkel, akik fizikailag is jelen voltak e találkozások során. És mindez államok, pártok,

szakszervezetek, tömegmédiák vagy transznacionális szervezetek támogatása nélkül történt.

Hozzájárult mindehhez még egy további dimenzió is. 2011. október 15-én az Occupy mozgalomnak egy csapásra sikerült felülemelkednie minden földrajzi, politikai, nyelvi és kulturális határvonalon, és ily módon képes volt a nemzetközi pénzügyi rendszer bírálatát világszerte kiemelten tematizálni. A politikusoknak tudomásul kell venniük, hogy semmibe veszik őket, mert azokban az országokban, ahol az emberek kiálltak a pénzügyi piacok alapvető reformja mellett, már rég feladták a reményt, hogy ezeket a kormányok fogják végrehajtani.

„Occupy Germany”

Németországban is létrejött az Occupy mozgalom fiókintézménye, az Occupy Germany, és vele együtt egy sor helyi kezdeményezés, mint az Occupy Frankfurt, az Occupy Berlin, az Occupy Hamburg és így tovább. Ezek a több mint húsz városban létező csoportok a további 81 országhoz hasonlóan mozgósítottak az október 15-i nemzetközi akciónapra. Az Occupy Germany elhatárolódással kezdte:

„Nem vagyunk sem párt, sem egyesület, sem szervezet – és nem is akarunk azzá válni. Elsősorban mozgalom vagyunk. Nálunk nincs hierarchia, nincsenek se vezérek, se bebetonozott pozíciók. Nálunk csak emberek vannak, tudásukat és képességeiket felhasználva kollektíven aktivizálódó emberek, akik szükség esetén alkalmilag vállalják, hogy betöltsenek valamilyen szerepet.

Mindenekelőtt online kapcsolatban álló, de személyesen is összetartozó emberek vagyunk. Gazdasági, politikai és társadalmi rendszerünk alapvető problémái mindannyiunkat érintenek és összekötnek. Keressük a lehetőségeket, hogy végre telessünk valamit a megoldásért. Nekünk is az a véleményünk, hogy rendszerünk negatív hatásai csakugyan a 99%-ot érintik.

Meggyőződésünk, hogy újra kell gondolni társadalmi szabályainkat, és hogy a rendszer alapvető korrekcióját immár csak a népesség tömeges nyomása kényszerítheti ki.

Ezért kölcsönösen tájékoztatnunk kell egymást, másokat is fel kell világosítanunk a rendszer visszasságairól, a magunk köreiben kell terjesztenünk a megoldást célzó kezdeményezéseket, továbbá minél több embert kell megnyernünk a nyílt vita számára.”⁶⁸

Az október 15-ére szóló felhívással azt kívánták demonstrálni, hogy a kezdeményezők milyen nyíltan és plurálisan értelmezik gyűjtőmozgalmukat. A hangsúlyt az állampolgárra helyezték. Senki ne érezze kirekesztve magát, kapcsolódhassanak be még a „gazdagok” is:

„Szolidaritásunkat nyilvánítjuk az Occupy világszerte létező mozgalmával.

A hatalmon lévők elenyésző kevesek érdekében tevékenykednek, és semmibe veszik a túlnyomó többség akarátát. Ennek az elfogadhatatlan helyzetnek véget kell vetni. Egy emberként hozzuk a pénzügyi elit és az azt kiszolgáló politikusok tudomására, hogy a jövőnkről mi magunk, a polgárok fogunk dönteni.

Nem vagyunk áruk a politikusok és a bankárok kezében!

⁶⁸ OCCUPY GERMANY, Über uns, <http://www.webcitation.org/631li1GIL>.

Emberek vagyunk, akárcsak TE és én.

Anyák és apák vagyunk.

Vannak köztünk diplomások és vannak képzetlenek. Tudósok vagyunk, politikusok, egyetemi hallgatók, diákok és háziasszonyok.

Van, aki szegény, van, aki tehetős... Még gazdagok is akadnak köztünk.

Alkalmazottak vagyunk, munkások vagyunk, szabadúszók, munkanélküliek vagy munkáltatók.

Németek vagyunk vagy más országok fiai.

Keresztények, muszlimok, buddhisták, filozófusok és ateisták vagyunk.

Heteroszexuálisak, biszexuálisak, homoszexuálisak vagyunk...

Értelmiségiek, művészek, zenészek, csodabogarak és hétköznapi emberek vagyunk.

Mi vagyunk a 99%.”⁶⁹

Feltűnő, hogy amikor a különféle felekezeti hovatartozásokat sorolták fel, nem említették a zsidó hit követőit. Ennek a „csodabogarakból és hétköznapi emberek-ből” álló szövetségnek be kellene tudnia bizonyítani, hogy képes tüntetéseket és demonstrációkat szervezni egy olyan elvont és bonyolult témával kapcsolatban, mint amilyen a pénzügyi rendszer bírálata. Több mint ötven német városban tartottak demonstrációkat egymással párhuzamosan.

- Frankfurtban ötezer ember vonult az Európai Központi Bank elé. Jelszavaik egyrészt Richard Wagner operájának címére rimeltek – „Itt az Istenek alkonya, bébi” –, részint Georg Büchner híres követelésére –

⁶⁹ Uo.

Békességet a kunyhóknak, háborút a palotáknak! –, amellyel az 1834-ben megjelent *Hessischer Landbote* című pamfletjében a gazdagok pazarlását ostorozta, a falusi szegénységet pedig felkelésre biztatta, de kissé kiforgatva: „Adókat a palotáknak, békét a lakóházaknak”; továbbá egyszerűen így hangzott: „Révolution”. Az Occupy Frankfurt szóvivője, Wolfram Siener kijelentette: „Az ügy a bankok ellen irányul, a rendszeren belüli pénzügyi hatalmasok ellen; itt arról van szó, hogy a profitot az ember elé helyezzük.”⁷⁰ Egyesek a görögországi adósságválság kiéleződésére utalva szírtakizenére lejtettek táncot, eközben mások a járóelők közé elegyedve hamis euróbankjegyeket szórtak szét. Ahányszor csak valaki lehajolt értük, majd észrevette, hogy nem igaziak, kárörvendő nevetés harsant.

- Berlinben 8-10 ezer ember ment ki az utcákra. A szövetségi kancellári hivatal elé vonultak. Néhányan megpróbálták sátrat verni este a Reichstag közelében, ám ekkor a rendőrség közbeavatkozott. 50 tüntetőt vittek el a helyszínről. Összecsapásokra nem került sor. A plébániatemplom mellett verték fel a tiltakozók táborának sátrait.
- Hamburgban ötezer ember gyűlt össze. Az egyik leg-sikerültebb jelszavuk így szólt: „Az élet nem jutalomjáték.” A jelszó háttérében a HSH Nordbank elnöke, Dirk Jens Nonnenmacher majdnem hárommillió eurós jutalma áll, amelyet annak ellenére akart felvenni, hogy a pénzintézet összeomlását csak a benne részes

⁷⁰ Aufstand gegen Finanzindustrie: Randalierer in Rom zünden Autos an, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. október 15.

két szövetségi tartomány intézkedéseinek segítségével tudták elhárítani. A Gerhard Hauptmann téren fekvő bankközponttal átellenben néhány százan tiltakozó tábort kezdtek felverni.

- Stuttgart utcáin háromezer aktivista vonult végig.
- Lipcsében kétezer-ötszázan vonultak fel.
- Kölnben ezeröttszáz aktivista menetelt a belvárosban több társadalmi igazságosságot követelő transzparensekkel.
- Düsseldorfban kereken ezer ember tiltakozott.
- Bochumban négyszáz.
- Münchenben több százan járták az utcákat, és bankellenességüket hangoztatták. „Tőzsdéző hamiskártyások, nincs szükségünk többé rátok”, illetve „Tudja meg a bankár, hogy hol van a határ” – hangzottak a jelszavaik.
- Több kisebb város, köztük Aachen, Bielefeld, Dortmund, Paderborn, Solingen tüntetői sem akartak kimaradni a világméretű nagy egyetértésből.

Max Bank, az ATTAC képviselője utóbb kijelentette: „A szikra átugrott, a mozgalom megérkezett.”⁷¹ Kétségtelen, ez az október 15. sikerrel hívta fel a figyelmet a mozgalomra Németországban is. Viszonylag szerény szervezőerővel több német városban is sikerült a felelőtlenül működő bankok ellen tüntetni, és kifejezésre juttatni azt a meggyőződést, hogy a szövetségi kormány, az EU és a Nemzetközi Valutaalap eddigi pénzügypoli-

⁷¹ Der Funke ist übergesprungen. Occupy-Welle schwappet über, *n-tv*, 2011. október 16., <http://www.n-tv.de/politik/Occupy-Welle-schwappet-ueber-article4537336.html>.

tikája egyszerűen nem folytatható tovább. Ugyanakkor nem téveszthetjük össze az Occupy mozgalom körüli médialármát annak reális megítélésével –, hogy valójában mekkora mozgósítási potenciált is képvisel.

Az akciónapon részt vevő városok nagy száma ellenére a tiltakozók egész Németországban nem voltak többen negyvenezernél. Erre eleve számítani lehetett, így már előre találgatták a számukat,⁷² utólag pedig gúnyosan megjegyezték, hogy a sokat emlegetett 99%, akiknek a nevében a demonstrálók beszélni szándékoztak, ott-hon maradt.⁷³ Az aktivisták ennek ellenére arról beszéltek, mint láttuk, hogy az Occupy Wall Street „szikrája” átugrotta az Atlanti-óceánt, és immár Németországba is megérkezett. Az ATTAC, mint a legfontosabb tiltakozó szervezet, erre még rá is tett egy lapáttal, mondván, hogy az a bizonyos szikra nemcsak hogy megérkezett New Yorkból Európába, de a Német Szövetségi Köztársaságban „még a népre is átugrott”. Ez azonban erősen kétséges, hiszen egyetlen apró szikrából akarnak szikraesőt gerjeszteni, amelyről nyilvánvalóan azt hiszik, hogy képes volna a futótűzet lángra lobbantani.

Az Európai Központi Bank előtti tér. „Occupy Frankfurt”

Nincs még egy város, amely Frankfurtnál, a bankok metropolisánál alkalmasabbnak tűnne a bankellenes tiltakozás céljára. A Majna-parti városban van nemcsak a

⁷² Miriam Hollstein, Warum in Deutschland kaum jemand auf die Straße geht, *Die Welt*, 2011. október.

⁷³ Carsten Volkery, Globale Proteste gegen Banken. 99 Prozent blieben zu Hause, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. október 15.

legtöbb német nagybank központja, de a legnagyobb német értékpapírtőzsde, a jegybank, a legfontosabb azonban, hogy az Európai Központi Bank (EKB) székhelye is.

Még október 15. előtt nagy szerénységgel, a „spontik” (a ’70-es, ’80-as évek tiltakozó mozgalma) idejéből származó önironikus hajlammal így üdvözölték a körbejáró felhívást a bankok elleni tiltakozásra: „A New Yorkiak megkezdtek, a hesseniek majd befejezik.”⁷⁴ Ami pedig az eltökéltségüket illeti, a szervezés előkészületei semmi kívánnivalót nem hagytak maguk után. Úgy tűnt, mintha az Occupy Frankfurt, amelyet tíz különböző részleg szervezett, egyenesen vezérkari módszerekkel folytatná az előkészületeket. A koordinációs team arról gondoskodott, hogy az összes többi team „rendszen működjön”. Ez a részleg felelt a megoldásért abban az esetben, ha problémák lépnek fel. Ők tartották a kapcsolatot a rendészeti hivatallal és a rendőrséggel, továbbá egy közelebből meg nem nevezett vizsgálóbizottsággal, illetve ügyvédekkel.

Egy szövivőkből, technikusokból, operatőrökből és bloggerekéből összeállított, Wolfram Siener vezette sajátos csapat feladata volt minden újságírói kérdés megválaszolása. Volt továbbá elsősegélynyújtó team, az ellátmányért felelős team, egy szórakoztató team, amelynek feladatául nyomatékosan azt szabták meg, hogy „tartsa fenn a banda jókedvét”, ezeken túl pedig volt konfliktuskezelő-mediációs team, egy építkező team, amely utóbbi az újonnan érkezőket támogatta a sátorverés, az

⁷⁴ Idézi: Stefan Schultz, Neuer Protest-Anlauf: Deutschland probt den Aufstand gegen die Finanzmacht, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. október 14.

alvóhely kialakítása és egyebek terén. Volt még szeméteam, mosóteam, demonstrációs team, éjjeliőrteam, illetve – „Lépünk közbe, ha ég a talaj a lábunk alatt” jelszóval – egy mindenes team.

Úgy fest, amiatt senki sem aggódott, hogy a gyakorta száznál sem több táborozót és tiltakozót a túlszervezettség veszélye fenyegetheti. Ugyanakkor hamar megmutatkozott a konstruktív hatás. Gyorsan felépült a tábori konyha, a saját weboldal, a saját rádióállomás, az online rádió, a Radio 99 Prozent, amelynek révén közvetlenül tudósíthattak a tábor eseményeiről.⁷⁵

Miután október 15-e történései és a velük kapcsolatos médiafelhajtás lecsengett, az EKB-épület előtti téren beállt a hétköznapi menetrend: sátorállítás, kábelfektetés, az energiaellátás megoldása, főzés és annak megelőzése, hogy a lakóközösségek örök vitatémája, a „Ki fog mosogatni?” újabb konfliktusvonalakat indítson el. Esténként pedig spanyol mintára összeült az Asamblea, a közgyűlés. Rendszerint egy füves területen foglalt helyet a kereken száz sátorlakó és a még mindig tekintélyes számú támogató. A procedurális rend – beleértve a jelnyelv alkalmazását is – nagyon hasonló volt ahhoz, amit a manhattani Zuccotti Parkban sátorozó társaikról és elvbarátaikról szóló sajtótudósításokból már korábban megismerhettünk. „Minden jelenlévőnek egy szavazata van. Két integető kéz a fej mellett egyetértést jelent, a mellkas előtt előre-hátra mozdított karok ellenérveket

⁷⁵ L. Jannis Hagmann, Im Reich der Hinterfrager. Zwischen Feuertonnen und Deals mit dem Ordnungsamt zu Besuch im Camp der Occupy-Frankfurt-Aktivisten, *die tageszeitung*, 2011. október 28.

fejeznek ki. Mindenki kifejtheti a véleményét, azért kell hozzászólói lista, hogy a vita rendezetten folyjon.”⁷⁶ Az igény, hogy az eljárás egyenlő, bázisdemokratikus, nyilvános és ezáltal minden fontos kérdésben transzparens legyen, az Occupy Frankfurt esetében már a kezdetektől fogva a legfontosabb követelmények közé tartozott.

Egybevágott ezzel, hogy az Occupy Frankfurt önmagát kifejezetten „a társadalmi közép demokratikus mozgalmaként” definiálta, amely elvárta magától „minden réteg, minden korcsoport és minden nemzetiség” integrációját.⁷⁷ Jól látható, hogy meg akartak előzni minden olyan feltételezést, amely szerint a mozgalomnak rétegpreferenciái volnának, vagy hogy egy átlagos, sima ifjúsági mozgalom lennének, vagy hogy sátorponyváik alatt netán szélsőségesek is gyülekeznének. Nagyon nem szettek volna akár egy kicsit is taszító benyomást kelteni. Ebben a bankok hatalmának megtörését zászlajára író csoportban minden vonatkozásban érvényben volt a konszenzus igénye. Illett mindehhez a frankfurti rendszeti hivatal vezetőjének dicsérete, amely igazolta a kifejezetten „jó magatartásukat”, és amelyre büszkeséggel utaltak honlapjukon. Az Occupy Frankfurt minden volt, csak radikális nem – fő ismervük a jólneveltség volt.⁷⁸

⁷⁶ Tobias Weiß, Hände neben den Kopf und winken. Tag und Nacht im Frankfurter Protestcamp, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. november 3.

⁷⁷ Az Occupy Frankfurt magát a társadalmi közép demokratikus mozgalmaként határozza meg, sajtóközlemény, 2011. október 22., <http://www.slideshare.net/s-a-i-t-a-m/occupyfrankfurt-pressemittteilung-20111124a>.

⁷⁸ Ugyanez a kép volt igaz az Occupy Berlin esetében is. Mielőtt az aktivisták felállították volna a sátraikat a kormányzati negyed-

Kezdetben legalábbis az volt a fő problémájuk, hogyan közvetítsenek a különböző mentalitású csoportok, így a részben már egy évtizede tevékenykedő és ezáltal professzionalizálódott ATTAC tapasztalt globalizációellenesei, valamint az Occupy fiatalabb tagjai között, akik életükben először vesznek részt a társadalmi önszerveződésben valamilyen formában, és alapvetően idevágó tapasztalatokat szeretnének szerezni. Ami itt egy másnak feszült, több volt két mozgalmi stílusnál, ezek eltérő mentalitások voltak. Ezzel az ellentmondással függhetett össze az a nagyfokú énközpontúság, amellyel már a kezdetekben jellemezték⁷⁹ mind a frankfurti, mind pedig a berlini occupyereket. A nyilvánvalóan teljesen eltérő tapasztalati mintákon nyugvó és racionálisan alig feloldható tartós belső konfliktusok energiaigényes kezelése feltehetően erőteljesen hozzájárult ahhoz a közvéleményben kialakuló a képhez, amely szerint az Occupy inkább valami olyasféle csoport, amelynek tagjai tapasztalatokat akarnak szerezni a tiltakozás terén, semmint társadalmi változásokra törő mozgalom.

Egy másik probléma volt néhány résztvevő esetében a több mint latens antiszemitizmus kezelése. Több tudósítás is napvilágot látott az amerikai Occupy-táborokban tapasztalható zsidóellenes megnyilvánulásokról, és a szindróma felbukkant az Occupy Frankfurt köreiben is. A következő szöveg jelent meg a honlapjukon, hogy

ben, udvariasan engedélyt kértek rá a terület bérlőjétől. L. Stefan Strauss, Occupy-Bewegung: Besetzer mit guten Manieren, *Berliner Zeitung*, 2011. november 10.

⁷⁹ L. Peter Grottian, Bewegungsbeflügelnder Lernprozess, *die tageszeitung*, 2011. november 1.

egy idő után eltűnjön onnan: „Egy apró, maffiaszerűen szervezett csoport, amelynek tagjai nyilvánvaló módon, szervezetektől függetlenül kölcsönösen pozíciókhoz juttatják egymást, céljai érdekében visszaél a zsidó hitközösséggel.”⁸⁰ Ugyanitt olvasható volt az is, hogy a középkori pogromok jogosak voltak, miután „befolyásos pénzkölcsönzők” ellen irányultak. Szemmel láthatóan azoktól, akik a bank- és pénzügyi rendszer ellen protestálnak, még mindig nem áll távol a gondolat, hogy kapzsiság, pazarlás és felelőtlenség esetében csak is zsidókról lehet szó. Egy transznacionális válságdinamika nehezen talál magának konkrét, megismerhető bűnösöket, ami ebben az esetben is újból elvezetett a klasszikus antiszemita asszociációs lánchoz: kamatuzsora–spekuláció–zsidó bankárok. És miután nem helyénvaló nyilvánosan kitenni magukat a zsidóellenesség vádjának, olyan hívószavakhoz folyamodnak, amelyek ugyanazt fejezik ki, csak vélhetően nem olyan megbotrántoztatók. Így bukkantak fel az USA-ban az Occupy-demonstrációkon pl. „Az emberiség a Rothschildok ellen” feliratú transzparenszek. Az eredetileg Frankfurtból származó, zsidó eredetű bankárcsaládnak tökéletesen elegendő csak a nevét megemlíteni ahhoz, hogy jól begyakorolt reflexek nyomán mindenkinek világos legyen, ki a felelős a pénzügyi problémákért.

Az első hat hét alatt az EKB épülete előtt átlagosan mintegy száz sátor állt, saját adataik szerint tartósan 40-45 Occupy-aktivista töltötte itt az éjszakát. A következő, október 22-i demonstrációra hatezer ember gyűlt össze.

⁸⁰ Idézi: Alex Feuerherdt, Das Volk gegen ein Prozent, *Jungle World*, 2011. december 1.

sze. Populista csengésű jelszavaik immár így hangzottak: „A kapitalizmus útja holttesteken át vezet.” „Benünket, adófizetőket ki ment meg a mentőcsomagtól?”; vagy „A gond a mohóság.” Egy héttel később, október 29-én a résztvevők száma 2500 volt, egy újabb héttel később, november 5-én már csak 1500.

A résztvevők számának csökkenését átmenetileg sikerült megtörni. A karneváli szezon megnyitásának napján, november 11-én kihirdették a „Felháborodók karneválját”, és egy napra rá máris 10 ezer ember vonta gyűrűbe Frankfurt banknegyedét. Ezt követően ismételten a Deutsche Bank kettős tornyához vonultak a zárótüntetés megtartására. Az egyik főszónok, Peter Grottian, a berlini Freie Universität Otto Suhr Intézetének politológus professor emeritusa polgári engedetlenségi akciókra hívott fel, nevezetesen arra, hogy „Robin Hood-akciókkal hatoljanak be Kronberg, Starnberg, Blankenese vagy Grunewald gazdagok lakta övezeteibe”.⁸¹ Igenis lehetséges békés eszközökkel megbénítani a bankokat, ha sikerül szétzilálni a közgyűléseiket.

⁸¹ Tausende demonstrieren gegen die Macht der Banken, SPIEGEL-ONLINE, 2011. november 12.

III. A szereplők

A szikra Tunéziából elsőként a két másik Magreb-országra, Algériára és Marokkóra pattant át.¹ Ezekben izzott egy darabig, de igazán nem borította lángba őket. Nem volt még eléggé érett a tiltakozási hajlandóság ahhoz, hogy kifejlődhessen a saját, az adott hatalmi eliteket megkérdőjelezni képes konfliktusdinamika. Algériában – amely még mindig az iszlamisták és a hadsereg közti, az 1990-es évek során több mint 100 ezer emberáldozatot követelő polgárháborút nyögi – a mozgolódás megmaradt az alapvető élelmiszerek árának emelkedése elleni tiltakozásnál. Marokkóban február 20-án tömegtüntetéseken követeltek több demokráciát, de VI. Mohammed királynak sikerült július 1-jén 98%-os támogatással elfogadtatnia egy alkotmányreformot, ezzel pedig legalábbis egy időre megtartotta a hatalmát. Keletebbre, továbbá az Aráb-félszigeten viszont tüzet tudott gyújtani a szikra. Mindenekelőtt Jemenben, ahol január 15-én törtek ki a tiltakozások, majd Egyiptomban, ahol a lázadóknak január 25-ét követően tizennyolc napra volt szükségük Mubarak elnök megbuktatásához, majd a Perzsa-öböl menti Bahreinben, ahol február 14-én főként síiták gyűltek össze a Gyöngy téren, aztán Líbiában, ahol a Kadhafi-rezsim elleni első tüntetésre február 15-én került sor Bengáziban; és ezt követően Szíriában,

¹ Vö. a következő áttekintéssel: Arabellion. Eine revolutionäre Bestandsaufnahme von Marokko bis Oman, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. július 12.

ahol a felháborodás állítólag rendszerellenes falfirkáért letartóztatott gyerekek miatt tört ki, majd áterjedt az ország több részére is, egyre szorongatottabb helyzetbe juttatva az Asszad-rezsimet.

Líbiában, amelynek polgárai több mint négy évtizeden át szenvedték az egyszerre bizarr és kegyetlen vezér diktatúráját, a tiltakozás hamar felkeléssé változott. Csak több nyugati ország katonai támogatásával sikerült a saját hadsereget is felállító lázadóknak, hogy nagy veszteségeket követelő harcok árán győzelmet arassanak Kadhafi csapatai felett. Ez a siker még várat magára Szíriában az Asszad-rezsim ellenfelei, illetve Jemenben a Száleh államelnök ellen harcolók esetében.

Az egész folyamat váltófutásszerűen ment végbe. A forrongás fáklyáját mindig néhány hét után nyújtotta tovább egyik arab ország a másiknak. Alapjában véve már a kezdetekben – ahogy Jean-Paul Filiu francia Közel-Kelet-szakértő látja – egyfajta verseny alakult ki az egyes nemzeti mozgalmak között:

„Látva, hogy mi történik Tunéziában, az egyiptomiak azt mondták: »Ezt mi is meg tudjuk csinálni, sőt még jobban is!« Szíriában pedig most azt mondják, hogy ha Tunézia és Líbia megcsinálta, akkor mi is. A jelszavak és programok mindenütt ugyanazok, csak lefordítják, és a nemzeti viszonyokhoz alakítják őket.”²

Az egyik ország példa volt a másik számára, a lázadók egymást tüzelték, míg végül valamennyien egy, a sikeres forradalomért folyó verseny résztvevői lettek. A fo-

² Jean-Paul Filiu egy Paul Hockenot által készített interjújában: „Még semminek nincs vége”, *die tageszeitung*, 2011. november 23.

lyamatnak mindezek ellenére nincs köze az egykor oly nagy hatású pánarabizmushoz, amely virágkorát Nasz-szer egyiptomi elnök alatt élte az 1950-es, '60-as években.³ A különbségek ellenére esetünkben mindenképp előtérbe kerül a demokráciát és társadalmi igazságosságot célul tűző transznacionális szabadságmozgalomról volt és van szó. Ez volt az egyik alapvető oka annak is, hogy a mozgalom miért volt képes eltérő országok különböző, de egymással nagyon is jól összehasonlítható nehézségektől szenvedő fiataljainak és fiatal felnőtteinek impulzusokat adni.

A diplómé chômeur alakja Észak-Afrika országában

A tunéziai lázadás első heteiben a riportok állandó képsorai közt láthattuk a következő jelenetet: fiatal férfiak mutatják a kamerának iskolai záróbizonyítványukat, s eközben fennhangon panaszkodnak amiatt, hogy hiába szereztek diplomát, képtelenek munkát találni. Ez a kép köszön vissza átvitt értelemben Ridha Chennoufi tunéziai politológus értékelésében, amelyet alig néhány nappal Ben Ali hatalmának megdöntése után tett:

„A felkelést fiatal, felsőfokú végzettséggel rendelkező és Tunézia szegény régióiból származó munkanélküliek vezették, akiknek a körében a munkanélküliség aránya becslések szerint megközelíti a 30%-ot. És ez a felkelés igen gyorsan terjedt.”

³ Az Oszmán Birodalom idején kialakuló pánarabizmusnak az volt a célja, hogy az Atlanti-óceántól a Perzsa-öböl minden arabot egyetlen közös nemzetállamban egyesítsen. Ez a meggyőződés azon alapult, hogy az arab országok a közös nyelv és kultúra értelmében egy kultúrnemzetet alkotnak.

san áterjedt az egész országra, mindenekelőtt a fővárosra, ahol a legkülönbébb háttérű fiatal emberek (tisztviselők, rapperek, egyetemisták...) voltak a tüntetők, akik kiismerik magukat az internetes közösségi hálózatok világában, és akiket a szakszervezetek támogatnak. A tiltakozás tízezreket hozott össze, akiknek közös vonása, hogy fiatalok, magasan képzettek, és pontot akarnak tenni a diktatórikus és maffiaszerű rezsim végére. Ami egyesítette őket, az nem annyira a munkanélküliség volt, sokkal inkább a harc Ben Ali, a felesége és mint utóbb kiderült, néhány családtagjuk korruptsága ellen.”⁴

Figyelemre méltó, hogy a Magreb-országokban már régebben beszélnek a *diplômé chômeur*, a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküli jelenségéről. Különösen olyan országokban vált a *diplomás állástalan* közmondásos jelenséggé, mint Marokkó és Tunézia.⁵ Nincs ezen mit csodálkozni, ha belepillantunk a statisztikákba. Tunéziában 2010 és 2011 között a munkanélküliek aránya általánosan 14%, a 30 éven aluliak körében ugyanakkor 30%, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között pedig 22% volt. Legalábbis ez olvasható ki a hivatalos, állami hatóságok által terjesztett információkból. A feltételezések szerint ezek a szépített adatok. A valóságban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők munkanélküliség rátája 35% körül lehetett. Ezek sze-

⁴ Ridha Chennoufi, In der Phase des Übergangs, *Frankfurter Rundschau*, 2011. január 9.

⁵ L. Abdelaziz Barrouhi, Chômeurs oui, mais diplômés!, *Jeune Afrique*, 29. Mai 2006; Nadia Souffiani, Maroc Embellie pour les diplômés-chômeurs, *Jeune Afrique*, 2006. október 8.; Bernhard Schmid, *Die arabische Revolution? Soziale Elemente und Jugendprotest in den nordafrikanischen Revolten*, Münster, 2011, 10.

rint Mohammed Bouazizi önfelgyújtása idején minden harmadik diplomás, vagy tanulmányait diplomaértékű végzettséggel záró személy munkanélküli volt.

Bizonyos országokban még az a látszólagos ellentmondás is megfigyelhető, hogy a munkanélküliség kockázata a képzettség szintjének emelkedésével fokozódik. Marokkóban például az általános munkanélküliségi ráta 2010–11 telén átlagosan 9,1% körül volt. Ezzel szemben a 30 éven aluliaké 2008-ban 17,6% volt, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőké pedig ugyanabban az évben mintegy 20%. Ebbe a képbe illeszkedik az is, hogy VI. Mohammed király országában már évek óta létezik egy *diplômés chômeurs*-mozgalom. Ezt már a király apja, II. Hasszán régensége idejében, 1990 decemberében megalapították.

Diplomás munkanélküliség Egyiptomban

Hasonlóan fest a helyzet Észak-Afrika legnagyobb országában. Amikor Moushira Khattab egyiptomi családügyi miniszter asszony 2010 tavaszán közzétett egy, a fiatalok életkörülményeiről szóló tanulmányt, az adatok közül kettő különösen szembeszökő volt. A 15 és 29 év közöttiek korcsoportjában szűk egyharmad ugyan rendelkezett szakérettisével, ugyanakkor jó kiinduló képzettségük ellenére ők jelentették korcsoportjuk munkanélkülijeinek felét. Nem volt kevésbé ellentmondásos a felsőfokú végzettségűek adatsora sem. Ők adják korcsoportjuk 10%-át, de egyszersmind a csoport munkanélkülijeinek a negyedét is. Eszerint éppen a magasabb végzettségűek sodródtak nagyobb eséllyel munkanél-

küliségbe. Ezzel megtört egy íratlan, ugyanakkor Nasz-szer elnök korszaka óta élő ígéret, miszerint „...mindenki, aki felsőfokú végzettséget szerez, munkahelyet kap az államigazgatásban”.⁶ Fiatal emberek tízezrei érezték úgy, hogy becsapták őket. Nyilvánvalóan nem kellett volna bízniuk az államban, most pedig csapdában voltak. Anja Zorob, a Berlini Egyetem adjunktusa, a Közel-Kelet politikai szakértője így írt a gazdasági tényezők szerepéről az arab világ felkeléseiben:

„A tiltakozásokkal kapcsolatban a talán legfontosabb gazdasági motívum a mindenekelőtt a fiatalok körében tapasztalható munkanélküliség és kilátástalanság volt és maradt, és ez – nem kizárólag Egyiptomban és Tunéziában – főként az induló fázisban volt az új közösségi hálózatok, pl. a Facebook útján szervezett zavargások meghatározója. Regionális és nemzetközi szakértők ugyanakkor már egy ideje óvatosságra intenek a helyzet miatt, azaz amiatt, hogy a régió munkaerő-piacai nem képesek felszívni a nagy mennyiségű fölösleget. Évről évre egyre több fiatal árad a már e nélkül is túlterhelt munkaerőpiacokra. Ennek következtében e fiatalok túlnyomó többségének aligha van perspektívája arra, hogy a mindenkori végzettségének megfelelő és/vagy létfenntartását biztosító munkahelyet megszerezze.”⁷

⁶ Julia Gerlach, *Wir Wollen Freiheit! Der Aufstand der arabischen Jugend*, Freiburg, 2011, 75.

⁷ Anja Zorob, *Aufstand in der arabischen Welt: Wirtschaftliche Hintergründe und Perspektiven*, in: *Arbeitsstelle Politik des Vorderen Orients* (szerk.), *Proteste, Revolutionen, Transformationen – die Arabische Welt im Umbruch*, Working Paper No. 1, Freie Universität Berlin, Berlin 2011, 66.

Zorob is alátámasztja azt az ellentmondást, hogy a „munkanélküliség a képzettséggel együtt emelkedik”. Ezzel nem mást állít, mint hogy az érintettek tanulmányaik befejezése után gyakran évekre munka nélkül maradnak. Kérdés, hogy mekkora azoknak az aránya, akik valaha is kapnak a végzettségüknek akár csak megközelítőleg megfelelő állást. Feltételezhetően nem állnak rendelkezésre megfelelő adatok ahhoz, hogy a kérdésre empirikusan alátámasztott választ adhassunk.

Az érintettek között aligha akadhatott olyan, aki paszszívan megadta volna magát a sorsnak. Sokan alkalmi állásokkal próbálták a felszínen maradni. Nem kevesen foglalkoztak a gondolattal, hogy kivándorolnak egy másik arab országba, sőt Európába, hogy ott némileg jobban fizetett munkához jussanak. Némelyeknek sikerült a kockázatos ugrás valamelyik gazdag Öböl menti országba, pl. Szaúd-Arábiába vagy az Egyesült Arab Emírátságokba, de a kvalifikált munkanélküliek tömegei számára ez nem volt reális esély. Ők alapvetően csak az alkalomra vártak, hogy összefoghassanak az azonos nézeten levőkkel, és felelősségre vonhassák a Mubarak-rendszert, amelyről azt tartották, hogy cserbenhagyta őket. Erre lett is esély, amikor tunéziai sors társaik megmutatták, hogy bizonyos körülmények között lehetséges a lázadás egy gyűlölt rezsim ellen.

Volker Perthes politológus odáig megy, hogy a Magreb-országok és a Perzsa-öböl közötti területen élő, lázadó ifjúságról mint egyetlen közös generációról beszéljen. A 20–35 év közöttiek kollektív tapasztalata a következő:

„Aligha leegyszerűsítő azt mondani, hogy ez egyetlen generáció, Rabattól Rijádig, amely gazdasági, társadalmi és politikai részesedését illetően becsapva érzi magát. E generáció igen sok tagja esetében az a helyzet, hogy formálisan jó képzettséggel, de csak rossz, vagy semmilyen munkával sem rendelkeznek, továbbá – eltérően az idősebb korosztályoktól – kevés az esélyük arra, hogy legális munkát szerezzenek Európában vagy akár az Öböl mentén is. Miután nincs jövedelmük, vagy csak nagyon alacsony, nincs módjuk lakást bérelni. Saját lakás nélkül pedig képtelenek családot alapítani.”⁸

Ebből az ördögi körből egyre nehezebb kikerülni. Sokak számára időleges kiutat jelentett, hogy csatlakoztak a tiltakozókhoz. Együtt járt ezzel, hogy belátták: többre van szükség részleges korrekciónál ahhoz, hogy mind szakmai, mind társadalmi értelemben talpra tudjanak állni.

Fontos szerepben az arab asszonyok

Kiderült még valami az arab szabadságmozgalmak során: az eseményeknek nemcsak férfiak voltak a szereplői, hanem nők is. És nemcsak szórványosan, hanem nagyon is tömegesen. Az arab tavasz az asszonyoké is volt – akár viséltek kendőt a fejükön, akár nem. Alighanem senki sem számított rá, hogy az arab térség férfiak uralta társadalmaiban ilyen sok asszony vonul az utcákra és terekre, hangosan jelszavakat skandál, és öntudatra ébredését ily módon kinyilvánítsa. Ez mindenekelőtt alaposan megkérdőjelezte azt a Nyugaton elterjedt képet,

⁸ Volker Perthes, *Der Aufstand. Die arabische Revolution und ihre Folgen*, München 2011, 32.

amely szerint a muszlim nők nem mutatkoznak nyilvánosan, megalázkodnak a férjükkel szemben, továbbá kizárólag a gyerekek nevelésével, a háztartással és egyéb családi ügyekkel foglalkoznak.

A Tahrir téri felkelés elindítóinak egyike a 26 éves Asmaa Mahfouz volt, aki egyben az Április 6. Mozgalom egyik megalapítója is.⁹ Egy héttel a kairói Szabadság téren tartott első demonstráció előtt készített egy videót, amelyet az internetre is feltöltött. Ebben felhívta az egyiptomiakat, hogy január 25-én jelenjenek meg a téren, és közösen adjanak hangot a Hoszni Mubarak rezsimje miatti haragjuknak. A biztonság kedvéért hozzáfűzött még egy mondatot, amelytől férfi harcostársai nemhogy nem érezték magukat megbántva, de egyenesen hízeltőnek találhatták: „Amennyiben úgy gondoljátok, hogy a demonstráción azért nem vehetnek részt nők is, mert esetleg megverik őket, hát akkor gyertek, és védjétek meg engem.”¹⁰ A zsarnokok megbuktatásához vezető tizennyolc napon át az egyetemi hallgató és irodai alkalmazott nők, háziasszonyok és anyák mindvégig ott voltak. Férfi harcostársaik oldalán őrt álltak még a biztonsági okokból felállított civil bizottságokban is, és velük közösen gondoskodtak a tettelesség megelőzéséről.¹¹ Ezek a napokon jóformán

⁹ L. Lena Bopp, *Der arabische Frühling – ein arabischer Herbst für die Frauen? Emma*, 2011. nyár, 108–112.

¹⁰ Asmaa Mahfouz & the You Tube Video that Helped Spark the Egyptian Uprising, *Democracy now!* 2011. február 8., http://www.democracynow.org/2011/2/8/asmaa_mahfouz_the_youtube_video_that

¹¹ L. Amira El Ahl, Ägyptens zornige Frauen und die Revolution, *Die Welt*, 2011. február 6.

magától értetődővé vált, ami oly sokáig szinte lehetetlennek számított.

Emellett persze a Nílus-parti országban a nők helyzetét objektíve még mindig függőség, hátrányos megkülönböztetés és széles körben tapasztalható analfabetizmus jellemzi.¹² Az Amnesty International adatai szerint az egyiptomi nők 40%-a nem tud sem írni, sem olvasni, az 518 parlamenti ülésből csak 64-et foglal el nő, és a házasszonyok 90%-át vetették alá női körülmételésnek egy Unicef-tanulmány szerint.¹³ A Központ az Egyiptomi Nők Jogaiért megbízásából végzett felmérés során a megkérdezettek mintegy fele válaszolta, hogy volt már szexuális zaklatás áldozata, mégpedig nem évek, nem hónapok vagy hetek alatt, hanem napi szinten. Még a Tahrir téren magán is gyakorta fordultak elő szexuális túlkapások, sőt, 2011. február 11-én többen megerősítették egy amerikai tévériportert a tömegben. Ezen túlmenően a hírek szerint a katonák több tüntető nőt megálázó „szüzességi tesztnek” vetettek alá, és eközben még le is fényképezték őket. Egy másik áldozat volt az egyiptomi-amerikai újságíró, Mona Eltahawy, akinek a karját törték el a rendőrök a Tahrir téren, majd bevitték egy őrszobára, ahol szexuálisan zaklatták.

A helyzet rendkívül kiéleződött december közepén, amikor egy eset nem utolsósorban szimbolikus jelentő-

¹² L. Lena Bopp, *Frauen in Ägypten: Die Ruhe nach dem Sturm*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. március 29.

¹³ A 2008 után nyilvánosságra hozott felmérés szerint tehát a nem szerv csonkításán át nem esett 15 és 49 év közötti házasszonyok csak elenyésző kisebbséget alkotnak.

sége miatt váltott ki heves reakciókat.¹⁴ Ekkor a Tahrir téren újból fellángoltak az utcai harcok, s eközben több katona mindenki szeme láttára bántalmazott egy fejkendőbe és abajába, a hagyományos, bokáig érő viseletbe burkolózó fiatal nőt. Botokkal ütlegették, rugdalták is, majd levetkőztették melltartóra és farmernadrágra. Végül az aszfalton vonszolták el a helyszínről. Ugyanez lett a sorsa egy segítségére siető, piros kabátos asszonynak is. Őt is ütlegették, a földre vetették, rugdalták. Később kiderült, hogy mindkettőjüket számtalan sérüléssel szállították kórházba.

Miután valaki 90 másodperces felvételt készített a történekről, ami a YouTube-on terjedni kezdett, a „Blue Bra Girl” (kék melltartós lány) és a „Red Coat Woman” (piros kabátos nő) – ahogy attól kezdve nevezték őket – sorsa az egész országon végigfutó tiltakozási hullámmal váltott ki. A hadsereg által gyakorolt erőszak tabukat döntött. Nemcsak védteleneket bántalmaztak, hanem asszonyokat, ráadásul úgy, hogy az szexuális túlkapásnak is beillett. Kairói asszonyok, akiknek ezek a képek hihetetlennek tunk, december 20-ára külön tiltakozó menetet szerveztek.¹⁵ A menet a délutáni órákban indult a Moggammától, és nyolcszáz nő vett részt rajta. Védelmükre férjeik, barátaik és más tüntetők alkottak kordont a menet körül. A tüntetők kórusban támadták az elsősorban

¹⁴ L. Julia Gerlach-Michael Thumann, *Die Revolution frisst ihre Frauen*, *Die Zeit*, 2012. február 2., 6. szám, 13–14.; Yasmine El Rashidi, *Brief aus Kairo*, *Le Monde diplomatique*, 2012. február 10., 2.

¹⁵ Hamza Hendawi-Sarah El Deeb, *Demonstrationen in Kairo: Entehrte Frauen schreien auf*, *Hamburger Abendblatt*, 2011. december 22.

felelősnek tartott Husszein Tantavi vezértábornagyot, a katonai tanács elnökét. A háromórás menet Kairó belvárosában ért véget. A végére a részt vevő nők száma több ezerre – az Al Jazeera becslése szerint nyolcezerre – emelkedett. Ez félreérthetetlen jel volt, hogy ilyen túlkapásokat többé nem tűrnének el. Ez a sok asszony legyőzte magában a félelmet, és megmutatta izmosodó öntudatát.

Pár perccel a menet elindulása előtt a fegyveres erők legfelső tanácsa nyilatkozatot adott ki. Ebben a katonák bocsánatot kértek a „becsületüktől megfosztott” egyiptomi nőktől, „mélységes sajnálkozásukat” fejezték ki a történetek miatt, és „tiszteletüket”, továbbá „nagyrabecsülésüket” hangoztatták. Nyilvánvaló, hogy a tábornokok felfogták, ezzel a bántalmazási üggyel átléptek egy határt, és most attól féltek, hogy a hírnevükön hosszú időre csorba esik. A hírt éjszaka az Al Arabiya tévéadó is leadta.

Ezek az események arra is rámutatnak, milyen messze vannak még az arab asszonyok attól, hogy magától értetődően helyük legyen a nyilvánosságban, az intézményekben és végső soron a politikában is. Most, hogy kivették a részüket a harcokból, a továbbiakban – kendővel a fejükön vagy anélkül – a cél bekapcsolódásuk a demokratikus folyamatba, mindenekelőtt azonban a jogaik érvényre juttatása.¹⁶

¹⁶ L. Mathieu von Rohr, Stark, klug, verhüllt. Nach dem Vormarsch der Islamisten in Ägypten und Tunesien kämpfen arabische Frauen für den Fortbestand ihrer Rechte, *Der Spiegel*, 2011. november 28., 65. évf., 48. szám, 92–94.

A Nobel-békedíjas Tavakkul Karman

A nők arab demokráciamozgalmakban játszott rendkívüli szerepét ismerte el az öttágú norvég Nobel-díj Bizottság is, amikor 2011. december 10-én Oslóban Ellen Johnson Sirleaf libériai államelnök és az ugyancsak libériai származású Leymah Roberta Gbowee polgári harcos mellett Tavakkul Karman jemeni újságírónt és emberi jogi harcost tüntették ki Nobel-békedíjjal. Az indoklás kissé körülményes megfogalmazással arra hivatkozik, hogy a díjat erőszakmentes harcáért kapta, amelyet a nők biztonságáért és azon jogáért folytatott, hogy teljes mértékben részt vehessenek a békéért folytatott munkában.

Bár Karman még csak 32 éves, a Women Journalists Without Chains (Női újságírók láncok nélkül) megalapítójaként Jemenben „a forradalom anyjaként” tartják számon.¹⁷ Édesapja Abdul-Szalam Karman egykori igazságügyi miniszter, aki az után mondott le hivataláról, hogy Ali Abdullah Száleh elnök erőszakkal verte le a tiltakozásokat, és már több éve ellenzéki tevékenységet folytat.¹⁸ Kezdetben, 2006-ban az ő közreműködésével tömegével érkeztek SMS-üzenetek a diktatúra vezetőjének, később tüntetéseket szervezett az elnök hivatala elé. Karman bátor beszédekben követelte az összes politikai fogoly szabadon bocsátását, a leszámolást

¹⁷ Julia Gerlach, Die Mutter der Revolution, *Berliner Zeitung*, 2011. március 30.

¹⁸ L. Marc Engelhardt, Umbruch im Jemen: Eine Frau kämpft für die Demokratie, *Die Wochenzeitung*, 2011. december 1.

a korrupcióval és az egyeduralkodással, továbbá a vélemény-, a gyülekezési és a sajtószabadságot.

Amikor a jázminos forradalomnak meglepő gyorsasággal sikerült megdöntenie Bën Ali tunéziai elnök uralmát, az volt a jel, hogy lépjenek fel saját elnökükkel szemben. Tavakkul Karman szervezte az első tüntetéseket Száleh ellen a fővárosban, Szanaában. Számtalanszor próbálták erkölcsileg megtörni, de minden próbálkozás hiábavalónak bizonyult. A biztonsági erők letartóztaták és börtönbe vetették Karmant, amelyre tömegtüntetés volt a válasz. A rezsim jobbnak látta, ha enged. Alig volt szabadlábon Karman, ismét demonstrációkat szervezett, sőt, február 3-át a harag napjának kiáltotta ki. Az erőszakmentes ellenállás meggyőződéses híveként tartják számon. Ennek megfelelően a példaképei közé tartozik Mahatma Gandhi, Martin Luther King és Nelson Mandela, akiknek behatóan tanulmányozta az életét és harci módszereit. Három gyermek édesanyja, tagja az Iszlah-pártnak, és egy sátorban él Szanaában. Legtöbbször fekete abaját és színes fejkendőt visel. Korábban teljes testét elkendőzve járt. Ma már úgy gondolja, hogy aktivistaként okvetlenül láthatóvá kell tennie az arcát.

Ő az első arab országból származó Nobel-díjas és a legfiatalabb kitüntetett. A díj teljes összegét felajánlotta az arab tavasz női és férfi aktivistáinak. Időközben hívei egy Facebook-oldalt is létrehoztak a tiszteletére, „Tavakkul Karman, Jemen elnöknője” címmel. Bár egyelőre elképzelhetetlen, hogy ennek az elmaradott és ellentéktől szabdalt országnak női elnöke legyen, már az is rendkívüli sikernek számít, hogy egy hozzá hasonló bátor szabadságharcos asszony nemzetközi ismertséget

szerezzen a Nobel-békedíjjal, és nem csupán önmagának, hanem általában a nőknek az arab tavaszban játszott szerepükért.

Kínában munka nélküli diplomások „hangyafőrzéseket” alakítanak

A világ legnépesebb országát a kommunista állampárti politika, illetve a vadkapitalista gazdaság kétarcúvá teszi, ennyiből különleges a státusza, másfelől azonban mégsem kivételes abban a tekintetben, hogy részt vesz a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban, és fontos szerepet tölt be a pénzpiacokon. Már csak azért sem kivételes, mert az országban az egypárti uralom direktívái közepette rendkívüli mértékben felduzzadtak a szociális problémák. Érvényes ez az oktatási szektorra és annak az ország haladásában, modernizációjában, termelékenységében, valamint a társadalmi rétegek differenciálódásában játszott szerepét tekintve.

Kínában a felsőoktatásban tanulók száma mindössze egyetlen évtized alatt a nyolcszorosára nőtt.¹⁹ A Kínai Népköztársaság Nemzeti Statisztikai Hivatalának adatai szerint 1996-ban hárommillió volt a beiratkozott egyetemi hallgatók száma, 2006-ban már 26,3 millió. Ugyanakkor a 2008-ban végzett 4,14 millió hallgatóból a munkaerőpiac mindössze 1,66 milliót volt képes felvenni. Ez annyit tesz, hogy a diplomások kerekén 60%-a – akár átmenetileg, akár tartósan – nem talál azonnal

¹⁹ A következő adatokhoz l.: Uwe Brandenburg, Von der Bildungselite zur Massenausbildung, in: GATE Germany (szerk.): *Länderprofile. Analysen-Erfahrungen-Trends, Edition China*, Bonn 2011, 14–17.

munkahelyet. Csak vázlatosan ismerjük, hogy mi történik ezzel a nagyszámú, diplomás, jövedelemmel nem rendelkező fiatallal, sikeresen jelentkeznek-e az alacsonyabb végzettséget igénylő állásokra, és hogy mi történik azokkal, akik semmi munkát nem találnak maguknak. A legriasztóbb jelek egyike az úgynevezett „hangyatorzsek” jelensége: Így nevezik azokat az elszegényedett diplomás munkanélkülieket, akik nagy számban kénytelenek szűkös lakáskörülmények között, a milliós városok peremén meghúzni magukat. Szálásaik olyannyira szegényesek, hogy a harmadik világ gettóihoz hasonlítják őket. Átlagos havi jövedelmük kevesebb mint 1500 jüan, ami mintegy 220 dollárnak, illetve 162 eurónak felel meg. A diszkriminálónak hangzó, de nem annak szánt kifejezés egy, a pekingi Nemzetközi Üzleti és Közgazdasági Egyetemen oktató professzortól, Lian Sitől származik.²⁰ Feltételezése szerint Peking, illetve Sanghaj periferiáin külön-külön több mint 150 ezer diplomás tengeti életét ilyen módon. Számuk Kína egész területén meghaladja az egymilliót. A mesterfokozattal rendelkezők aránya a 2009-es 1,6%-ról 2010-re ugrásszerűen 7,2%-ra nőtt.²¹ Lian Si professzor szerint sokakban csökkent a kormány iránti bizalom, sokan csalódtak a társadalomban, és így aztán egy-

²⁰ Lian Si, *Ant Tribe: A Record of Inhabited Village of University Graduates*, Guangxi, 2009; uő, *Ant Tribe II. Whose Era Is It*, Zhongxin, 2010, L. Sue Feng/Ian Johnson, *China Job Squeeze Sends »Ants« to Fringes. Millions of College Graduates Stack Up, Seek Cheap Living on Beijing Outskirts*, *The Wall Street Journal*, 2010. május 3.

²¹ Sue Feng, *Eight Questions: Lian Si, Author of »Ant Tribe«*, *Wall Street Journal*, 2010. december 21.

máshoz csapódtak, hogy közösen harcoljanak az őket cserbenhagyó társadalom ellen. Különösen tragikusá teszi a képet, hogy legtöbbször a tartományon belül, vagy távolabbi falvakban élő családjukat hagyták hátra, akik minden megtakarításukat felhasználták abban a reményben, hogy ezzel sikert és jólétet teremtenek a nagyvárosba költöző gyerekeiknek. Be kell látniuk, hogy tévedtek. Azért ezek az elszegényedett reménykedők nem kívánják egyszerűen feladni bizakodásukat és életkedvüket; ezt a Hangyadal is bizonyítja. Refrénje: „Bár semmink sincs, jól vagyunk, bár semmink sincs, még mindig álmodunk; bár semmink sincs, velünk van az erő; bár semmink sincs, nincs bennünk félelem, hogy magunkra maradunk.”²² Mindez úgy hangzik, hajlanának a tiltakozásra, és hogy kétség esetén küzdjenek kilátástalan helyzetük ellen.

Az átlagosan 4,2%-os városi munkanélküliségi rátát tekintve egyre kockázatosabb felsőfokú tanulmányokba fektetni. A kínai állam reagálni próbált minderre, és 2003, illetve 2007 között elindította a „Projekt a főiskolát és egyetemet végzettek foglalkoztatásának előmozdítására” nevű kezdeményezést. A problémák ennek ellenére tovább mélyültek. A Singapore National University szociológusa, Li Tao szavai is igazolják, hogy a diplomás munkanélküliség a kínai kormány legnagyobb problémái közé tartozik:

²² Sue Feng/Ian Johnson, *China Job Squeeze Sends »Ants« to Fringes. Millions of College Graduates Stack Up, Seek Cheap Living on Beijing Outskirts*, *The Wall Street Journal*, 2010. május 3.

„Néhány évvel ezelőtt az egyetemi tanulmányok még garantálták a jobb állást, de időközben sok fiatalnak rá kell jönnie, hogy álmaik a szorgos tanulás ellenére sem valósulhatnak meg.”²³

Annak ellenére, hogy Kína impozáns gazdasági növekedést tudott felmutatni, a kínai gazdasági csoda második generációja kevesebbet profitált a fellendülésből, mint az első. A társadalmi viszonyok minden eltérése ellenére, a felsőfokú végzettségűek egyre bizonytalanabb helyzetét tekintve nagy a hasonlóság számos arab állammal. Kínában is rendkívül nagy a minden korábbinál képzetebb középréteg elégedetlensége.

Chile. A diákmozgalom

A Chilében több hónapon át húzódó tömeges tiltakozások több tekintetben is sajátosnak számítanak. Hiszen olyan neoliberális politikai és közgazdasági feltételek között került rájuk sor, amelyek több mint három évtizeddel ezelőtt, Augusto Pinochet (1973–1990) katonai diktatúrája idején alakultak ki. Elmehetünk odáig, hogy kijelentsük, Chile volt az első ország a világon, amelyben gyökeret tudott verni Milton Friedman amerikai közgazdász piaci rendszerre vonatkozó víziója, miáltal Chilét a rendszer összes növekedési és stabilitási eredményével és egyszersmind nemkívánatos mellék- és utóhatásaival együtt, és nem csupán Dél-Amerika számára, példaesetként állította be.

²³ Idézi: Bernhard Bartsch, Hörsaal der Hörigen. Studenten in China, *Badische Zeitung*, 2011. május 20.

Az ország államfőjének a hivatalát a Harvardon végzett Sebastián Piñera tölti be 2010 márciusa óta. Civilben gazdaságkutató és vállalkozó. Vagyonát a *Forbes* gazdasági magazin egymilliárd dollárra teszi. A gazdasághoz és a médiához fűződő kapcsolatai miatt sokan egyfajta andokbéli Berlusconi-nak tartják.²⁴ Első ránézésre ő a neoliberális üzleti mágán megtestesítője, aki emiatt mágnesként vonzza a tiltakozásokat.

A chilei oktatási rendszer problémáit a kemény privatizációs politika okozta, ezeket sem Piñera, sem Bachelet nem szüntette meg, és így azok túllépik az ún. küszöbországokban ismert mértékeket. Az oktatás Chilében már régóta nem számít a közjó részének. Árú lett, üzletelnek vele, hogy profitot termel. Az oktatásnak már csak 25%-át finanszírozzák államilag. A gyerekek és fiatalok 61%-a jár magán- vagy magánforrásból támogatott iskolába. Ellentétben az összes többi latin-amerikai állammal, az andoki államban egyetlen egyetem sem látogatható költségmentesen. Minthogy a hallgatóknak évi több ezer dollárt kell kiadniuk tandíjra, a szegényebb családok gyerekei egy ilyen befektetést nem engedhetnek meg maguknak. Amennyiben mégiscsak megpróbálkoznának vele, szinte minden esetben magas hiteleket kell felvenniük, és hosszú időre eladósodnak.

Az esélyegyenlőtlenségnek ez a szélsőséges formája visszaköszön az OECD számaiban is. Az OECD adatai

²⁴ „Mivel Piñera a legnagyobb chilei légitársaság egyik főtulajdonosa, továbbá részesedése van a *Chilevisión* tévéadóban és a *Colo Colo* nevű népszerű chilei futballklubban, elterjedt róla, hogy ő Chile Berlusconi-ja.” *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2010. január 18. – 2013 óta Michelle Bachelet szocialista párti politikus az ország elnöke (a szerk.).

szerint ugyanis Chilében évente kevesebb mint 838 dollárt költenek egy hallgatóra. Ez egytizede annak, amit az összesen 34 OECD-ország – amelyek mind magas egy főre eső jövedelemmel rendelkező országok, köztük tartozik az alapítás éve, 1961 óta a Német Szövetségi Köztársaság, valamint az Európai Közösség legtöbb tagja – átlagosan oktatásra költ. Ehhez járul még, hogy Chilében különösen tágra nyílt a szegények és gazdagok közti olló. A Csendes-óceán déli térségében fekvő ország Gini-indexe a *The World Factbook*²⁵ szerint globális összehasonlításban a 17., és 50,1-es koefficiensével a legnagyobb szociális egyenlőtlenséget felmutató országok közé tartozik.²⁶ E mutatók alapján Chilében szinte természetes volt, hogy tömeges és tartós diáktiltakozásokra kerül sor.

²⁵ A CIA által kiadott és 1971 óta nyilvánosan elérhető *The World Factbook* az országadatok egyfajta referencia-kézikönyve, és statisztikai adatokat tartalmaz a világ összes országáról, főleg demográfiai, gazdasági, infrastrukturális, politikai és katonai területekről. A Gini-index (Gini-koefficiens) egy közgazdasági mérőszám, ami a statisztikai eloszlások egyenlőtlenségeit méri. Leginkább a jövedelem és a vagyon eloszlásának mérésére használják. Az értéke 1 és 100 között mozoghat. Minél alacsonyabb az érték, annál alacsonyabb az egyenlőtlen eloszlás és fordítva. Az indexet Corrado Gini (1884–1965) olasz szociológus és demográfus dolgozta ki, aki egyébként Mussolini idejében a fasizmus egyik vezető teoretikusa volt.

²⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2172.html>. – Jelenleg 52,1 (a szerk.).

Izrael. A közép- és keleti mozgalma

Nem rugaszkodunk el teljesen a valóságtól, ha azt mondjuk, hogy Izraelben a lakáskérdés nemcsak lángra lobbantotta a tiltakozásokat, de képes volt azokat a lehető legrövidebb idő alatt ki is szélesíteni. Az izraeli kormány által Ariel Sharon miniszterelnöksége alatt megkezdett és Benjamin Netanjahuval továbbvitt privatizációs hullám²⁷ keretében gyakorlatilag már harminc éve nem létezik szociális lakásépítés. Ami még van, azok a távoli múltból megmaradt szociális lakások. Az 1960-as évek végén Izraelben még 206 ezer szociális lakás volt, számuk azóta 66 ezerre esett vissza. Karbantartásuk, fenntartásuk érdekében nem történik semmi. Jellemző, hogy a lakásépítési minisztérium részesedése a 2008-as költségvetésben a jóformán észlelhetetlen 1,6%-ra csökkent. Ez pedig egy multietnikumú társadalomban, amelynek újabb és újabb hullámokban érkező nagy létszámú bevándorló-csoportokat kellett integrálnia – például az Oroszországból és az Etiópiából érkezőket –, olyan mulasztás, amely szinte már államilag intézményesített és tartós hanyagság. Miközben 1980-ban az izraeli lakosságnak még 40%-a élt szociális lakásban, ez az arány mára már a 2%-ot sem éri el. A tiltakozók hangsúlyosan utaltak rá, hogy a korábbiakkal ellentétben a pénz javát politikai szándékokat kifejező települési projektekre költik el. Chaim Ramon korábbi miniszterelnök-helyettes szavai szerint az

²⁷ L. Uri Weltmann, Zwischen al-Tahrir und Puerta de Sol. Entwicklung und Herausforderung der sozialen Protestbewegung in Israel, *Wissenschaft und Frieden*, 29. évf., 4. szám, 2011. november 27–30.

állam átlagban kétszer annyi pénzt költ egyetlen telepésre, mint egy, az ország belsejében lakó izraelire.

Bár a lakáskérdés az izraeli társadalom egyik általános problémája, mindez nem tükröződik a tiltakozó mozgalom összetételében. Abban ugyanis a szegényebb rétegek képviselői – a szegénységi ráta 20% körül van – alig fordulnak elő. Főként egy nem vallásos zsidókból álló sajátos szövetség az, amelyik tiltakozik:

„A középréteghez tartozó askenázik és szefárdok, akiket részben az alsó rétegből érkező szefárdok támogatnak. Csekély kivételtől eltekintve három, a szegény izraeliek háromnegyedét jelentő lakossági csoport nem vett részt a sátras akcióban: az izraeli arabok (akiknek 53,5%-a él a szegénységi küszöb alatt), az ultraortodox zsidók, valamint az Etiópiából és az egykori Szovjetunióból érkező bevándorlók.”²⁸

A lakáshiány és más szociális igazságtalanságok ellen tiltakozó izraeli mozgalom tehát elsősorban a középosztályok mozgalma. Az általuk képviselt álláspontok spektruma ennek megfelelően meglehetősen szűk, a demonstrálókat ugyanakkor a lakosság szokatlanul nagymértékben támogatta. A *Haaretz* című liberális napilap felmérése szerint az összes izraeli polgár 87%-a helyesli a követeléseiket.²⁹ Hasonló helyeslést hiába vár például a palesztinokkal fennálló tartós konfliktus békés rendezését kilátásba helyező kétállamos megoldás. Bár a demonstrálók bírálják Netanjahu miniszterelnök po-

²⁸ Yaël Lerer, Tel Aviv, Rothschild-Boulevard. Israels Protestbewegung hat viel nachzuholen, *Le Monde diplomatique*, 17. évf., 9. szám, 2011. szeptember 6.

²⁹ *Haaretz*, 2011. július 26.

litikáját, önmagukat túlnyomó többségükben politikamentesnek tartják.³⁰ Nem lehet véletlen, hogy egy olyan jelentős politikus, mint maga Ehud Barak védelmi miniszter, kijelentette, hogy a szociális tiltakozások vezetői „alkotják az izraeli társadalom gerincét”. Ez nem lehet csupán politikai hízelkedés.

New York és az USA. Az átlagon felüli végzettségűek

Már a Zuccotti Parkban rendezett tiltakozások első heteiben megjelent egy felmérés az Occupy Wall Street résztvevőinek összetételéről, amelyet a New York-i City University Baruch College-ának egyik munkatársa készített.³¹ A felmérést nem a helyszínen, hanem az interneten készítették. A kutatás az occupyerek által működtetett honlap, az occupywallst.org forgalmára épült. Október 2. és 5. között a honlapot körülbelül 400 ezer érdeklődő kereste fel. Közülük véletlenszerűen kiválasztottak 1890 látogatót, akiknek levelet írtak. 1690-en vállalták, hogy válaszolnak a kérdésekre. Még akkor is, ha a „Who is Occupy Wall St?” címen terjesztett dolgozatnak félreismerhetetlen szándéka, hogy statisztikailag

³⁰ Csak egészen ritkán terjesztettek olyan követeléseket a kiadatlanul is egyértelmű, például politikusnevek, mint Mubarak, Asszad, Netanjahu egymás mellé sorolásával, amelyek a kormány leváltására irányulnának.

³¹ Hector R. Cordero-Guzman, *Main Stream Support for a Mainstream Movement. The 99% Movement Comes From and Looks Like the 99%. Profile of Web Traffic Taken from occupywallst.org*, Diskussionspapier der School of Public Affairs, Baruch College, Ph. D. Programs in Sociology and Urban Education, City University of New York, 2011. október 19.

megtámogassa a *We Are The 99 Percent*³² című és külön honlapon megjelenő állításokat, a mozgalom fősodratól való számos eltérése okán alkalmas rá, hogy segítségével bepillantást nyerjünk a jelenség számos metszetébe.

A felmérés résztvevőinek 92,5%-a kijelentette, hogy támogatja az Occupy Wall Street tiltakozó akcióját. A megadott időpontig egynegyedük (24,2%) aktívan részt is vett benne. A megkérdezettek legfontosabb demográfiai jellemzői a következők: közel kétharmaduk (64,2%) fiatalabb 34 évesnél. A legnagyobb a 25–34 évesek korcsoportja (37,9%). A második legnépesebb korcsoport (24,4%) a 18–24 éveseké. A 18 éven aluliakat csak egy jelentéktelen kisebbség képviseli 1,9%-kal. 67,1%-uk, tehát több mint kétharmaduk férfi, és 30,9%, valamivel kevesebb, mint egyharmaduk nő.³³

Egy szempontból különösen figyelemreméltóak az etnikai háttérre vonatkozó adatok. Mindenekelőtt 81,3%-kal túlnyomó többségben vannak közöttük a fehérek. Ezzel szemben fel kell tűnnie, hogy a színes bőrűek, illetve afroamerikaiak 1,3%-os aránya szinte észrevehetetlenül alacsony. Ez meglehetősen eltér az amerikai átlagtársadalom adataitól, amelyek szerint a lakosság 77,1%-a fehér és 12,9%-a fekete. A felmérés résztvevői között további 7,7% hispán, 3,2% pedig ázsiai származásúnak mondta magát.

Sokatmondóak a végzettségi adatok is. Lényegében senki sincs (mindössze 0,3%), akinek ne volna valami-

³²<http://wearethe99percent.tumblr.com/>.

³³ A tény, hogy a két nem adatai együttesen nem adnak ki százat, azzal függ össze, hogy néhányan transzszexuálisként határozták meg magukat.

lyen formális végzettsége. Összesen 92,1%-uk járt valamilyen főiskolára. 35,6% megszakította a tanulmányait. 35% befejezte, 21,5% szerzett valamilyen fokozatot. Ezek szerint az összes megkérdezett több mint fele rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Nagy tehát a magasan kvalifikáltak száma.

Az ezzel összefüggő kérdésre, hogy ugyanis jelenleg be vannak-e iratkozva valamilyen felsőoktatási intézménybe, 26,7%-uk, kicsivel több mint egynegyedük igennel válaszolt. Tagadó választ adott összesen 73,3%.

Tanulóságosak a foglalkoztatási viszonyokat firtató kérdésekre adott válaszok is. 50,4%-kal minden második válaszadó teljes munkaidőben, 20,4%-uk részmunkaidőben dolgozik, és csak 13,1%-uk munkanélküli.

Kevésbé meglepőek a politikai preferenciák adatai. Csupán 2,4% mondta magát republikánusnak, 27,3% demokratának vallotta magát. 70,3%, tehát a túlnyomó többség úgy nyilatkozott, hogy független.

A honlap átlagos látogatója ezek szerint fehér, fiatal férfi, rész- vagy teljes munkaidőben foglalkoztatott, átlagon felül képzett, és felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Politikailag nem preferálja az elnökségért versengő két párt egyikét sem.

Ezt a képet, amelyről nyilván nem gondoljuk, hogy azonos lenne a helyszínen aktív occupyerek képével, ezenkívül pedig csakis pillanatfelvétel lehet, bizonyos értelemben tovább pontosítja egy másik honlap. Ha valaki egy pillantást vet a *We Are The 99 Percent* oldalára, alapos ismereteket szerezhet arról, kit is érint a legkeményebben a pénzügyi válság, és hogy emiatt ki tiltakozik ellene a leghangosabban. Amióta 2008 őszén

a Lehman Brothers Bank csődjével nyíltan is kitört a már évek óta latens pénzügyi és gazdasági válság, a pénzügyi rendszer részleges összeomlása összesen 8,7 millió munkahelyet pusztított el. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Obama elnök, akiben olyan sokan bíztak, nem tud megbirkózni a munkanélküliség, a szociális igazságtalanság, valamint az egészségügyi és szociális ellátórendszer súlyos problémáival, terjedni kezdett a pánik azokban a rétegekben is, amelyek fontos szerepet játszanak az eddigi fejlődési dinamika továbbvitelében, azaz a magasán kvalifikált felsőfokú végzettségűek körében.

Az Occupy mozgalom csúcspontján, október 16-án megjelent egy cikk a *New York Magazine*-ban, amely új jelzővel jellemezte a recesszió következményei által sújtott fiatal korosztályt. Az írás egy „összeütközés utáni” (Post-Crash) csoportról és mindazokról a tulajdonságokról szól, amelyek alkalmasak egy illúzióvesztett generáció leírására.³⁴ A pénzügyi összeomlás következményei a legerősebben a karrierjük kezdetén álló 16–24 év közöttieket sújtják. Az ő munkanélküliségi rátájuk lényegesen magasabb a korosztályuk átlagánál, 2010-ben 18,4% volt. A 16 és 19 év közöttiek csoportjában minden negyedik személy munkanélküli. A helyzetüket tovább rontja, hogy az amúgy is hézagos szociális rendszer velük soha nem is számolt. „Akinak a High School után még nincs biztos állása, az nem részesül semmiféle munkanélküli-segélyben, és csak élelmiszerjegyek révén tartja fenn magát – de még ezekhez is szigo-

³⁴ Noreen Malone, *The Kids Are Actually Sort of Alright*. My Screwed, Coddled, Self-absorbed, Mocked, Surprisingly Resilient Generation, *New York Magazine*, 2011. október 16.

rú feltételekkel és korlátozott ideig lehet hozzáférni.”³⁵ Csak New Yorkban 1,8 millió olyan lakos él, aki kénytelen ilyen élelmiszerjegyek (*food stamp*) segítségével megoldani étkezését.

Az USA bevándorlótársadalmának egyik kulcsmitosztát, az „amerikai álmot” az utóbbi években egyre egyértelműbben kérdőjelezi meg. Mind sűrűbben kell csalódnia a társadalmi felemelkedés, az esélyegyenlőség és a teljesítményalapú boldogulás eszméiben.³⁶ Miközben a bankárok és brókerek, a befektetési menedzserek és más pénzügyi zsonglőrök nagyokat kaszálnak, azokat, akiknek a szerepe meghatározó jelentőségű egy társadalom további fejlődése és stabilitása szempontjából, az út szélén hagyják. Társadalmi méreteken a veszteségek aránya látványosan emelkedik a korlátlan lehetőségek egykori hazájában. És ezekkel a sötét kilátásokkal szemben az érintettek – minden töredezettség és individualizáció ellenére – kollektív védekezésbe kezdenek.

³⁵ Thorsten Schröder, *Überleben mit Food Stamps*, *ZEIT-ON-LINE*, 2011. október 5.

³⁶ „Az amerikai álom mindig is az egyenlőtlenségen alapult – azaz az ígérettel együtt, hogy mindenkinek azonos esélyei vannak a felemelkedésre. Ugyanakkor, ha az amerikaiak leggazdagabb egy százalékanak a kezében van a jövedelem 23,5%-a – ami 1928 óta a legmagasabb tőkekoncentrációt jelenti, és kétszer olyan magas, mint 1970-ben volt –, akkor sokak számára a felemelkedés a kapitalizmus anyaországában is kimérává válik. Ha emellett még a reáljövedelmek is csökkennek, a recesszió elmúltával sem lesznek új munkahelyek, a bankok megtagadják a hitelnyújtást, egyszerűsödnek rekordnyereségekről adnak számot, akkor az amerikaiak türelme is véget ér, akik amúgy véletlenül sem kiáltanának meg gondolatlanul az állam után.” Uwe Schmitt, *Amerikaner im Zorn gegen Betrug an ihrer Zukunft*, *Die Welt*, 2011. október 13.

IV. A virtuális terek

Ha valaki keresni kezdi e világméretű tiltakozások kezdeményezőit, az – amint már láthattuk is – újból és újból a legkülönbözőbb felhasználók által látogatott honlapok közönségére bukkan. Így volt ez Mohammed Bouazizi unokatestvérének esetében is, aki az önfelgyújtási akcióról készített felvételeit feltöltötte a Facebookra, és később továbbadta az Al Jazeera-nak; így volt ez Kairóban, ahol az első demonstrációra szóló felhívást a Facebookon terjesztették; így volt ez az *Adbusters* szerkesztőségével is, amely a Wall Street elfoglalására vonatkozó felhívását egy *hashtag* segítségével a Twitteren kürtölte világgá; és így volt ez a fiatal tel-avivi filmes esetében is, aki a Facebookon kezdeményezte, hogy a lakáshelyzet ellen tiltakozandó verjenek tiltakozó tábor a Rothschild Boulevard-on.

Azáltal, hogy az elektronikus média elterjedt, és az internet globális kommunikációs formák platformjává vált, új minőség társult a már létező tömegmédiához. A közösségi hálózatok lélegzetelállító sebességű terjedése megteremtette a szociális interakció olyan új formáit, amelyeket politikai intervencióként is alkalmazhatunk.

Különösen a fiatalabb, képzett korosztály bánik szinte magától értetődő természetességgel a virtuális kommunikáció ezen új eszközeivel és lehetőségeivel. A digitális korszakban olyan közrendszer áll a rendelkezésükre, amelyenről a tiltakozók korábbi generációi csak álmodozhattak. A világhálón egy szempillantás alatt képesek nemcsak információkat, de filmeket, hanganyagokat és

egyéb dokumentumokat is megszerezni, ami új megvilágításba helyezi a politikailag kényes eseményeket és botrányokat. Komoly hírügynökségek és tekintélyes televíziók is egyre nagyobb mértékben használják ezeket a magánhírforrásokat – különösen a kairói Tahrir tér körüli események tanúsága szerint –, bár legtöbbször nem mulasztják el hozzáfűzni, hogy a forrást nem állt módjukban ellenőrizni.

A Facebook és a Twitter

Különösen impozáns példa a Facebook lavinaszerű terjedésére az az ország, ahol minden elkezdődött – Tunézia. 2009 októberében 860 ezer tunéziai felhasználója volt az oldalnak, számuk 2010 februárjában már 1 125 000, ugyanakkor 2011 januárjában, Mohammed Bouazizi halálának, illetve Ben Ali Szaúd-Arábiába távozásának hónapjában már elérte a 2 400 000-et. Ezek szerint még egy súlyos társadalmi problémákkal küszködő, összesen mintegy 11 millió lakosú országban is, amelyet az OECD már nem fejlődő, hanem küszöbországgént tart nyilván, a jelek szerint idővel minden negyedik állampolgár Facebook-felhasználóvá vált.

Ha valaki a tunéziai internetes hálózatok korlátlan lehetőségei iránt érdeklődik, az nem kerülheti meg az *A Tunisian Girl* című blogot. Megtudhatjuk, hogyan követte nyomon „a tunéziai lány” az ellenállást. A történet Lina Ben Mhenniről, egy fiatal tunéziai bloggerről, a Tuniszi Egyetem nyelvész oktatójáról szól.¹ Egyedülálló

¹ Lina Ben Mhenni, *Vernetzt Euch!*, Ullstein, Berlin, 2011.

módon testesíti meg az arab nők új generációját, azokét, akik nem engedik megfosztani magukat a saját jövőjüktől, még mielőtt az kezdetét vette volna. Nem csupán ki akarja fejezni a saját szabadságvágyát és önmegvalósítási törekvését, hanem mindezt másokkal együtt egy demokratikus folyamat részévé akarja tenni, mégpedig a közösségi média tudatos felhasználásával. És ez a modell nem kizárólag Tunéziára érvényes.

Nem más a helyzet abban az arab országban sem, amelynek másodikként sikerült megdöntenie a maga zsarnokának hatalmát. „Ami Egyiptomban történt – jelenti ki Iskander el Amrani politológus –, annak megszervezése bizonyos fokig mindenestül a Facebookon keresztül történt.”² Amikor a Facebookon felbukkant egy egyszerű kérdés: „Mentek tüntetni január 25-én?”, rövid időn belül 90 ezer felhasználó válaszolt igennel. Megfelelő társadalmi feltételek mellett a legegyszerűbb eszközök is tömegeket képesek mozgósítani. Amihez régebben pártok vagy szakszervezetek kiterjedt apparátusára volt szükség, azt manapság egy okostelefonnal rendelkező fiatal – ha van akár csak egy kis érzéke is a megfelelő pillanathoz – néhány klikkeléssel el tudja érni.

Az egyiptomi források egyik jelképévé vált a harmincéves Wael Ghonim, foglalkozására nézve a Google marketingszakértője. Facebookos üzenőfalán megem-

² Idézi: Christophe de Roquefeuil, *Revolution 2.0 in Ägypten und Tunesien. Wie Facebook und Twitter die Proteste vorantreiben*, 2011. január 27., <http://www.stern.de/politik/ausland/revolution-20-in-aegypten-und-tunesien-wie-facebook-und-twitter-die-proteste-vorantreiben-1647849.html>.

lékezett Khaled Mohammed Saidról, egy publicistáról, akit a titkosrendőrség gyilkolt meg. „A rendkívüli állapot mártírjának” nevezte a fiatalembert, akit 28 éves korában, 2010. június 6-án, egy internetkávézóban tett látogatása során két civilbe öltözött nyomozó eszméletlenre vert, majd onnan elvitték, és holttestét utóbb demonstratív módon egy kapualjba hajították. Ghonim a felháborodástól és a dactól vezettetve a *Nevem Khaled Mohammed Said* címet adta honlapjának. Rövid időn belül 178 ezren jelentkeztek támogatójának. A honlap miatt tizenkét napra elzárták. Miután szabadon engedték, útja a Tahrir térre vezetett, hogy ott bátorságot öntsön a tüntetőkre, akik őt magát a felkelés jelképeként ünnepelték. A *Time Magazine* különleges módon ismerte el bátorságát. 2011. április 21-én megjelent számában Joseph Stiglitz közgazdász, a Facebookot megalapító Mark Zuckerberg, a WikiLeaks szószólója, Julian Assange, a kínai ellenzéki, Ai Weiwei, Angela Merkel német szövetségi kancellár és mások társaságában felvette Ghonimot a világ száz legbefolyásosabb emberének a listájára. Méltatója nem kisebb személyiség volt, mint honfitársa, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség korábbi vezérigazgatója és a 2005. év. Nobel-békedíjasa, Mohamed El Baradei.³ Ghonimtól származik az „internetforradalom” legsommásabb tézise. Február 11-én a CNN amerikai tévéadónak adott interjúbán kijelentette: „Egy társadalom felszabadításához elegendő, ha internet-hozzáférést adunk neki.” De ennek elhangzása után jött a rövidzárlat.

³ Mohamed El Baradei, Wael Ghonim. Spokesman for a Revolution, *Time Magazine*, 2011. április 1.

A Nílus-parti országban az internettel rendelkezők száma 2010-re 23 millióra emelkedett. Hivatalos adatok szerint ugyanebben az évben az ország 80 millió polgára közül nem kevesebb, mint 65 milliónak volt mobiltelefonja. Ez a szám közel kétszer akkora, mint egy évvel korábban. Ilyen feltételek mellett már nem lephetett meg senkit, hogy milyen gyors és tömeges mozgósítást sikerült megszervezni az internetes platformok és mobiltelefonok segítségével. Nincs még egy kommunikációs forma, amely ezekkel akár csak megközelítőleg is fel tudná venni a versenyt.⁴

Egyiptom esetében ugyanakkor nem szabad túlbecsülni a társadalmi hálózatok szerepét.⁵ Bár a Tahrir téri lázadást kétségtelenül a Facebook és a Twitter hozta lendületbe, szerepüket ugyanakkor nem kis mértékben relativizálja az a tény, hogy a hatósági cenzúra már a felkelés második napjától több mint egy hétre kikapcsolta az összes hálózatot, a mobiltelefonokat és az internetet. Az aktivisták mozgósítása, akcióik koordinációja ettől kezdve már nem az internet és a rá épülő szolgáltatá-

⁴Ugyanakkor széles körben elterjedt tévedés abban hinni, hogy csupán egy ilyen technológia elegendő a megfelelő szociális és politikai hatások kiváltásához. Továbbra is a mindenkor társadalmi kontextus kérdése, hogy a közösségi hálózatok képesek-e kifejteni a hatásukat. Vö. Irán példájával, ahol a bloggerek tevékenységének hullámai Mahmud Ahmanidezsád vitatott elnökké választása után 2009 júniusában igen magasra csaptak: Annabelle Sreberny–Gholam Khiabany, *Blogistan. Politik und Internet im Iran*, Hamburger Edition, Hamburg, 2011.

⁵Vö. egy továbbvezető elemzéssel: Christopher Wilson–Alexandra Dunn, Digital Media in the Egyptian Revolution: Descriptive Analysis from the Tahrir Data Sets, *International Journal of Communication*, 5/2011, 1248–1272.

sok útján történt. Ezeket a funkciókat lényegében a közvetlen társadalmi kommunikációs formák váltották fel. A kezdeményezők rendre átvonultak a város egyes részein, hogy összetrombitálják mindazokat, akik vállalva a lépés minden kockázatát, hajlandók voltak kimenni a harcok dúlta Tahrir térre. Egy sor szemtanú – köztük Philipp Rizk német-egyiptomi blogger – érzékletesen számol be arról, hogy egy ponton túl a tüntetők többsége a szegényebb negyedekből érkezett. Ezek az emberek, akik közül sokan parasztok, kézművesek és munkások voltak, már csak azért sem lehettek tapasztalt internetfelhasználók, mivel nem rendelkeztek a szükséges műszaki feltételekkel.⁶ Ennyiben differenciálatlan és túlzó volna Egyiptom esetében „Twitter-főradalomról” vagy „Facebook-generációról” mint a hatalom megdöntésének egyedüli vagy döntő tényezőjéről beszélni.

Létezik az eseményeknek egy olyan interpretációja, amely egyenesen a feje tetejére állítja a közösségi média által lehetővé tett felkelés elméletét. Navid Hassanpour leendő iráni politológus, jelenleg a Yale doktorandusza egy vizsgálatában arra a következtetésre jutott, hogy Kairóban igazán akkor jött lendületbe a mozgó-

⁶Ägypten ist keine »Twitter-Revolution«. Journalist und Blogger Philip Rizk relativiert Rolle der social media, Interview mit Dirk-Oliver Heckmann vom 7. Februar 2011. http://www.dradio.de/dlf/sendungen/interview_dlf/1382263/. Rizknek két évvel korábban a saját bőrén kellett tapasztalnia, hogy milyen kockázatos bloggernek lenni a Mubarak-rezsim idején. Az egyiptomi titkosszolgálat letartóztatta, majd megbilincselve, bekötött szemmel elhurcolta. Négy napon keresztül hallgatták ki. Ezt követően – akárcsak korábban, minden magyarázat nélkül – ismét szabadlábra helyezték.

sítás, amikor a hatalom január 28-án egy csapásra megakadályozta az elektronikus kommunikációs eszközök használatát.⁷ Hassanpour elmegy odáig, hogy kijelentsse: Mubarak elnök az internet és a mobiltelefonok teljes leállítását célzó rendeletével a saját bukását pecsételte meg. Az elnök és alárendeltjei tökéletesen tévesen ítélték meg a társadalmi folyamatok dinamikáját. Amíg a tömegek kommunikációja akadálytalanul funkcionált, addig a legtöbb kairói lakos nem aktivizálódott volna újra. Amint azonban megszűntek működni a tömegkommunikációs eszközök, az emberek aggódni kezdtek, arra gondoltak, nekik maguknak kell az utcákra vonulniuk, hogy a helyzetről tájékozódhassanak. Ez vezetett el a kellő nagyságú, lökésszerű mozgósításhoz. Sok tünetető, talán a többségük csak ezáltal keveredett bele a történésekbe, és vált azok szereplőjévé.

Kína külön eset az elektronikus és közösségi média tekintetében is. Egyfelől ott is létezik, és viharos gyorsasággal növekszik egy internetkorosztály, amely félmilliárdos felhasználói létszámával semelyik más országhoz nem hasonlítható, másfelől Kínában hiányzik a Facebook-generáció. A világ legnagyobb népességű országában egyszerűen be van tiltva a legsikeresebb glo-

⁷ Hassanpour az eredményeit *Media Disruption Exacerbates Revolutionary Unrest: Evidence from Mubarak's Natural Experiment* címmel mutatta be az American Political Science Association éves ülésén. L. Navid Hassanpour, Die Abschaltung der Angst. Der Durchbruch der ägyptischen Revolution kam mit der Internetsperre, *Le Monde diplomatique*, 2012. február 10., 20.; Patrick Imhasly, Medien machen keine Revolutionen. Der Umsturz in Ägypten kam erst in Gang, als Internet und Mobilfunk gekappt wurden, *NZZ am Sonntag*, 2011. szeptember 11.

bális közösségi hálózat, éppen úgy, mint a Twitter vagy a YouTube.⁸ A politikai vezetés feltehetően mindenki másnál jobban tudja, hogy miért zárkózik el az internet felszabadításától ezeken a csomópontokon. A Harvard vizsgálata szerint Kínában a világszerte elérhető weboldalak 17%-át elzárták a felhasználók elől. Korunkban a kínai hatósági cenzúra amúgy is világviszonylatban kiemelkedően hatékony. Állítólag háromezer „internet-rendőr” kutakodik a kínai hatóságok megbízásából bel- és külföldi honlapokon elektronikus levelek és tiltott tartalmakkal foglalkozó vitafórumok után. Ha olyan kulcsszavakra bukkannak, mint „Tibet”, „Tajvan”, „kulturális forradalom” vagy a „Mennyei Béke tere”, akkor

⁸ Nagy nemzetközi visszhangot váltott ki a Google, amely a világon kezdeményezett keresések 80%-ával az internetes keresőrendszerek vitán felül álló piacvezetője. A Google Inc. nevű amerikai vállalkozás, amely a reklámokból finanszírozott szolgáltatás tulajdonosaként szerepel, 2006-ban, kínai weboldala indítása során kötelezettséget vállalt arra, hogy tiszteletben fogja tartani a kínai hatóságok cenzúra-előírásait. Teljesen kézenfekvő, hogy a vállalat nem akart lemondani a különösen szépreményű kínai piacról. Ez ellen ugyanakkor sokan tiltakoztak, ami a jó hírnevéért aggódó Google-t a kínai állammal folytatott többéves kötelhúzást követően végül arra indította, hogy cselhez folyamodjon. A konszern áthelyezte kínai weboldalának központját Pekingből Hongkongba, amely az 1999-ben véget érő, egy évszázados brit koronagyarmati létet követően is különleges státusznak örvend. Minden kínai felhasználót, aki csak felkereste a www.google.cn címet, automatikusan átirányítottak a www.google.com.hk címre. De a remény, hogy ezzel a megoldással megfricskazzák a kínaiakat, hamarosan csalóknak bizonyult. A korábbi szűrőrendszereket azon nyomban aktiválták az új címre is. Ha valaki gyanús neveket, fogalmakat, keresőszavakat ad meg, akkor az eredmények megjelennek ugyan a képernyőn, de maguk a weboldalak már nem nyílnak meg.

azokat kitörlik, vagy más módon elérhetetlenné teszik. Az állítólagos bűnösöket meggyanúsítják a kommunista állam biztonságának veszélyeztetésével, és akár tíz évig terjedő börtönbüntetéssel sújthatják őket. És valóban, megbízható információk bizonyítják, hogy több internetes ellenzékit rács mögé küldtek már. Hogy hányat, azt ugyanakkor senki sem tudja megmondani. Csakhogy a kínai cenzúraarmada hatalma is korlátozott, és az internet terjedését nézve egy nem túl távoli napon össze is kell omlania. Máris léteznek a Twitterhez hasonlóan működő mikroblogok. Ezek jelentik nemcsak az ellenzék kommunikációs csatornáit, de a fiatalabb korosztály legfontosabb kommunikációs platformjait is.⁹

Még problematikusabb a média helyzete Kínában, különösen a televízióé, amelyet keményen kézben tart az állam, illetve a kommunista állampárt. Az Al Jazeera-hoz hasonló műholdas adót hiába is keresnénk Kínában. Az a tény pedig, hogy az országban létezik a CNN amerikai hírcsatorna helyi változata, amelynek műsorait angolul (is) sugározzák, inkább csalóka. A külső megjelenés és a műsorformátum hasonlóságai azt az érzést keltik az emberben, „mintha tényleg az lenne”, ugyanakkor maguk az információk semennyivel sem „függetlenebbek” a többi csatornához képest. A televíziózás felletti gyakorlatilag mindenre kiterjedő ellenőrzés még beláthatatlan ideig fontosabb lesz, mint az internet és a szociális hálózatok ellenőrzése.

⁹L. Guobin Yang–Craig Calhoun, Media, Power and Protest in China: From the Cultural Revolution to the Internet, *Harvard Asia Pacific Review*, Spring 2008, 9–13.

Természetesen lényegesen más a helyzet az USA-ban, azon belül New Yorkban, de még inkább Manhattanben. Az Occupy Wall Street mozgalom már említett empirikus vizsgálata megerősítette, hogy kivételesen magas a közösségi média használatának aránya a mozgalmon belül. Az occupywallst.org 1619 látogatója közül, akiknek csak a negyede állította magáról, hogy személyesen részt vett volna a tiltakozásokban, 66,4% kijelentette, hogy rendszeres Facebook-, 28,9%, hogy rendszeres Twitter-, és 7,9%, hogy rendszeres YouTube-felhasználó.¹⁰ Tekintettel a legtöbb aktivista fiatal életkorára és átlagon felüli képzettségére, nincs rá okunk, hogy meglepőnek nevezzük az eredményeket.

Howard Rheingold, az internet kaliforniai úttörője, a „virtuális közösség” fogalmának első alkalmazója¹¹ már 2003-ban – amikor még sem Facebook, sem Twitter nem létezett – előállt egy merész jóslattal, miszerint a mobiltelefon és az internet összekapcsolása, azaz amit ma okostelefonnak hívunk, nemcsak spontán baráti találkák szervezésére lesz alkalmas, hanem tüntetések és más tiltakozási formák szervezésére is. A tény, hogy a sokat emlegetett szociális hálózatok esetében olyan tömegmédiiumokról van szó, amelyeket a tömeg maga ál-

¹⁰A felmérést 2011. október elején végezték. Hector R. Cordeiro-Guzman, *Main Stream Support for a Mainstream Movement. The 99% Movement Comes From and Looks Like the 99%. Profile of Web Traffic Taken from occupywallst.org*, Diskussionspapier der School of Public Affairs, Baruch College, Ph.D. Programs in Sociology and Urban Education, City University of New York, 2011. október 19.

¹¹L. Howard Rheingold, *Virtuelle Welten*, Reinbek, 1992; *Virtuelle Gemeinschaft. Soziale Beziehungen im Zeitalter des Computers*, Bonn/Paris, 1994.

líthat elő, és amelyeket korlátlan módon, ráadásul szinte ingyen terjeszthetnek, hihetetlen nagyságú „robbanóerő” forrása lehet. Rheingold így ír a tömegmédia hatásainak összjátékáról: „Amit manapság mindannyian a zsebünkben hordunk, az nyomdagép és tévécsatorna egyben.”¹² És ez a jelek szerint semmiképpen sem túlzás.

Ugyanakkor azt feltételezni, hogy a szociális hálózatok, netán az internet egésze esetleg jobban kedvelné a szabadságszerető, az egyenjogúságra törekvő, avagy a baloldali felhasználó csoportokat, már veszélyesen téves értékelés lenne. A hálót bármely politikai oldal használhatja – beleértve a terroristákat, a szélsőségeket, a bűnözőket, a maffiát, az állam szerveit, a minisztériumokat, titkosszolgálatokat stb. Nem lebecsülendő tehát annak a veszélye sem, hogy rendőrhatalóságok és titkosszolgálatok bizonyos adattárak felhasználásához folyamodnak – amint ez például Szíriában a Facebook-felhasználókkal megtörtént –, amelyekből kiszűrhetők a mindenkori felhasználói csoportok, tagjaik nevével, kapcsolataival, címeivel, profiljaival és sok egyéb adatával egyetemben. A háló – még ha ez cinikusan hangzik is – minden irányban nyitott.

A közösségi hálózatok kétségbevonhatatlan jelentőségre tettek szert nemzeti és transznacionális protestmozgalmak létrejöttében és belső kommunikációjában, tekintettel erre az utóbbi években a nyilvánosságban nagy a felhajtás a Facebook, a Twitter és társaik körül. De egy vagy több „Facebook-forradalomról” szónokolni legalábbis könnyelműség. Ugyanis bár a virtuális kö-

¹² Idézi: Rüdiger Barth u.a., *Das Zeitalter des Schwarms*, Stern, 2011. május 26., 22. szám, 30–45., itt 39.

zösségek nagyban képesek befolyásolni a mozgósítást, nem tudnak társadalmi valóságokat generálni. Amennyiben Tunéziában, Egyiptomban és máshol nem lett volna adott a megfelelő társadalmi környezet, ekkora futótűz sem söpörhetett volna végig rajtuk.

Az Al Jazeera

A közösségi média jelentőségét vizsgálva és vele összehasonlításban semmiképpen sem szabad alábecsülnünk a műholdas csatornák, pl. az Al Jazeera vagy az Al Arabiya szerepét. Az a tény ugyanis, hogy ezeken a csatornákon főként arabul beszélnek, azt jelenti, hogy ezeket az információs médiumokat a mindenkori lakosság nagy része használja is az Atlanti-óceántól a Perzsa-öböl. A Tahrir téri tiltakozások során abban csúcsosodott ki, hogy a történeteket sokan élőben követték az Al Jazeera közvetítésében. A történelem során első ízben fordult elő, hogy a felkelők valós idejű tévéközvetítésben lássák a saját akcióikat. Már a szerencsétlen sorsú Mohammed Bouazizi önfelgyújtási akciójának hírré válása is megmutatta, milyen elemi erővel bírt, hogy az Al Jazeera befogadta és terjesztette a róla készült képeket.

Politikai tett volt már maga a hírtelevízió megalapítása is 1996-ban. Szaúd-Arábia kormánya eredetileg cenzúrázni akarta a BBC arab programja és a szaúdi Orbit csatorna kooperációjában készülő tévéadásokat. A csatorna azonban nem engedett a nyomásnak, és beszüntette a működését. A katar emír, Hamad bin Kalifa Al Thani sejk nemcsak hogy új tévéadót hozott létre Al Jazeera (jelentése: a sziget) néven, hanem alkalmazta a BBC ti-

zenhét, korábban elbocsátott munkatársát is. Reakcióként a BBC londoni központi szerkesztősége számos arab munkatársat képezett ki az Al Jazeera számára. Ez az együttműködés egyszerre volt produktív és stílus-meghatározó. A 2001. szeptember 11-i terrortámadások egyre inkább a hírek fókuszába állították az iszlám világot, miáltal az adó neve egyre ismertebb lett, amihez nemcsak az Oszama bin Laden körözött Al-Kaida-vezérrel készült interjúja járult hozzá, hanem az afganisztáni és iraki háborúkról szóló tudósításainak független mivolta is. Azóta az Al Jazeera-nak már a világ hatvanöt országában vannak irodái, köztük Berlinben is. A Katar fővárosában, Dohában található központ mellett három további műsorszolgáltatót üzemeltet Londonban, Washingtonban és Kuala Lumpurban.¹³

Ugyanakkor az Al Jazeera híres függetlenségének is – amelynek az arab szabadságmozgalmak oly sokat köszönhetnek – megvannak a maga határai. Amikor 2011. március 15-én a szomszédos Bahreinben kitört tiltakozásokat véresen levertek kétezer szaúdi katona segítségével, mindez jóformán téma sem volt az adó számára. Nyilvánvalóan léteznie kellett valamiféle utasításnak, hogy részletesebb tudósítással ne rontsák tovább a királyság szorult helyzetét. Nyugati újságírók körében ennek ellenére az a vélemény, hogy a 2006 óta az *Al Jazeera English* révén angol nyelvű csatornával is rendelkező tévéadó „fejlődése iszonyattal töltötte el a régió szinte va-

¹³ 2003 óta már konkurense is van, az Al Arabiya. A szaúdi befektetők tulajdonában lévő adó Dubajból, az Egyesült Arab Emírségek fővárosából sugározza a műsorát.

lamennyi tekintélyelvű uralkodóját”.¹⁴ Miközben egyes médiakutatók elfogultságot vetnek az adó szemére, egyes Közel-Kelet-szakértők odáig mennek, hogy a tiltakozások mögötti hajtóerőt lássák benne.

Anonymous

Egy másik, feltehetően megfoghatatlansága következtében a lehetséges ellenhatalom hírébe hozott erő, amely az „igazságosság és meg nem alkuvás” szándékába burkoltan felvehetné a kesztyűt a bankok és konszernek sötét hatalmával, egy, az interneten fellépő, rejtélyes közösség. A rendszerint „hackerközösségeként” felfogott kollektíva a digitális illegalitásból indítja akcióit, aktivistái horizontális struktúrákban mozognak, felismerhető vezetőik nincsenek, és semmiféle ellenőrzés sincs felettük. Ha valaki jobban meg kívánja ismerni, hogy hogyan értelmezi önmagát az Occupy mozgalom, annak közelebbről is foglalkoznia kell ezzel a jelenséggel. Az Anonymous csupán néhány éve létezik, de már ez alatt a rövid idő alatt is befolyásos, egyszersmind kiszámíthatatlan hatalom hírére tett szert. Az interneten tevékenykedő csoportok között talán ez a legrettegettebb (és titokban leginkább csodált) közösség. Egyfajta hálózatról beszélünk, amelyben közösen tevékenykednek a legkülönbébb csoportosulások és egyének.

¹⁴ Carola Richter, Unruhen in Ägypten: Al Jazeera auf allen Kanälen. Auf der ganzen Welt gucken Menschen derzeit Al Jazeera English. Die Reporter sind bestens informiert, sie nutzen alle Kanäle. Sehr zum Ärger des Regimes Mubarak, ZEIT-ONLINE, 2011. február 5.

„Ahányszor csak feltűnik a monitoron a logójuk, a földgolyó előtt álló, fej nélküli öltönyös alak, a fölötte meredő kérdőjel és a „Mi vagyunk az Anonymous” kijelentés, bizonyos körökben kitör az idegesség, némely esetben még a pánik is. Mert ez azt jelenti, hogy ismét lesújtott a láthatatlan erő, amely az Anonymous fedőnevet viseli. A hackerhálózat befolyásától időközben már a vállalatok, hitelkártya-társaságok, jogkezelő szervezetek, bankok, tőzsdék, hatóságok, minisztériumok, sőt kormányok munkatársai is rettegnek. Az Anonymous fellép a tömeges állattartás és az állatkísérletek, a magukat vallási közösségnek beállító szcientológusok, a WikiLeaks leleplező platform kriminalizálása, a mexikói drogaffia, a neonácik és sok más ellen. A hálózat jelentős károkat tud okozni szerverek célzott túlterhelésével vagy bizalmas besorolású adatbázisok eltulajdonításával, de képes tiltakozásokat beindítani, már működő tiltakozásokat felerősíteni, és utcai mozgósításra ösztönözni. Az üzenetek végén az összeesküvők és bosszúállók hangnemében mindig ez áll:

„Mi vagyunk az Anonymous.

Sokan vagyunk.

Nem bocsátunk meg.

Nem felejtünk.

Jövünk...”¹⁵

Előfordul, hogy mindössze erre a tömör, prózai fenygetésre szorítkoznak. Így történt az egyik videóüzenetük esetében, amelyben egy semmiből kiáltó hang a

¹⁵ <http://de-de.facebook.com/pages/Anonymous-Deutschland/149907315095755?sk=info>.

New York-i tőzsdерészvény kereskedőit próbálta megfélemlíteni: „Sakk, matt, a játéknak vége, elvetették a polgári engedetlenség magvát – most nézzétek, ahogy az egész ország virágba borul és felfal benneteket.”¹⁶ A felvétel ezt követően monoszóppal ér véget. Egy másik videóban arrogáns göggel fordulnak ugyanahhoz a címzetthez: „Önöknek fogalmuk sincs, mire vagyunk képesek mi, a kommunikáció mesterei, a gondolatok karmesterei.”¹⁷ Az ilyen üzenetek feladói, akiknek csakugyan sikerült megbénítaniuk a New York-i tőzsde honlapját, és akik fáradhatatlanul hangsúlyozzák, hogy a gyengék és jogfosztottak pártján állnak, egyszersmind igényt formálnak a gondolatok vezényletére, és belőlük is totalitárius jelleg árad.

Az Anonymous egy úgynevezett *imageboard*ból, a 2003-ban alapított *4chan*ból lépett elő. Az *imageboard*ok úgynevezett *Bulletin Board*-rendszerek (*Bulletin Board System*, BBS), amelyre internethasználók minden előzetes regisztráció nélkül töltenek fel képeket és szövegeket, majd ezekről más felhasználókkal eszmét cserélhetnek. Minden BBS különféle rovatokra, ún. Boardokra oszlik. A *4chan* Christopher Poole japán nyelvű, Futaba Channel nevű *imageboard*jára épült, elnevezése ennek analógiájára *4chan* („négy levél”), és az internet kilencszáz leglátogatottabb oldalának az egyike. Ez a legnépszerűbb angol nyelvű *imageboard* és az online jelenségek szinte kimeríthetetlen forrásának számít. Viccesnek

¹⁶ Idézi: Sebastian Schöbel, »Anonymous« macht Kampfansage: »Game over, Wall Street!«, *n-tv.de*, 2001. október. 13., <http://www.n-tv.de/politik/Game-over-Wall-Street-article4516131.html>.

¹⁷ Uo.

és provokatívnak tartják, egyszersmind bizarnak és taszítónak is. A 4chanról egyesek azt tartják, hogy tartalma csupa anarchia, mások pedig azt, hogy pusztán undorító.

A még ennél is jobban a címlapokra kíváncsozó fiók-vállalkozása, az Anonymous először 2008-ban hívta fel magára a figyelmet az internet függetlensége, az információs és szólásszabadság és hasonlók érdekében indított látványos akcióival. Német alvállalkozása, „az Anonymous te vagy” elnevezésű honlap a szokásos tenyérbemászó modorban ezzel indokolja az anonimitásukat:

„Sokan vagyunk, de nem tudod, hányan...
Ott vagyunk mindenütt, de nem tudod, hol vagyunk...
Megvan a magunk véleménye, de a mondandónk nem
tetszik mindenkinek.
Ezért vagyunk névtelenek.
Az identitásunk nem fontos, elég, ha tudod, hogy
létezzünk.”¹⁸

A honlap így folytatja, kvázianarchista utalással Paul Feyerabend tudományfilozófus információs és szólásszabadságra vonatkozó „bármi mehet” (*anything goes*) jelszavára:

„Megvitatjuk, kimondjuk, elfogadjuk, amit fontosnak
tartunk.
Mivel senki sem tudja, mi a helyes,
senki sem ítélni meg, mi a helytelen.
Tudni akarjuk, mi az igazság.

¹⁸<http://du-bist-anonymous.de/anonymitaet.html>.

A szubjektív igazságnak is van létjogosultsága.

Minden megengedett!

Az intolerancia nem bűn, de nem is a dolgok alapja.”¹⁹

Az Anonymous egyre-másra tiltakozó akciókkal halat magáról. Ezeket katonai vagy titkosszolgálati terminológiára emlékeztető módon legtöbbször „műveleteknek” nevezik. A legnagyobb feltűnést alighanem az a kampányuk keltette, amellyel 2008 januárjában nemcsak átvitt értelemben, de azt messze meghaladó módon „hadat üzentek” a szcientológus szektának – legalábbis szó szerint ez állt az Anonymous sajtónyilatkozatában. A „Project Chanology” kiváltója a szekta egy kísérlete volt, amellyel a szerzői jogokra hivatkozva megakarták akadályozni egy tízperces videó terjesztését a YouTube-on. Az összeállításban Tom Cruise hollywoodi színész volt látható, amint nyilvánosan a szcientológus egyház hívének vallja magát. Egész támadássorozatot hajtottak végre a szcientológusok²⁰ szervere ellen, majd hagyományos tiltakozási formákra tértek át, és a szekta több észak-amerikai, valamint európai nagyvárosokban lévő központjai elé szerveztek demonstrációkat.

Az Anonymous aktivistáinak internetes hadviselési módszerei mindig ugyanolyanok. Az ellenfelet célzott DDos-támadásoknak²¹ teszik ki. Ezek a kísérletek arra

¹⁹<http://du-bist-anonymous.de/freiheit.html>.

²⁰ Saját adataik szerint irodáik 2008 tavaszán ezrével kaptak életveszélyes fenyegetéseket, valamint zaklató telefonhívásokat. Ezen túlmenően 114 millió kereséssel térdre kényszerítették a weboldaluk szerverét, elektronikus postafiókjukat pedig 3,6 millió e-maillal próbálták megbénítani.

²¹ A rövidítés két elemből tevődik össze. „DoS” a *Denial of Service* rövidítése, és annyit jelent, hogy egy digitális szolgáltatást

szolgálnak, hogy működésképtelenné tegyék az adott szervezet, vállalat vagy hatóság internetes szolgáltatásait. A német jog bünteti a számítógépes szabotázs ezen formáját. Ilyen típusú akció a Megtorlás Hadművelet (*Operation Payback*), amellyel az aktivisták 2010 szeptemberétől kezdve olyan szervezeteket támadtak, amelyek a szerzői jogok megsértőit üldözik, vagy amelyek – mint a Visa és a MasterCard hitelkártya-társaság – zárolták a WikiLeaks internetes platform számláit. Az akció során használt szlogenjük: „Szerinted ez kalózkodás. Szerintünk ez a szabadság.”

A Villámháború Hadműveletet (*Operation Blitzkrieg*) német aktivisták indították 2011 májusában azzal a céllal, hogy megbénítsák szélsőjobboldali fórumok, pl. a *Thiazi* honlapjait, és az egyik bajtársi szövetségét, az *antikriegstagot*. Átmenetileg meghackelték az egyik, különböző neonácikat befogadó blogszolgáltatót is. Ugyanakkor csak korlátozottan sikerült akadályozniuk a szélsőjobb internetes tevékenységét.²²

Egyiptom Hadművelet (*Operation Egypt*) címmel az Anonymous az egyiptomi állam honlapjait támadta a kairói Tahrir téri tömegtüntetések kitörését követően.²³ Az egyik világhálón terjesztett nyilatkozatukban ezt írták: „Egyiptom kormányának! Az Anonymous megta-

elutasítanak vagy blokkolnak. „DDoS” a *Distributed Denial of Service* rövidítése, szó szerinti jelentése „osztottszolgáltatás-elutasítás”, és koordinált, egynél több (általában sok) elkövető által kivitelezett webes támadást jelent.

²² Lukas Ondreka, Nazis im Internet. Vom Kollektiv lahmgelegt, *die tageszeitung*, 2011. május 5.

²³ Idézi: Matthias Kremp, Internet-Kampagne: Web-Aktivisten drohen Ägyptens Regierung, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. január 27.

mad mindenkit, aki cenzúrázni akar. Az Anonymous azt követeli, hogy biztosítsatok szabad hozzáférést a cenzúrázatlan médiához az egész országban. Amennyiben ezt a közlést figyelmen kívül hagyjátok, nem csak a kormányzati honlapjaitokat fogjuk támadni. Gondoskodunk arról is, hogy a nemzetközi média is megtudja, milyen szörnyű életet kényszerítetek a polgáraitokra.” A közlemény kiadására az után került sor, hogy hírül vették, az egyiptomi hatóságok elzárták a hozzáférést a két nagy közösségi hálózathoz, a Twitterhez és a Facebookhoz. A Mubarak-rezsim nem alaptalanul tartott tőle, hogy a felkelők e két szolgáltatás útján szervezik meg magukat, és időben is összehangolják az akcióikat.

Miután az *Adbusters* közzétette felhívását a New York-i tőzsde megszállására, nem keltett meglepetést, hogy az Anonymous ehhez a kezdeményezéshez is csatlakozott. Az *Adbusters* videója augusztus 23-án került ki a világhálóra Jön az igazság – Occupy Wall Street 9/17/11 (*Justice is Coming – Occupy Wall Street 9/17/11*) címmel. Ezt követően a hackerek mindig akkor kapcsolódtak be az eseményekbe, amikor valamit ki kellett nyomozni – mint pl. a nők elleni paprikaspray-támadás esetében.²⁴

Hogy az Anonymous milyen fontossá vált a tiltakozó mozgalom számára 2011-ben, kiderül Slim Amamou, egy 34 éves tunéziai blogger egyik hozzászólásából, aki Ben Ali szökése idején még börtönben ült, később egy,

²⁴ Amikor az Anonymous nyilvánosságra hozta az ezért felelős tisztviselők nevét, a háló aktivistái ellenállásba ütköztek. Chelsea Elliott személyében például egy érintett panaszolta fel egy interjúban a *Village Voice* magazin hasábjain, hogy nem ért egyet azzal, ha kiadják a rendőr identitását. Ezek után ugyanis nem zárható ki, hogy ellene és a családja ellen bosszúakciókra kerül sor.

a politikai foglyokra vonatkozó általános amnesztia keretében szabadlábra került, majd Mohamed Ghannouchi miniszterelnök meghívta átmeneti kormányába az ifjúsági és sportügyek államtitkárának. A Ben Ali-rezsim hatóságainak megtámadása nélkül – állította Amamou közvetlenül Ali bukása után – a felkelés nem válhatott volna ki ekkora nemzetközi visszhangot.²⁵ Mindemellett a vita, hogy az Elektrohippik (*Electrohippies*) és társaik, illetve az ő „virtuális ülősztrájkjaik” a tiltakozás továbbfejlesztett, avagy egyenesen új formáit jelentik-e, egyfelől igen régi vita, másfelől azonban még mindig aktuális. A mozgalom kritikus elődei már tizenkét éve is azt a nézetet hangoztatták, hogy a „hacktivizmus” jó esetben is legfeljebb „egy újabb kitűző a gerilladivat híveinek hajtókáján”.²⁶

Miután az Anonymous már a „Project Chanology” során összekötötte egymással a virtuális és a valóságos tiltakozási formákat, utóbb egyre jobban kirajzolódott a hackerközösség összeolvadása az Occupy mozgalom különféle tevékenységeivel. Ez akkor vált igazán szembeötlővé, amikor az aktivisták az utcán is viselni kezdték az Anonymous egyik legfontosabb ismertetőjelét.

A Guy Fawkes-maszk

Ha valaki anonim akar maradni, akkor kézenfekvő, hogy elmaszkírozza magát, különösen akkor, ha a korábban láthatatlan internetfelhasználók társas lényként

²⁵ Boris Manenti, *La révolte sur Internet s'étend dans le monde arabe, Le nouvel Observateur*, 2011. január 17.

²⁶ L. Armin Medosch, *Hacktivismus. Neue soziale Protestform oder grober Unfug?*, *Telepolis*, 1999. december 8.

szándékoznak kilépni a nyilvánosság elé. Éppen erről volt szó 2008 márciusában, amikor az Anonymous aktivistái a szcientológusokkal folytatott vitájuk miatt tiltakozó rendezvénysorozatot akartak szervezni Londonban, Los Angelesben és New Yorkban. Az általuk viselt maszk feltűnő és markáns volt. Nem egyszerűen az arcukat akarták eltakarni, hanem szavak nélkül akartak üzenni általa, mégpedig valami olyasmit, amit Angliában a legtöbben jól értenek. Ezzel még egyet léptek egy rémregényekben és gyerekkönyvekben már évtizedek óta, újabban pedig képregényekben és filmben is felbukkanó figura népszerűsítésében.

A maszkos ember karrierje átlépett az Egyesült Királyság határain, a legkülönbözőbb pontokon bukkant fel a világban, majd 2011-ben az Occupy mozgalommal összefüggésben bontakozott ki igazán. Azóta ez a műanyagból készült maszk világszerte a bankellenes mozgalom ismertetőjegyévé és jelképévé vált. Ha valaki ezzel jelenik meg a nyilvánosság előtt, szavakra már nincs is szükség, hogy világos legyen, az illető mi mellett és mi ellen lép fel.

A tiltakozás nemzetközileg messze legismertebb arca számára tehát paradox módon nem egy különleges vezetői képességekkel rendelkező, karizmatikus személyiség, hanem Guy Fawkes maszkját választották. Még meglepőbb az a tény, hogy ennek a több mint négyszáz éve kivégzett mitugrász merénylőnek az esetében nem egy jó ügy mártírjáról, vagy – amint azt nem kevesen állítják – valamiféle anarchistáról volt szó, hanem olyasvalakiről, akit a 19. századtól kezdve sommásan ter-

roristának szoktak nevezni.²⁷ Egy, a módszereik békés mivoltát fáradhatatlanul hangsúlyozó mozgalom hívei, akik semmit nem akarnak azonkívül, hogy a nemzetközi pénzügyi világ sötét hatalmai ellen harcolnak, és mind az interneten, mind pedig a politikában a nagyobb átláthatóságot pártolják, egy anakronisztikus maszk mögé bújnak, és egy bűnözővel azonosulnak – hogyan lehetséges mindez?

Alapjában véve a popkultúra egyik jelenségéről van szó, amely felkapott egy Nagy-Britanniában bevett szokást, amelyet végül is a protesztkulturá magáévá tett. A kezdet egy 1982-es fekete-fehér képregénysorozat volt, amely eleinte egy *Warrior* című brit magazinban jelent meg. A maffiát eszünkbe juttató cím: *V mint vendetta* (azaz: vérbosszú), a szerzője pedig Alan Moore, aki a sorozattal a Thatcher-éra fenyegető vonásaira akarta irányítani a figyelmet. A rajzoló David Lloyd volt. Az apokaliptikus hangulatú történet a közeljövőből adott kóistolót: 1997–98 Angliájában játszódott, ahol a címszereplő, „V” Guy Fawkesnek maszkírozva egyedül veszi fel a harcot a III. világháborút követően hatalomra jutott fasiszta párttal. A bizonyos vonásaiban George Orwell 1984 című antiutópiájára emlékeztető történetet felkapta a Mátrix-filmek révén világhírű testvérpár, Andy és Larry Wachowski, akik erre építették a képregénnyel azonos című filmjükben szereplő összeesküvést. A 2006-ban a mozikba került film a távoli jövőbe helyez-

²⁷ L. Matthias Heine, Die Maske von Guy Fawkes: Dahinter steckt ein hitziger Kopf, *Hamburger Abendblatt*, 2011. június 23.; Konrad Lischka, Grinsemaske ohne Botschaft, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. november 5.

te a történetet, amely így 2021 és 2038 között játszódik, és azzal ér véget, hogy a lány, aki korábban megmentette „V” életét, utóbbi halála után a lázongó, Guy Fawkes-álarccokkal elmaszkírozott tömeg szeme láttára a levegőbe röpíti a londoni parlament épületét.

Ezzel a film a maga eszközeivel megvalósítja azt a tervet, amely 1605. november 5-én szánalmas kudarcba fulladt.²⁸ Guy Fawkes, aki 1570-ben, Yorkshire grófságában született, 16 éves korában áttért a katolikus vallásra, és számos csatateret megjárt, néhány társával együtt elhatározta, hogy látványos módon bosszút áll a hittestvéreinek az akkori Angliában gyakori üldöztetéséért. Egyetlen csapással akarták a túlvilágra küldeni I. Jakab királyt, annak családját, a parlament képviselőit, az arisztokráciát, valamint az összes püspököt. Időpontnak a parlamenti ülészak megnyitását választották, amelynek helyszíne a House of Lords volt. A királyság teljes hatalmi elitjét elpusztítandó a parlament épületének egyik boltíves pincéjében harminchat hordóban két tonna lőport halmoztak fel. Ám a tervük rosszul sült el. A nagy nap reggelén az összeesküvőket vezető Fawkest felfedezték az ominózus pincehelyiségben, letartóztatták, majd – miután kínzás hatására kiadta bűntársai neveit – halálra ítélték. De élete legnagyobb veresége és a legszégyenletesebb megaláztatások közepette is sikerült a saját kezébe vennie a sorsát. 1606. január 30-án, a kötél általi halálra szóló ítélet végrehajtása előtt, már a

²⁸ A történeti háttér és a pontos események érdekében vö. James Sharpe, *Remember, remember, the fifth of November. Guy Fawkes and the gunpowder plot*, Profile Books, London, 2005.

bitófa alatti emelvényen állva a mélybe vetette magát, s így önmaga idézte elő a halálát.

E történet mélyen beleivódott az angol nép emlékezetébe, a szájhagyomány generációról generációra adta tovább. A király, egész családja és az ország teljes hatalmi elitje szerencséjéről, az utolsó pillanatban megmenett életéről azóta minden év november 5-én megemlékeznek az Örömtüzek Éjszakája (*Bonfire Night*) megünneplésével. Ekkor a britek ezrével vonulnak fáklyával a kézben a városok utcáira, Guy Fawkes-bábukat égetnek szemétdombokon, és a gaztett sikeres elhárításának örömeire tűzijátékot rendeznek. A rémregényeket író William Harrison Ainsworth játszott a művét később többször is feldolgozó popkultúra kezére azzal, hogy a 19. század közepén megírt egy „történelmi románcot”. Ebben meglehetősen rokonszenvesnek állította be a Lópor-összeesküvés kieszelőjét.²⁹ Guy Fawkes félelmetes és egyértelműen negatív személye a közfelfogásban vállalható fiktív figurává alakult, a 20. század elejére pedig félelmetessége már olyannyira háttérbe szorult, hogy Fawkes akcióhős módjára gyerekkönyvekben szerepelhetett.³⁰ Ennek a posztumusz sikertörténetnek a fényében nem csodálkozhatunk azon, hogy Nagy-Britannia-szerte elterjedt a mondás, miszerint Guy Fawkes volt az egyetlen férfi, aki valaha is tisztességes szándék-

²⁹ William Harrison Ainsworth, *Guy Fawkes – Or the Gunpowder Treason: An Historical Romance*, London, 1841. A kötet valóságos longsellernek bizonyult, és sorozatosan újra kiadták, utoljára 2010-ben.

³⁰ Robert Reginald-Douglas Menville, *The Boyhood Days of Guy Fawkes: Or the Conspirators of Old London*, London, 1905. Ezt a kötetet is többször kiadták, utoljára 1976-ban.

kal lépte át a parlament küszöbét. Másfelől viszont az angolokba olyan mélyen beleivódott a gonosz, ám sikertelen tett miatti rémület, hogy II. Erzsébet királynőnek, elődeihez hasonlóan, a parlament éves ülészakának mindenkor ünnepélyes megnyitóját megelőzően mind a mai napig meg kell szemlélnie a House of Lords alatt húzódó boltozatos pincehelyiséget.

Amióta a mozik játszották a *V mint vérbosszú* c. filmet, az Anonymous pedig akciói során használta a maszkot, egyre sűrűbben bukkantak fel mindenfelé a Guy Fawkes-figurák. Így például 2009-ben, amikor tüntetésekre került sor az akkori német szövetségi családügyi miniszter, Ursula von der Leyen ellen, aki bejelentette, hogy a gyermekpornográfia visszaszorítása érdekében korlátozni fogják az internethasználatot (lásd a Stasi 2.0 hívószót). Ugyanezen év szeptemberében Pittsburghben, a G20 találkozó elleni tiltakozások során, egy évre rá a Stuttgart 21 nevű közlekedés- és városfejlesztési projekt elleni demonstrációkon, továbbá a Julian Assange WikiLeaks-szóvivő letartóztatása elleni tüntetéseken – amikor is néhány Facebook-felhasználó felhívást tett közzé, hogy társaik cseréljék át profilképeiket Guy Fawkes-éra –, végül pedig 2011-ben, amikor is Ángeles González-Sinde, spanyol kulturális miniszter azon szándéka ellen tiltakoztak, hogy cenzúrázza az internetet. A jázminos forradalom alatt Tunéziában pedig egy egész iskolai osztály fényképezte le magát úgy, hogy kivétel nélkül minden diák viselte a maszkot.

Ugyanakkor az álarc viselőivel szemben sokakban maradt némi kellemetlen érzés is. Az a tény, hogy egy demokráciát, erőszakmentességet és átláthatóságot zász-

lajára tűző mozgalom aktivistái egy sikertelen merénylet arcvonásai mögé bújnak, leküzdhetetlen ellentmondást rejt magában. Jól jött ez a körülmény novemberben Josef Ackermann-nak, a Deutsche Bank távozó elnökének, amikor a Hamburgi Kereskedelmi Kamarában *Piac és erkölcs* címmel tartott előadását egy tucat tüntető zavarta meg. Amikor megvádolták, hogy ő „a világ leggátlástalanabb bankvezetője”, egy arcát Guy Fawkes-maszkkal fedő tüntető pedig szemére hányta, milyen cinikus dolog részéről „az erkölcsről prédikálni”, Ackermann kivívta a hallgatóság rokonszenvét válaszával, amelyben gyávaságnak nevezte, ha valaki álarc mögé bújlik.³¹ Feltehetően, hogy a Guy Fawkes és az Anonymous boszszúálló attitűdje a jövőben is árnyékként tapad az Occupy mozgalomhoz.

³¹ L. V.M., „Hinter Masken verstecken – das finde ich feige”, *Hamburger Abendblatt* 2011. november 23.; Stefan Kaiser, Occupy-Aktion in Hamburg: Ackermann trifft auf den Protest, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. november 22.

V. Az arab önkényuralmak bukásának okai

2010 nyarán a *Das Parlament* című hetilap tematikus mellékletet jelentetett meg az arab világról, amelyben, nem alaptalanul, utaltak arra, hogy a világ minden más régiójával ellentétben, az arab államokban nagy a stabilitás. Negyven év telt el anélkül, hogy akár csak egyetlen rendszerváltásra is sor került volna. A fentieket sajnálkozással konstatáló két politológus ezt a tényt az uralkodó tekintélyelvű rezsimek alkalmazkodóképességére vezeti vissza, amellyel uralmuk változó keretfeltételeihez idomulnak.¹

A szokatlan stabilitás okaként négy különböző tényező kombinációját nevezték meg: az első a „rentier state”, amely az olaj- és gázkészletek exportjából származó nyereséget osztja el; a második a klientelizmuson és nepotizmuson alapuló patronázsrendszer; a harmadik a patriarchális társadalomszerkezet, amely a politikai jelenségeket a társadalom belsejébe továbbítja; a negyedik pedig a kötődés nemzetközi, azaz nyugati struktúrákhoz, amelyeknek – így az USA-nak és az Európai Uniónak is – létérdeke volt és maradt az energiaellátás biztosítása, és egyszersmind a Közel- és Közép-Kelet geopolitikai stabilitásának megőrzése.

Mind a négy tényező nagyon is jogosan szerepel a fenti és ahhoz hasonló elemzésekben. Összességében

¹ Nadine Kreitmeyr-Oliver Schlumberger, Autoritäre Herrschaft in der arabischen Welt, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2010. június 14., 24. füzet, 16–22., itt: 16.

azonban az a kép rajzolódik így ki, mintha mindenfajta demokratikus mozgalom, mélyen gyökerező okokból, zsákutcába jutna ezekben az országokban. Ez a kép mindössze fél évvel később már hibásnak is bizonyult. Ami pedig a vélt stabilitást illeti, ebben majdnem mindenki tévedett, a szakértők, megfigyelők és az elemzők, külföldön és az érintett arab államokban egyaránt. Számtalan kézenfekvő magyarázat állt rendelkezésre az uralmi struktúrák tartósságának okait illetően, és akkor egyszer csak több autoriter rezsim is szinte kártyavárként omlik össze.

Tunéziában tömegmozgalom kényszerítette kapitulációra a hatalmon levőket. 1987-ben Zín el-Ábidín Ben Ali azzal kezdte kormányzását, hogy hivatalban lévő belügyminiszterként vértelen puccsal megdöntötte elnöke, az akkor 84 éves Habib Burgiba hatalmát. Ennek során a jog betűje értelmében még támaszkodhatott is egy törvényre, amely lehetővé tette a belügyminiszternek, hogy leváltsa az államfőt, ha annak szenilitása bebizonyosodik. Ben Ali a biztonsági és titkosszolgálatok világából érkezett, és ha figyelmesebben megvizsgáljuk, kiderül róla, hogy a Nyugat támogatta. Kiképzését a francia Saint-Cyr katonai akadémián és egy különleges titkosszolgálati tanintézetben kapta az Egyesült Államokban. 1958-tól 1974-ig a katonai biztonsági szolgálat főnöke volt, a rá következő években katonai attasé Marokkóban és Spanyolországban, majd országa nagykövete Lengyelországban. A hetvenes évek végétől karrierje egyre magasabbra ívelt.

A politikus – aki Sousse kikötővárosában született – 1978-ban a polgári biztonsági szolgálat vezetője lett, egy

évre rá előléptették tábornokká, öt évvel később kinevezték belügyminiszternek. Miután puccsal az állam legmagasabb hivatalába emelte önmagát, kísérletet tett arra, hogy hatalmát demokratikusan, választások útján legitimálja. A választás kimenete leginkább az államszocialista időkre emlékeztetett. 2004 októberében például – miután megváltoztatta az alkotmányt, amely így már nem volt akadálya hivatali ideje korlátlan meghosszabbításának – 94,49%-ot ért el. 2009 októberében beérte annyival, hogy csak 89,28%-kal erősítse meg magát a hivatalában. Kezdetől fogva az a hír járta róla, hogy különlegesen szoros kapcsolatokat ápol a CIA-vel.

A nyugati államok, köztük a Német Szövetségi Köztársaság a javára írták, hogy kemény kézzel lépett fel az iszlám fundamentalistákkal szemben, és csírájában fojtott el minden, a Tunéziával szomszédos Algériát például éveken át tépázó polgárháborús zavargást. Az USA, de az EU országai is beletörődtek abba, hogy Ben Ali korlátlan elnyomó rendszert építsen ki, amely lábbal tiporja a szabadság- és polgárjogokat, amely nem tűri el a független pártokat, a média szabadságát pedig oly mértékben megnyirbálja, hogy az már csak papíron létezik, és ahol napirenden van az ellenzék üldözése és az emberi jogok súlyos megsértése.

Elsőként – legalábbis egyelőre – Samuel Huntington magabiztos tételét kívánjuk megcáfolni, amely szerint az arab népek kulturális alapon állnak ellen a demokráciatörekvéseknek.² A tény, hogy a 2011-ben globálisan terjedő protesztmozgalmak olyan országokból kap-

²L. Samuel P. Huntington, *Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert*, München 2002, 309., *A civilizációk*

ták a lendületet, mint Tunézia és Egyiptom, egyenesen a feje tetejére állítja Huntington magyarázó sémáját.³ Az USA-nak és a Nyugatnak szembe kellene néznie azaz a problémával, hogy a felkelőknek, miközben harcuk során olyan „nyugati értékek” érvényre jutását segítették elő, mint a szabadság és a demokrácia, először a hatalmukat az arab térségben bebiztosítani kívánó nyugati országok néhány fontos bábját kellett félreállítaniuk. Ugyanis a Nyugat támogatta dollármilliárdokkal Mubarakot Egyiptomban, Bën Alit Tunéziában, és velük együtt kleptokrata klánjaikat. Miután eltávolodott a nemzetközi terrorizmustól, és azt immár se nem támogatta, se nem gyakorolta, még egy olyan zsarnok is, mint a líbiai Kadhafi, szoros kapcsolatban állhatott a brit Tony Blairrel, az olasz Silvio Berlusconi-val és a francia Nicolas Sarkozy-val. Az észak-afrikai demokratikus mozgalmak győzelme – amelynek korábban csak részeredményei voltak, ha voltak egyáltalán eredményei – egyúttal próbára tette a nyugati államok eladdig követett biztonságpolitikáját, amelynek gyakorlására mind ez idáig csupán próbák során került sor.

De miért is következett be egy történetileg olyan újszerű jelenség, mint az arab tavasz? Mik voltak ennek a rendkívüli felkelés-váltófutásnak a kiváltó okai? Mit nem vettek észre korábban a kutatók és a megfigyelők?

összecsapása és a világrend átalakulása. Ford. Pusztai D., Gátsity M., Gecsenyi Gy., Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998, 347.

³ A Tahrir téri tiltakozások közvetlen hatása alatt egy amerikai újságíró feltette a költői kérdést: „Hogyan is állíthatjuk, hogy ezek az emberek nem készek a demokráciára, miközben készek meghalni érte?” Nicholas D. Kristof, *Unfit for Democracy?* *New York Times*, 2011. február 12.

Az arab uralmi formák három típusa

Az arab országok felkeléseinek aligha van pusztán egy oka. Sokkal inkább különböző szociális, gazdasági és politikai tényezők kombinációja készítette elő a talajt több észak-afrikai országban a tömegmozgalmak számára. E tényezők összjátéka ugyanakkor még nem magyarázza a lázadás kitörésének a dinamikáját, mint ahogy azt sem, hogy az egyes rezsimek rendelkezésére álló elnyomó gépezetek felhasználásával miért nem lehetett leverni őket. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy az egyes arab államokban egymástól eltérő uralmi formákkal állunk szemben. Lényegében az állami uralom három különböző típusával találkozunk: viszonylag liberális monarchiákkal, például Jordániával és Marokkóval, de olyan ókonzervatív monarchiákkal is, mint Szaúd-Arábiával és a Perzsa-öböl más országaival, továbbá a líbiaihoz és a szíriaihoz hasonló diktatúrákkal, illetve autokratikus berendezésű országokkal, mint például Tunéziával, Jemennel és Egyiptommal. A Magreb és a Perzsa-öböl között egyetlen országban sem létezik olyan demokrácia, amely összehasonlítható volna az észak-amerikai és az európai demokráciákkal, azaz a képviseleti kormányzás hatalmi ágak megosztásán alapuló, jogállamilag lekövekelte formájával.

Nagy szerepe volt ennek azon felfogás kialakulásában, amely szerint a nyugati jellegű demokrácia nem vihető át az iszlám vonzáskörébe tartozó társadalmakra. Azokat, akik okvetlenül ragaszkodnak ehhez a felfogáshoz, emlékeztetni kell rá, hogy ezek az uralmi formák nem utolsósorban egy hosszú ideig tartó gyarmati ura-

lom eredményeként jöttek létre, amely már Napóleon 1798-as egyiptomi expedíciójával elkezdődött. Franciaország és Nagy-Britannia, e két gyarmati hatalom felosztotta egymás közt Észak-Afrikát és a Közel-Keletet. Ennek során nem csupán a munkaerő és a nyersanyagok kihasználásának célja vezette őket, hanem geostratégiai pozícióik biztosítása is, különös tekintettel kereskedelmi útvonalaik kiterjesztésére, így például az Indiába vezető tengeri út lerövidítését szolgáló Szezei-csatornára, amelyet 1869-ben nyitottak meg. Míg Nagy-Britannia eredetileg Egyiptom és Szudán fölött gyakorolt uralmat, amihez az I. világháború után Palesztina, Jordánia és Irak csatlakozott, addig Franciaország az egész Magrebet kormányozta Marokkótól Algérián át Tunéziáig. Bár a II. világháború befejezését követően szaporodni kezdtek a kolonializmus hanyatlására utaló jelek, azért eltartott az 1950-es, sőt részben az 1960-as évekig, mire ezek az országok végre megszabadultak gyarmattartóiktól. A szabadság ára véres, néhol – mint Algéria esetében – évekig elhúzódó függetlenségi háborúk sorozata volt.

A neopatrimonializmus válsága

A szabadságharcok politikai eredményeként autokratikus uralmi modellek jöttek létre, élükön gyakran – mint például Líbiában és Egyiptomban – katonatisztek alkotott kasztokkal, amelyek megint csak klientelizmuson és nepotizmuson alapuló gazdasági kapcsolatok szövődése felett gyakoroltak ellenőrzést. A patriarchális és a patrimonialis uralom Max Weber-i megkülönböztetéséből

kiindulva ezt az uralmi formát neopatrimonializmusnak nevezik.⁴ Ezen egy patrimonialis és törvényes-racionális uralmi elemekből álló keverékrendszert értenek, amely persze továbbviszi az apai ági logikát. Ebben a rendszerben a személyes és a racionális-bürokratikus uralmi modell egymás mellett létezik. Jellemző jele, hogy a nepotizmus (az állások betöltése a rokonsághoz tartozókkal) az egész társadalmat behálózza. Ha nem akadnak rokonok, akkor más hasznélvezőket jelölnek ki, ebben az esetben kliensi, vagy patronázsrendszerről beszélünk. Az előtérben nem a közjó áll, hanem a támogatások és ellentámogatások cseréje, például szívessegek megtétele a politikai lojalitás kinyilvánítása fejében. A közhivatalok mindenekelőtt a magánvagyonok felhalmozásának szolgálatában állnak. A politikai és gazdasági döntéseket nem jogállami alapon, intézményesített szabályok figyelembevételével hozzák, hanem még mindig személyes előnyök megszerzését szolgáló kapcsolatok alapján. Ez jellemzi a parlamentarizmust is. A választói szavazatok gyakran nem egybek piacon forgatható anyagi javaknál; adják-veszik őket. A választások ezekben az országokban nem a demokrácia lénye-

⁴ Weber a patrimonializmust olyan uralmi formaként jellemzi, amelynek a központjában az apa alakja foglal helyet, és amelynek alapja, hogy a közigazgatás és a hadsereg aláveti magát a mindenkor uralkodónak. Az uralmi kapcsolatok személyes, a férfi családfő által kiszabott viszonyok. L. ehhez *Az uralom szociológiája* 3. fejezetét: Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*, hrsg. von Johannes Winckelmann, 2. Halbband, Tübingen 1976, 580–624., *Gazdaság és társadalom*. 2/3. 100–163. Ford. Erdélyi Ágnes, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996.

ge; a fent vázolt feltételek közepette funkciójuk elsősorban a látszatlegitimáció.

Az utóbbi két évtizedben ugyanakkor szaporodnak az arra utaló jelek, hogy a neopatrimonializmus egyre inkább veszít mind hatalmából, mind elfogadottságából. A Világbank és a Nemzetközi Valutaalap által támogatott fokozatos liberalizációs és privatizációs politika révén a nepotizmus és a patrónusrendszer játéktere fokozatosan szűkül. Ennek következményeként csökkent a mindenkori autokratikus rezsimnek nepotizmuson és patrónusrendszeren alapuló integrációs képessége is. Egy tíz éve megfogalmazott prognózis így szólt: „Ezért a nepotizmus piksziséből kihullók emelkedő számával együtt növekszik (ha nem is egy az egyhez arányban) azoknak a száma is, akik ellenzéki beállítottsággal a szabályos, nem korrupt kormányzás érdekében szállnak síkra, és ezt pártokban, valamint a civil társadalom szervezeteiben artikulálják.”⁵

A globalizáció nem állt meg az arab államok határainál, és megkezdte a nem lebecsülendő mértékben még mindig személyes függőségi láncolatokon alapuló uralmi szerkezetek aláásását.

Az elnyomás mint tartópillér

A tekintélyelvű uralmi formák tartósan csak akkor tudnak működni, ha hatalmi apparátusuk erős elnyomó szervekre támaszkodhat. Éppen azért, mert az állam és

⁵ Gero Erdmann, Neopatrimoniale Herrschaft. Der Übergang zur Demokratie ist nicht gelungen, *E+Z – Entwicklung und Zusammenarbeit*, 41. évfolyam, 10. szám, 2011. október, 294–297., itt: 297.

hatóságai hiányt szenvednek megfelelő legitimációból, a lojalitásdeficitet a megfélemlítés és a hatalomgyakorlás gyakorlatával kompenzálják. Ilyen módon egy-egy rezsim éveken, sőt évtizedeken keresztül sikeresen stabilizálhatja az uralmát.

Egyiptomban burkoltan mindvégig jelen volt az állami erőszak jelentette fenyegetés. Itt a katonatisztek 1952-es államcsínye óta katonai oligarchia uralkodik. Utolsó képviselőjük, Mubarak gondoskodott róla, hogy az elődje, Anvar Szadat meggyilkolása után elrendelt szükségállapot soha ne szűnjön meg, sőt, szükségállapotra vonatkozó törvényekkel még ki is egészítette azt. Mindez azt jelentette, hogy az állam polgárainak alkotmányosan szavatolt jogait, így például a vélemény-, a gyülekezési és a sajtószabadságot tartósan korlátozták. Ha valaki Egyiptomban vagy valamelyik másik arab államban az utcára vonulva tüntetett, minden esetben nagy kockázatot vállalt. A rendőrség, az igazságszolgáltatás és a titkosszolgálatok az autokratikus vagy diktatórikus hatalom meghosszabbított karjai voltak.

Az, hogy a Tahrir téri tiltakozások január 25-én, azaz a rendőrség napján kezdődtek, majd hamarosan rendőrörsök felgyújtásába torkolltak, minden volt, csak véletlen nem. A demonstrálók dühe és haragja elsőként fordult a Mubarak-rezsim rendvédelmi szervei ellen. Éppen a fiatalok voltak azok, akik túlságosan is gyakran tapasztalták meg a rendőri zaklatást, azt, hogy semmiségéért bezárják őket. És aki egyszer a pribékek kezei közé került, annak fel kellett készülnie a legrosszabbra. A rendőrállomásokon kínzások folytak. Nem alaptalanul lett Khaled Said, a titkosrendőrség által meggyilkolt fiatalember az

egyiptomi szabadságküzdelmek jelképe. Akárcsak Tunézia, Líbia vagy Szíria, Egyiptom is rendőrállam volt.

Csakhogy egy ponton túl a felkelők többsége túllépett a rendőri erőktől való félelmen. És amikor egy tömegmegmozdulás elér egy adott méretet, hívei pedig eltökéltséget mutatnak, akkor a rendőri erők már alig képesek bármit is tenni. Annak ellenére, hogy fegyverük van, megfélemlítő funkciójuk nagymértékben sérül. Egy ponton túl már nem képesek gátat vetni a felkelők dinamikájának. Ultima ratióként nem marad nekik más, mint a vérfürdő. Ettől viszont taktikailag irtóznak. Ugyanis nincs, ami jobban felkorbácsolná a nép haragját, mint amikor sok fegyvertelen ember válik áldozattá. Egy ilyen fellépés csak fokozza a már létező problémákat, és tovább mélyíti a nép és az államhatalom közti szakadékot. Feltehetően az Asszad-rezim brutális és kegyetlen fellépése a szíriai Homszban nem bizonyítja majd ennek ellenkezőjét.⁶

A patriarchális uralmi formák sebezhetősége

Az arab országokban a családfő és az államfő belső logikájukban egymás megfelelői. Mindketten a támadhatatlan és hosszú időn keresztül megkérdőjelezhetetlen tekintély szerepét játsszák. Ahogy egy nagycsalád feje igyekszik fiait és rokonait a lehető legígéretesebb állásokba helyezni, ugyanígy járnak el az elnökök is az államok élén. Ahogy azt Tunéziában Ben Ali, Egyiptomban

⁶ Valóban, Szíriában azóta is polgárháború dúl, amelynek már több mint 170 ezer áldozata van, majdnem egyharmaduk civil (a szerk.).

Hoszni Mubarak és Szíriában Basár el-Asszad példáján láttuk, és részben még most is látjuk, így keletkeznek az államot jól menő családi vállalkozássá alakító klánok. A politikai és a gazdasági hatalom a katonai, titkosszolgálati és a rendőri elnyomó szervezetek szövetségének támogatásával olyannyira összefonódott, hogy pozícióik utódlásában szabályos dinasztiák alakultak ki. Ennek során is a nagycsaládban gyakorolt utódlási modelleket követték. Nyilvánvaló, hogy ilyen feltételek közepette miért nem létezhetett valódi demokrácia. A magát az állam élére befészkelő klán, akárcsak a családban, a hatalom megtartására rendezkedett be.

Az a tény, hogy sok arab államban az utóbbi évtized folyamán lendületet vett a gazdasági növekedés, nem jelentette, hogy az adott időszakban a családok bevételeinek egyenlőtlensége ugyancsak csökkent volna. Épp ellenkezőleg, a szociális egyenlőtlenség tovább nőtt. A családi jövedelmek egyenlőtlen eloszlása 2011 elején a Gini-index szerint Tunéziában 40,0, Egyiptom esetében pedig szűk 35,0-t mutatott.⁷ Ez azt jelenti, hogy a két társadalomban a többség nem részesült a gazdasági sikerekből.

Minél nyilvánvalóbbá vált, hogy a szegény többség és a vékony gazdag réteg között még tágabbra nyílt az olló, annál nehezebben volt képes az autokratikus rezsim legitimálni a hatalmát. A korrupció és az összefonódás témája mind Tunéziában, mind Egyiptomban egyre nagyobb felháborodást keltett az utóbbi években.

⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html>. – Jelenleg Tunézia Gini-indexe 36,1 (a szerk.).

Ez a tény, együtt azzal a másik ténnyel, hogy a lakosság nagy többsége nem rendelkezett semmiféle részvételi lehetőséggel, robbanóelegyet alkotott. A felkelések kiinduló országában a leghévesebb támadások Ben Ali családi klánja, elsősorban a megszállottan költelező feleség, Leila ellen irányultak. Az általa és férje által felhalmozott vagyont ötmilliárd euróra becsülték. Az elnöki pár és rokonsága luxuséletvitele ellen irányuló tiltakozás bizonyult a lázadás fő hajtóerejének. Az egyiptomi helyzet alig különbözött ettől. Közel három évtizedes hivatali ideje alatt az egyiptomi elnöknek csilágászati mértékű vagyont sikerült felhalmoznia. Amilyen személyhez kötöttek voltak az uralmi struktúrák, ugyanolyan személyhez kötöttek lettek később a rendszer elleni támadások is.

Az utolsó csepp a pohárban az volt, amikor Mubarak tervbe vette, hogy Gamal nevű fiát mint hivatali utódját vezeti be. A 47 éves ifjabb Mubaraknak – aki kivételesen nem katonatiszt, hanem bankár – az eredetileg 2011 szeptemberére kitűzött elnökválasztáson kellett volna indulnia. Ám az a kilátás, hogy a neopatrimonialis rendszer beláthatatlan időre meghosszabbodhat, határozottan arra indította az elszánt tiltakozókat, ne ériék be elégetlenségük egyszeri kinyilvánításával.

A modernizáció alámossa a patrilineáris családstruktúrát

Sajátos megközelítéssel magyarázza az arab térségben kitört lázongásokat Emmanuel Todd francia történész és antropológus, aki elemzése során erőteljesen támaszkodik a családi struktúrákra, illetve a népesedés- és

művelődéspolitikai tényezőkre. Dolgozatát módszertanilag egy geológiai tanulmányban bemutatott szeizmográfhhoz hasonlítja, amely észleli a földrengésre vagy vulkánkitörésre utaló korai jelzéseket. Számára a gazdaság vagy az ideológia szférájából vett indikátoroknál fontosabbak a családi statisztikák mutatói. Már egy 1976-os publikációjában kijelentette: képes előre jelezni, hogy a szovjet kommunizmus össze fog omlani,⁸ 2002-ben pedig kijelentette, hogy az USA mint szuperhatalom ugyancsak hattyúdalát éneкли,⁹ ugyanő 2007-ben (munkatársával, Youssef Courbage-zsal közösen) egy arab forradalom elkerülhetetlenségét prognosztizálta.¹⁰ Mindazonáltal félreértés lenne, ha a „forradalom” a hatalom megdöntését és a rá következő rendszerváltást értenénk. Todd és Courbage mindenekelőtt modernizációs irányultságú társadalmi fordulatra utal, és ezzel ugyan politikai következményeket sugalmaz, de azokat – legalábbis egy előzetesen pontosan definiált időszakban – nem tartja szükségszerűnek. Előrejelzésüket az iszlám világban bekövetkező „feltartóztathatatlanság forradalomra” e három tényezőre alapozzák: az írni-olvasni tudás gyors terjedésnek indul, a születési ráta csökken, az endogámia gyakorisága pedig visszaszorul. E három tényező kombinációja, állítja Todd egy másik írásában, el fog vezetni az arab világ megváltozásához:

⁸ Emmanuel Todd, *Vor dem Sturz: Das Ende der Sowjetherrschaft*, Ullstein, West-Berlin 1982.

⁹ Emmanuel Todd, *Weltmacht USA: Ein Nachruf*, Piper, München 2003.

¹⁰ Youssef Courbage–Emmanuel Todd, *Die unaufhaltsame Revolution: Wie die Werte der Moderne die islamische Welt verändern*, Piper, München, 2008.

„Egy társadalomban, amely él a születésszabályozás eszközével, átalakulnak a férfi és nő közötti kapcsolatok. Ráadásul esetünkben a születésszám-csökkenés olyan társadalomban következik be, ahol a fiatalok írni és olvasni tanulnak. Így előáll az a helyzet, amelyben a fiúk tudnak olvasni, az apáik viszont nem. Ez töréshez vezet a tekintélyi kapcsolatok terén, mégpedig nem csupán családi síkon, hanem implicit módon az egész társadalom síkján. A patrilineáris szervezettségű arab társadalmakban, ahol a nők státuszukat illetően lényegesen alá vannak rendelve a férfiaknak, ez természetesen meghatározó változás. Mindez azt jelenti, hogy ez a világ mozgásba jött.”¹¹

Száma emiatt vitán felül áll, hogy az arab társadalmak megindultak egy kulturális és mentális modernizáció felé, ami már el is vezetett az individuum meghatározó felértékeléséhez és ezáltal az egyén fokozatos autonómiájához. A művelődés fejlődésének és a születésszámok csökkenésének kombinációja visszafordíthatatlanul beindítja a racionalizációt és a szekularizációt. Következésképp így az is valószínű volt, hogy egy demokratizálódási hullámnak be kell következnie:

„Amennyiben a fiatalok 90%-a tud írni és olvasni, és rendelkezik minimális műveltséggel, akkor egyetlen hagyományos tekintélyelvű rezsim sem tudja tartósan fenntartani az uralmát.”¹²

¹¹ Emmanuel Todd, *Freil Der arabische Frühling und was er für die Welt bedeutet*, Piper, München/Zürich, 2011, 30.

¹² „Az Al-Kaida már halott volt”. Emmanuel Todd francia társadalomtudós az arab forradalmakról, Oszama bin Laden kísértetéről, a modernizáció sokkjáról, a szabadságtörekvések és a de-

Todd számára a kiterjedten alkalmazott születésszabályozási módszerek jelentik az alapvető társadalmi fordulat kulcsát; hatásukat illetően egyenesen a „modernizáció motorjának” tartja ezeket. Az arab országokban a születési ráták mindössze egyetlen évtized alatt átlagosan megfelelődték. Az adat 1975-ben asszonyonként 7,5 volt, ami 2005-re 3,5-re esett vissza. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a születési ráta valamivel a 2,1-es népességfenntartó arány alá süllyedt.¹³ Tunéziában összességében is elérte ezt az értéket, tehát ugyanazon a szinten mozog, mint Franciaországban. Ahhoz azonban, hogy a születésszámot egyáltalán szabályozhassák, az érintett nők hozzáállásában már korábban fordulatnak kellett bekövetkeznie. Ez viszont nem szocioökonómiai mutatókkal, például a bruttó hazai termék növekedésével, hanem az írni-olvasni tudás arányának jelentős emelkedésével magyarázható. A demográfiai fordulatot semmiféle vallás nem képes feltartóztatni. Ha a félelemkeltő iszlamizmus szerepe nem is kérdőjelezhető meg, ez Todd felfogása szerint semmiképpen sem a muszlim hit fundamentalista töltöttségének a jele, hanem ellenkezőleg, egy immár elkerülhetetlen válság tünete. Az iszlám radikalizációja eszerint a társadalmi fordulatot kísérő dezorientáció klasszikus tünete. Ahogy hosszabb időszakot tekintve Európa modernizációja a kereszténységtől való eltávolodás, az

demográfiai fordulat összefüggéséről, *Der Spiegel*, 2011. május 16., 20. szám, 138–142., itt: 141.

¹³ Youssef Courbage–Emmanuel Todd, *Die unaufhaltsame Revolution: Wie die Werte der Moderne die islamische Welt verändern*, Piper, München, 2008, 83.

írás-olvasás elterjedése és a születésszám csökkenése révén ment végbe, ugyanúgy halad most feltartóztathatatlanul előre az arab világ modernizációja.

Todd kiindulópontjában az a figyelemre méltó, hogy kevés demográfiai mutató felhasználásával sikerrel fogalmaz meg társadalompolitikailag messzire mutató előrejelzéseket. Ezek pedig egyszerre vonatkoznak az adott társadalmak összefüggéseire mikro- és makroszinten egyaránt. A neopatrimonializmus uralmi formájának más társadalomtudományok által diagnosztizált válságát az érintett társadalmakon belül megfigyelt nemi, generációs és tekintélyi viszonyok átalakulásában igazolja. Így például az arab nők számára a patriarchális uralom visszaszorulásával addig ismeretlen szabadság került elérhető távolságra, ami – ahogyan azt a Tahrir téren, de Tuniszban és a jemeni fővárosban, Szanaában is láthattuk – lehetővé tette számukra, hogy igencsak aktív szerepük legyen a felkelésekben.

Youth bulge

Nincs sokatmondóbb jelképe Egyiptomnak a piramisoknál. Ugyanakkor aligha akad bárki is, akinek ezekről az impozáns fáraókori építményekről az jutna eszébe, hogy egybevágunk egy, a Nílus-parti országra különösen jellemző demográfiai jelenséggel. Egyiptomban piramis alakú a korfa, amely akkor ötlük a szemünkbe, ha a korcsoportok százalékos részesedését egymásra rétegezzük. Minél öregebb az egyiptomi társadalom egy-egy évjárata, annál csekélyebb a százalékos részaránya. A korcsoportok fiatalodásával pedig egyre emelkedik a

százalékos részarányuk. Egyfajta többletifjúságról van itt szó, amelyre Gary Fuller társadalomtudós, a University of Hawaii oktatója a *youth bulge* szakkifejezést vezette be.¹⁴ A terminussal azt jelzi, hogy a fiatalabbak rétegei aránytalanul kitüremkednek a korfán. Fuller szerint akkor beszélhetünk többletifjúságról, ha a 0–15 év közöttiek aránya legalább 30%, a 15–24 év közöttieké pedig legalább 20%.

Kifejezett *youth bulge*-típusú diagramok jellemzik Észak-Afrika és a Közel-Kelet legtöbb országának lakosságát, eszerint az ezeken a területeken élő embereknek mintegy kétharmada a 30 év alatti korcsoportba tartozik.¹⁵ Egyiptom esetében a fejlődés drámai sebessége pusztán két szám egybevetéséből is kiolvasható. Miközben a lakosságszám 1966-ban még 30 millió körüli volt, azóta már átlépte a 80 milliót. Kézenfekvő, hogy egy ilyen méretű lakosságrobbanás nem elhanyagolható problémák elé állít bármely társadalmat, annak uralmi formájától függetlenül is. A lakosság kereken 40%-a él a szegénységi küszöbön vagy alatta; nekik kevesebb mint napi két dollárból kell gondoskodniuk a létfenntartásukról.

¹⁴ Gary Fuller, *The Demographic Backdrop to Ethnic Conflict: A Geographic Overview*, in: CIA (Hg.), *The Challenge of Ethnic Conflict to National and International Order in the 1990s: Geographic Perspectives. A Conference Report*, Washington D.C. 1995, 151–154.

¹⁵ Ideáltípusos életkorpiramisok léteznek sok más fejlődő országban is, így például Afganisztánban vagy Angolában. Ez a diagram hosszú időn keresztül érvényes volt Kínában is, míg az 1979–80-ban elrendelt egykepolitika, amelynek célja a kontrollálatlan lakosságnövekedés megállítása lett volna, le nem fékezte.

Az ország fő problémájának ugyanakkor a fiatalok nagy száma következtében szélsőségesen kiéleződött munkanélküliséget tartják – legalábbis ezt mutatja egy, a washingtoni Peterson Institute for International Economics által végzett demográfiai elemzés. Ugyanebben az összefüggésben ismét előkerül az a tény, hogy Egyiptomban a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek száma tízszerese az általános iskolát végzetekének.¹⁶ Ez egyszerismind azt is jelenti, hogy éppen azok, akik nemzetük reménységeként jelennek meg a munkaerőpiacon, és akiknek a közeli jövőben a fejlődésről és a jólétről gondoskodniuk kellene, nem rúgnak labdába. Ameddig nem hasznosulnak a munkaerőpiacon, addig a szakmai képzésükbe fektetett minden fillér víz-csepp a forró homokban. Mindez ugyanakkor tartósan káros lehet a társadalom reprodukciós mechanizmusára nézve is.

Ahhoz, hogy magyarázatot tudjunk adni a különböző arab rezsimek váratlan bukására, meg kell különböztetnünk egymástól a kiinduló feltételeket jelentő szociális, gazdasági és politikai tényezők összességét és bizonyos tényezők olyan együttállását, amelyben mindezek ígértes cselekvési dinamikát nyújtottak az események résztvevői számára. Nagyfokú szociális egyenlőtlenség, magas munkanélküliség a fiatalok körében, korrupció és választási csalás, tömeges politikai elnyomás, a gazdasági és politikai reformok elodázása, vagy képtelenség a megvalósításukra – ezek önmagukban is elegendően

¹⁶ Andrej V. Korotajev/Julia V. Zinkina, *Egyptian Revolution: A Demographic Structural Analysis*, *Entelequia, Revista Interdisciplinár*, 6. évf. 13. szám, 2011. 139–169.

súlyos okok, ugyanakkor a felsorolt feltételek mellett is meghatározó volt a tunéziai példa, amely hirtelen a fiatal egyiptomi aktivistákban is konkrét reményt keltett, hogy a Mubarak-rezsim is megbuktatható. Így már akcióba léphettek az iskolázott és jól informált fiatalok, mozgósíthattak más rétegeket is, és meglepő sikereket értek el.

VI. A világméretű pénzügyi válság okozói

A berlini fal leomlásával, az NDK megszűnésével és a Kelet–Nyugat konfliktus befejeződésével erős volt a remény, hogy egy jobb világ fog elkövetkezni. A kommunizmust legyőzték, és az évtizedekig tartó hidegháború után már csak egyetlen szuperhatalom maradt, az USA. A keleti tömb összeomlásával és a Szovjetunió felbomlásával meg kellett volna kezdődnie az unilateralizmus korszakának, mégpedig mind politikai, mind gazdasági értelemben. Francis Fukuyama személyében elő is lépett egy politikatudós, aki *A történelem vége* című könyvével megteremtette a keretelméletet is.¹ Eszerint a szabadság és demokrácia talaján álló amerikai modell világszerte érvényre fog jutni. Ez az elképzelés legkésőbb a World Trade Center elleni 2001-es terrortámadások után illúzióknak bizonyult. Azóta az a benyomásunk lehet, hogy az Egyesült Államok folyamatosan védekezésre kényszerül. Az afganisztáni és az iraki háborúk fényében persze már régóta nem beszélhetünk a nyugati demokrácia előretöréséről.

A két mögöttünk hagyott évtized során az USA szupremáciájával szoros összefüggésben nyilvánvalóan egyéb álmok is szertefoszlottak.

Az az elképzelés, hogy a piac majd elrendezi a gazdaságban mindazt, amire az állam már nem volt képes, illúzióknak bizonyult; a világ gazdaságban a súlypontok alapvetően eltolódtak. Hogy mennyire, azt jól megvi-

¹ Francis Fukuyama, *A történelem vége és az utolsó ember*. Ford. Somogyi Pál László, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.

lágítja a reál- és a virtuális gazdaság közötti összehasonlítás: míg a bruttó hazai termék (GDP) 1990-ben világszerte 22 milliárd dollár körül volt, két évtizeddel később, majdnem megháromszorozódva, 63 milliárdra növekedett. Ehhez képest míg a szintetikus pénzpiaci termékek – részvények, kötvények, indexek és egyebek bázisértékeihez kapcsolódó származékos papírok – összege 1990-ben még sovány kétmilliárdot tett ki, addig húsz évvel később ez az érték már 60 milliárd dollárra emelkedett. A reálgazdasággal egybevetve, ahol a növekedés 300%-os volt, a virtuális gazdaság ugyanabban az időszakban 3000%-kal bővült. A virtuális gazdaság volumene a reálgazdaságénak a tízszerese. Egy tized reálián kilencetized virtuális trónol. Hihetetlen méretű buborékról van itt szó. A nemzetgazdaságok produkálta termelékenységet az a veszély fenyegeti, hogy a pénzpiacok által generált látszatértékek egyre inkább háttérbe szorítják.

A thatcherizmus és a reaganomics

Az arányok megfordulása nem kizárólag a pénzpiaci szereplők tevékenységének eredménye. Nem szervesen ment végbe, összeadódó hatások mentén, hanem még a kétpólusú korszakba visszanyúló előzményekre vezethető vissza. Kialakulására kizárólag adott keretfeltételek mellett kerülhetett sor, amelyeket egy bizonyos politika, pontosabban egyes országok kormányai akartak, és tudatosan hoztak létre. Ez a politika két névhez kötődik, Margaret Thatcher brit miniszterelnökéhez (1979–1990)

és Ronald Reagan amerikai elnökéhez (1981–1989).² Gazdaság- és pénzügypolitikáikat egy-egy címszóval illelhetjük: „thatcherizmus”, illetve „reaganomics”.

A Reagan-éra legfontosabb gazdaságpolitikai eszközei a következők voltak: a legjobban keresők adóját fiskális eszközökkel drasztikusan csökkentették, az ipari termelést korlátozó tényezőket megszüntették, lefaragták a szociális, az egészségügyi és a művelődési költségvetést, továbbá megemelték a fegyverkezési büdzsét, és ezzel összefüggésben a hadi- és űrkutatási ipar támogatását. A szociális terület megrövidítését az úgynevezett leszívárgáselmélettel próbálták legitimálni, amely szerint a tehetőseknél felhalmozódó anyagi javak leszívárognak az alsó társadalmi rétegekhez. Ez a kétes, időnként „lócitromelméletnek” gúnyolt megközelítés a piaci szereplők egyértelmű dominanciájának elképzelésén alapul. Miközben az államnak a lehetőség határáig vissza kell vonulnia, és nem szabad gazdasági szabályozó feladatokra vállalkoznia, azzal, hogy a politika garantálja a *laissez-faire*-t a piacon aktív szereplők számára, egyben garantálni tudja a jólétet, a növekedést és a fejlődést is. És mindennek a pozitív összhatásából hosszú távon az alacsonyabb jövedelmek tulajdonosai is profitálnának.³

² Közvetlenül a toryk 1979. május 3-i választási győzelme előtt Thatcher egyik programadó beszédében kijelentette: „A brit népnek elege van a szocializmusból. A harminc évig tartó kísérlet minden szempontból kudarcot vallott – a britek most eljutottak oda, hogy kipróbáljanak valami újat.” Idézi: Imke Henkel, Margaret Thatcher: Die Krise kratzt am Denkmal, *FOCUS-Online*, 2009. május 3.

³ Ezzel a várakozással kapcsolatban Paul Krugman, közgazdászgi Nobel-díjas egy interjújában lakonikusan kijelentette: „Im-

Az *Economic Recovery Tax Act of 1981* (ERTA) a legtöbbet keresők jövedelmi adóját 70-ről 33%-ra csökkentette. A cél a gazdasági növekedés felpörgetése volt célzott adócsökkentések útján. Az adócsökkentés az elmélet szerint különösen kedvező a vállalkozások számára, így a beruházások száma emelkedésnek indulna, ami egy-szersmind csökkentené a munkanélküliséget, és végső soron magasabb adóbevételekhez vezetne. Az elmélet alapja Arthur B. Laffer közgazdász koncepciója, aki Reagan egyik legfontosabb tanácsadója volt. A nevét viselő Laffer-görbe szerint egy ponton túl az adóemelések kontraproduktívvá válnak. Ahelyett, hogy az állami bevételek tovább növekednének, egyszer csak csökkenni kezdenek. Hogy ez ne következzen be, hangzik Laffer elgondolása, egy kínálatorientált gazdaságpolitika keretében bizonyos adók csökkentése válik szükségessé. E törvény első eredménye mindenesetre az volt, hogy az adóbevételek tetemesen visszaestek. Reagan hivatali ideje végére az Egyesült Államok államadóssága közel 180%-kal, 0,93 milliárdról 2,6 milliárd dollárra emelkedett.⁴

Thatcher hivatali ideje alatt Nagy-Britanniában egy, a „liberális” és „konzervatív” címkékkel csak felettebb pontatlanul jellemezhető gazdaság- és pénzügypolitika volt jellemző. Thatcher szerint többek között „olyan,

már harminc éve hiába várunk erre a leszívárgáseffektusra.” Die USA sind kein Vorbild, Paul Krugman interjúja Matthias Kaufmannal, *Manager Magazin*, 2008. május 26.

⁴ L. Treasury Direct, *Historical Debt Outstanding – Annual 1950–1999*, http://www.treasurydirect.gov/govt/reports/pd/histdebt/histdebt_hist04.htm.

hogy társadalom, nem létezik. Csak férfiak vannak, nők és családok”.⁵ Miután a szemükben nem létezett társadalom, az államnak nem is volt feladata, hogy az egyének problémáit megoldja. Thatcher változtatásai arra irányultak, hogy a piacgazdaság törvényszerűségeit érvényesítsék az állami szabályozó hatóságok ellenében. Öt lényeges célt tűztek maguk elé: a munkaerőpiac önszabályozását, a legmagasabb adókulcsok csökkentését, az állam karcsúsítását a tulajdonában álló nagyüzemek privatizációjával és a jóléti állami intézmények leépítésével, végül pedig a munkavállalói érdekek legfontosabb szervezeti formáinak, a szakszervezeteknek a marginalizálását. A deregulációs és privatizációs politika következtében az olyan piaci szükségszerűségek, mint a verseny, az adópolitika folyamányaként alulról felfelé bekövetkező újraelosztás, továbbá ennek hatására a szegények és gazdagok közötti mély megosztottság egyre erőteljesebben itatták át a társadalmat.

A radikális piaci modell bevezetését célzó lépésekre az 1980-as években került sor, majd ezek az 1990-es években egyre inkább elterjedtek más országokban is,

⁵ Thatcher 1987. október 31-én egy interjúbán kijelentette: „Azt hiszem, magunk mögött hagytuk azt az időszakot, amikor túl sok ember gondolta úgy, hogy »Van egy problémám, a kormány dolga megoldani!« vagy »Van egy problémám, kérek segítyt hogy megoldjam!« vagy »Hajléktalan vagyok, a kormány dolga, hogy megoldja a lakhatásomat!« és így a problémáikat áthárítják a társadalomra. De ki a társadalom? Nem létezik! Férfiak vannak, nők és családok, és a kormány csak az emberek révén tud tenni valamit, az embereknek pedig saját maguknak kell a maguk gondját viselni elsősorban.” Douglas Keay interjúja a *Woman's Own* számára, Margaret Thatcher Foundation, <http://www.margarethatcher.org/document/106689>.

Nagy-Britanniában és az USA-ban pedig még tovább is szigorították őket. Az előbbiben – ahol Thatcher első hivatali ideje alatt még az infláció elleni fellépés állt az előtérben – sűrű egymásutánban privatizáltak olyan állami nagyvállalatokat, mint a British Telecom, a British Gas, a British Petroleum és a British Airways, továbbá egy sor energiaipari és vízgazdálkodási vállalatot. Thatcher tizenegy év alatt negyven állami céget adott el, amelyek összesen több mint 600 ezer főt foglalkoztattak. Ezzel párhuzamosan a 83%-os legmagasabb adókulcsot első lépésben 60, később 40%-ra csökkentette.⁶

Az egészségügy, a szociális szféra, a művelődés és a közlekedés terén a fentiekkel egybevágó privatizációs intézkedéseket hivatali utódai vezették be, részben csak a kilencvenes évek folyamán. Különösen brutális a British Rail (BR, eredetileg British Railways) 1994 és 1997 közötti privatizációjának a példája, amely cég csak 1948-ban jött létre a Egyesült Királyság négy legnagyobb magán-vasúttársaságának államosítása által. A magánosítás a céget száznál több különálló, végül nagy részben megszűnő vállalatra verte szét, és a sínhálózat eladásához is vezetett.

Egy másik kulcsintézkedés a szakszervezetek hatalmának megtörése volt, lévén ez volt az a társadalmi erő, amely a leginkább megálljt parancsolhatott volna a privatizációnak. Ebben döntő szerepe volt a történelembe bevonuló bányászsztrájknak a nyolcvanas évek köze-

⁶ Amikor Alex Salmond, a Scottish National Party (SNP) képviselője, jelenleg Skócia miniszterelnöke erre magából kikelve felugrott a székéből, és így kiáltott: „Micsoda trágárság!”, azon nyomban kiutasították az Alsóházából.

pén. A bányászok próbálkozása a bányák bezárásának, illetve privatizációjának megakadályozására kudarcot vallott. Minthogy a National Union of Mineworkers (NUM) hamar képtelenné vált rá, hogy fizesse a sztrájkpénzeket, a sztrájkolók egy év után kapitulációra kényszerültek. 1985 márciusára a NUM küldöttei számára nem maradt más választás, mint a harc befejezése. Ezzel általánosan is megtört minden ellenerő a vállalkozókkal szemben. A brit szakszervezetek, amelyek korábban messze az ország határain túl is ismertek voltak sztrájktevékenységükről, azóta látszattevékenységet folytatnak, amelyet csak néha szakít félbe munkabeszüntetés.

Az állami nagyüzemek magánosítását kiegészítette a pénzpiac deregulációja. E téren 1986. október 27-e az egyik meghatározó dátum. A brit miniszterelnök ezen a napon tartotta azt a beszédét az Alsóházban, amellyel felhívta a képviselőket, tegyék félre utolsó gátlásaikat is a piac láncainak eltépésével kapcsolatban: „Hajtsuk el a sikert fékező szabályokat!”⁷ Ezt követően ténylegesen felszámolták a londoni tőzsdén folyó kereskedést meghatározó szabályok nagy részét.⁸ Különösen a külföldi bankokat a londoni Citytől addig sikerrel távol tartó versenykorlátozásokat szüntették meg. A reformcsomag hatása olyan elemi volt, hogy hamarosan a „Big Bang” gúnynevet ragasztották rá. Mindössze néhány éven belül amerikai nagybankoknak sikerült felvásárol-

⁷ Idézi: Walter Willenweber, Die Machtfrage: Bürger gegen Banker, *Stern*, 2011. október 13., 35–41., itt: 38.

⁸ Ez olyan volt, „...mintha a britek a futballban megszüntették volna a lesszabályt és a szabálytalanságot, és ezzel párhuzamosan akkor már a bírót is”. Uo.

niuk a legtöbb brit pénzintézetet. A londoni pénzvilág kissé ósdinak ható urait a Cityben felváltották a fiatal, rohanó, a korábbinak a sokszorosát kereső bankárok.

Thatcher radikális piaci kurzusa minden fájdalmas veszteség ellenére eleinte teljes sikernek tűnt. Csillaga csak akkor indult hanyatlásnak, amikor még egynémely konzervatív személyiség véleménye szerint is kezdett túlzásokba esni, így például 1989-ben megpróbálkozott egy széles körben igazságtalannak tekintett fejadó (*poll tax*) bevezetésével. A következmény az *All Britain Anti Poll Tax Federation*, röviden Fed (kb. minden britek szövetsége a fejadó ellen) néven emlegetett szervezet tömegtiltakozásokat is magában foglaló kampánya lett, amely 1990 márciusában a fejadólázadásokhoz vezetett.

A politikai keretfeltételek fokozatos megváltozása

Időközben a nemzetközi helyzet nagymértékben megváltozott. A vezető államok közül sokan készen álltak – ha eleinte csak vonakodva is –, hogy Thatcher példáját kövessék. A Helmut Kohl vezette német szövetségi kormány például 1990. február 22-én úgy döntött, hogy keresztülviszi a „pénzpiacok keretfeltételeinek javításáról” szóló törvényt. Ez megváltoztatta a tőkebefektetési társaságokról szóló törvényt és a külföldi befektetési törvényt, továbbá megszüntette a váltóadót és a tőzsdei forgalmi adót, amelyek újbóli bevezetését (Tobin-, ill. pénzügyi tranzakciós adó néven) sokan követelték azóta az ATTAC hívein kívül is.

Ennél lényegesen súlyosabb következményei voltak Bill Clinton amerikai elnök egy hét évvel későbbi lépé-

sének. 1999. november 12-én hatályon kívül helyezte a *Glass-Steagall Act*-et, amely a Demokrata Párt két politikusa után kapta a nevét. Ez az 1932–33-ban elfogadott törvény megkísérelte levonni a New York-i tőzsde 1929. évi összeomlása által kiváltott, pusztító, az Egyesült Államokat a szakadék szélére juttató világgazdasági válság tanulságait. Arra kényszerítette a bankokat, hogy szigorúan válasszák el egymástól a szokásos ügyfélforgalmukat, tehát a takaré-, hitel- és kamatügyleteket, valamint az értékpapír-üzletágot. A több mint hatvanhat éven át érvényes tilalom, amely kizárta a magas kockázatú befektetési tevékenység és a bankok hagyományos feladatainak keveredését, ezzel érvénytelenné vált. A kereskedelmi és a befektetési bankok közti minőségi különbség abban áll, hogy utóbbiak az ügyfelek betétjeivel saját számlájukra kereskednek.

Öt évvel később kiderült, hogy a Németországban hatalomra került vörös–zöld koalíció semmivel sem volt elővigyázatosabb ebben a tekintetben. 2004. január 1-jén, Gerhard Schröder kancellár hivatali ideje alatt útjára bocsátották az úgynevezett „befektetés-korszerűsítési törvényt”. Ezzel Németországban is megteremtették az úgynevezett *hedge fund*ok (egyfajta befektetési alapok) bevezetésének jogi alapját. A *hedge fund*ok igénybevételeitől a befektetők extrém magas hozamokat várhatnak. Az ilyen alapok menedzsereit a Szociáldemokrata Párt (SPD) akkori elnöke, Franz Müntefering már pár évvel később is „sáskának” bélyegezte meg, és felszólította pártja tagságát, hogy harcoljanak ellenük.⁹

⁹ Az úgynevezett sáskajárásvitát kiváltó idézet így hangzott: „Egyes pénzügyi befektetők gondolatot sem pazarolnak azokra

Ezek a spekulatív, többek között származtatott termékeket használó és úgynevezett „rövidre eladást” (*shortolás*) is alkalmazó befektetési ügyletek¹⁰ nagyban hozzájárultak a problémák olyan mérvű kiéleződéséhez, hogy az 2008 őszére nemzetközi pénzügyi és bankválságba torkolljon.

Egyébként az USA-ban a világgazdasági válságot követően szintén betiltották a *shortolás* gyakorlatát. Az 1932-ben kibocsátott *uptick rule*-t (kb. ugrási szabály) kevéssel a 2007-es nemzetközi pénzügyi válság kitörése előtt annak ellenére helyezték hatályon kívül, hogy előzetesen igen erőteljes bírálatok fogalmazódtak meg egy ilyen lépéssel szemben; majd a 2008. őszi válságharban az USA pénzügyi felügyeletének nyomására újból korlátozták.

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia által a nyolcvanas években bevezetett és a kilencvenes évek során

az emberekre, akiknek a munkahelyét megsemmisítik – az ilyen névtelenek maradnak, arcuk sincs, sáskahadként rohannak a vállalkozásokra, lelegetik, amit ott találnak, és már vonulnak is tovább. A kapitalizmusnak ez ellen az arca ellen harcolunk.” *Bild am Sonntag*, 2005. április 17.

¹⁰ „Shortolás esetén az eladó olyan pénzügyi termékekkel kereskedik, amelyek tulajdonképpen nincsenek a tulajdonában. E tevékenység során csökkenő árfolyamokból próbál meg profitot realizálni. A shortolók részvényeket vesznek kölcsön, rendszerint a részvény értékének két százalékát kitevő díj fejében, majd értékesítik őket. Amennyiben a számításuk bevalik, a papírokat később kedvezőbb áron visszavásárolják, és visszaadják a kölcsönadónak. Az eladási ár és a visszavásárlási ár különbsége jelenti a nyereséget. A shortolás drasztikus árfolyamváltózássá képes okozni.” A shortolást Olaszországban is tiltják. Welle hochspekulativer Börsengeschäfte soll eingedämmt werden, *Neue Zürcher Zeitung*, 2011. augusztus 12.

a megváltozott politikai előjelek mellett – előbbiben a demokraták kerültek kormányzásra, Bill Clintonnal az elnöki székhelyben, utóbbiban pedig a Munkáspárt, Tony Blair miniszterelnök pártja – még lendületesebben gyakorolt politika nyomán a pénzpiacok egyre inkább elszabadultak. A neoliberális modell nyomása alatt egyre több ország követte a példát, köztük a Német Szövetségi Köztársaság és az EU-tagországok jelentős része. Aki nem volt hajlandó alávetni magát a modell kényszerítő erejének, annak számításba kellett vennie, hogy versenyképtelennek kiáltják ki. Az egyes országok kormányait egyre inkább harapófogóba szorította a privatizáció és a dereguláció.

VII. A prekarizáltak tesztelik a tiltakozást

A neoliberális pénzügyi és gazdaságpolitika egyre szélesebb körben terjedt, és végül eluralta a globalizált kereskedelmi kapcsolatok egész hálózatát. Nem zárkozhatott el előle tartósan egyetlen ország sem, ha részese kívánt maradni a nemzetközi gazdaság áramlatainak. A globalizáció nyomán kiterjedt a piacokat sok tekintetben uraló gazdasági modell. Kétségtelen, hogy voltak nyertesei, de sokkal többen voltak a vesztesek. Az egyik oldalon gyakran rendkívüli nyereségeket elérő nagyvállalatok és bankok álltak, mellettük igen innovatív kis- és közepes vállalkozások, illetve különösen keresett szakképzettséggel rendelkező munkaerők, a másik oldalon pedig a beosztott munkavállalók nagy része, akiknek tudomásul kellett venniük a reáljövedelmek csökkenését, a munkafeltételek romlását, késznek kellett lenniük a gyakori munkahely-változtatásra, és meg kellett szokniuk az állandó félelmet állásuk elvesztésétől; ezen az oldalon álltak továbbá a hagyományos középrétegek egyes képviselői is, elsősorban olyan önálló vállalkozók, akik elvesztették a cégeiket és ezzel addigi megélhetésüket.

Néhány éve azonban a piacgazdaságok piaci társadalmakká alakultak át, amelyeknek az intézményei a legteljesebb mértékben az optimális hatékonyság elve alapján működnek. Egy ilyen típusú társadalomban a közösségi egészségügyi ellátást, a fogyasztóvédelmet, a munkaügyi törvényalkotást nem tekintik egyébnek, mint a

nemzetközi kereskedelem akadályának, a beruházásokat veszélyeztető tényezőnek és a növekedés fékjeként. E logika szerint a társadalmi kapcsolatok pusztán cserekapcsolatokká alakulnak át. Ezzel párhuzamosan a szociális védőháló csomópontjai egyre távolabb kerülnek egymástól. A szereplőket elszigetelik egymástól, és atomizált egyének állapotába vetik őket vissza. Ez egyfelől korábban ismeretlen mértékű szabadság ígérését hordozza magában, másfelől azonban felmérhetetlen kockázatokkal jár a szakmai pályafutás és a magánélet tervezhetősége terén.

A prekariizálódás mint a neoliberális politika következménye

Azzal, hogy a társadalmat átjárták a neoliberális célkitűzések, együtt járt a foglalkoztatási viszonyok fokozódó elbizonytalanodása valamennyi ipari ország esetében, továbbá a magán- és a közszektorban egyaránt. A határozott idejű munkaviszonyok és a részmunkaidős állások száma sokszorosára nőtt. Prekaritáson alacsony bérezést értünk, de a szociális biztonság csökkenését is, ami azt jelenti, hogy a munkavállalóknak tudomásul kell venniük, hogy rövid határidővel felmondhatnak nekik. Egy kihegyezett, de nem általánosan elfogadott definíció értelmében a munkavállaló akkor számít prekariizáltnak, ha teljes munkaidős foglalkoztatás mellett sincs abban a helyzetben, hogy az így megszerzett jövedelemből önálló egzisztenciát teremtsen magának.¹

¹ A prekariitás fogalma alkalmazása kritériumainak problematikájával kapcsolatban l. Ingrid Artus, *Prekäre Interessenvertretung. Ein deutsch-französischer Vergleich von Beschäftigten-*

A jövő megtervezése mindenképpen nehezebb lett, mind a szakmai, mind a magánélet terén. Minthogy a prekárius foglalkoztatási viszonyokkal találkozó munkavállalók aligha vannak abban a helyzetben, hogy életszakaszaikat ésszerűen megtervezzék, úgy érzik, súlyos bizonytalanság szorongatja őket. A prekaritás és a prekariizálódás nem csupán az 1990-es évek óta bevett szak kifejezések a szociológiában, időközben a köznyelvben is egy új, a végletekig a gazdasági ésszerűség mentén szervezett társadalmi korszak hívószavaivá is váltak.

Kérdéses persze, hogy valóságos prekaritás kialakulásáról beszélhetünk-e. Ezt a neologizmust ugyanis nem véletlenül képezték a proletariátus fogalmának analógiájára. Szinte úgy tűnik, mintha az egy-egy társadalmi szereplő, réteg vagy osztály létében reprodukálódó, tényleges bizonytalanság áttekintett volna magára a fogalomalkotásra is. Alex Foti olasz politológus szerint a prekaritás az a posztindusztriális társadalomban, ami az ipari társadalomban a proletariátus volt, de ez vitatott. Ugyanis a proletariátust hosszú időn keresztül jellemző szociális koherencia a feltételezett prekaritás esetében hiányzik. Vannak közöttük részmunkaidősök, gyakornokok és ösztöndíjasok, bérmentesek, kisegítő munkások, és létezik a bizonytalan, időtartamában korlátozott foglalkoztatási viszonyoknak sok egyéb változata is. Ami egymással összeköti őket, az pont az, hogy nem köti őket össze semmi sem. A prekárius munkavállalók nem csupán saját karrierjük fragmentáltságának vannak kitéve, hanem egymás között is szétszab-

repräsentation im niedrig entlohnten Dienstleistungsbereich, *Industrielle Beziehungen*, 14. évf. 1. füzet, 2007, 5–29., itt: 9.

daltak. Ez teszi nehezzé, hogy egyértelműen létező társadalmi csoportként beszélhessünk róluk. Kevésbé segít ebben a gyakran alternatív módon felfogott „új alsó osztály” szóhasználat. A prekarizálódásnak ugyanis kifejezetten az az egyik ismérve, hogy nincs világos különbségtétel „fent” és „lent” között. Ha valaki prekarizált, nem kell egyúttal szegénynek is lennie. Bár a társadalmi hierarchia továbbra is létezik, anyagi dimenzióját tekintve nagymértékben vesztett megkülönböztető erejéből. Potenciálisan mindenki prekarizálódhat a fenyegető munkanélküliség és a munka- és életviszonyok elbizonytalanodása révén. A fogalom – és ez a legfontosabb tulajdonságai közé tartozik – keresztben átszeli a társadalmi rétegeket. Ily módon a bizonytalanság bevonult a klasszikus ipari és jóléti államokba is, és határozott irányt szabott e stabilnak tartott társadalom átalakulásának. Mindent a rugalmasság követelményének megfelelően szabtak át. A piac és a piacon működő vállalkozások határozzák meg, hogy kinek, mikor, hol és meddig kell tevékenykednie. A beosztott munkavállalók többé-kevésbé tehetetlen kiszolgáltatottjai az általuk dictált feltételeknek.

A diplomások prekarizáltsága

A mindent átható gazdasági racionalizáció mellett nem meglepő, hogy a liberalizáció, a dereguláció és a privatizáció következtében a prekarizálódás áterjedt a művelődés területére is. Amióta állami előírás szerint az egyetemeknek üzemgazdasági koncepciójuk van, és ezáltal fokozzák a képzett szakemberek kibocsátását, egyszers-

mind javítják a nemzetközi versenyképességet, alapvetően megváltozott a felsőfokú tanulás, kutatás és oktatás. Németországban például megszokottá vált, hogy a tudományos utánpótlás csak részmunkaidőben kap határozatlan idejű szerződést az egyetemeken. Az összesen 150 ezer főállású egyetemi, főiskolai és egyéb kutatóhelyeken működő tudományos munkatárs 83%-át csak határozott munkaidőben foglalkoztatják. Az idevágó munkaszerződésekről a Szövetségi Kutatási Minisztérium megbízásából a Hochschul-Informationen-System által készített tanulmányból kiderül, hogy ezeknek több mint a fele kevesebb mint egy évre szól. Azóta már beszélnek „tudományos prekaritásról” is.² A legtöbb esetben úgy tartják, hogy a tiltakozás árt a karriernek, és így ritkán is kerül rá sor.

A tanulmányi viszonyok prekarizálódása lecsapódik a gyakornoki tevékenység növekvő elterjedésében is. Miután a hallgatóknak csekély kilátása van teljes állás megszerzésére, sokan az egyik gyakornokoskodást a másik után vállalják. Ez pedig oda vezetett, hogy 2005 óta már „a gyakornokok korosztályáról” is beszélnek.³ Még ha kevés is az erre vonatkozó adat,⁴ a kifejezésben egy aligha vitatható tendencia fejeződik ki, miszerint sokan így

² Armory Burchard, Wissenschaftler im Prekariat, *Der Tagesspiegel*, 2011. december 1.

³ A vitát egy újságcikk váltotta ki: Matthias Stolz, Generation Praktikum, *Die Zeit*, 2005. március 31.

⁴ A Felsőoktatási Tájékoztatói Rendszer egy vizsgálata arra az eredményre jut, hogy egyfelől ugyan emelkedik a tanulmányok befejezését követő gyakornokság ideje, másfelől viszont ez nem olyan tömeges jelenség, hogy indokolná a *Generation Praktikum* által szorgalmazott beavatkozást: Kolja Briedis/Karl-Heinz

próbálnak kiutat keresni a felsőfokú tanulmányok funkcióvesztéséből. A gyakornoksággal vagy a szakképesítés megszerzését segítik elő, vagy pedig hosszabb-rövidebb időre kompenzálják a tanulmányok befejeztével megszerzett bizonyítvány birtokában is nehéz álláskeresést. Hans-Peter Blossfeld bambergi szociológus, aki *Globalife* elnevezésű projektjével tizenhét OECD-országban, köztük Németországban élő prekarizált diplomások életútját hasonlította össze, már 2006-ban arra az eredményre jutott, hogy a fiatal felnőttek életében a tanulmányaikat követően három-öt éves, bizonytalan foglalkoztatási viszonyokkal jellemezhető átmeneti szakasz következik. Tekintettel ennek a bizonytalansági szakasznak a hosszára, óva int a „gyakornokság jelenségének” bagatellizálásától. Amit itt látunk, az egyáltalán nem mellékes jelenség, és hatással van a társadalom egészére. Felfogása szerint a munkáltatók a globalizáció során keletkező súlyos bizonytalanságokat, amennyire csak lehet, továbbhárítják a munkavállalókra. A megkövetelt rugalmasság pedig mindenekelőtt a fiatalabb korosztály tagjaira hárul át. Véleménye szerint a globalizáció gyermekei alapjában véve mindannyian gyakornokok.⁵

Prekaritás és tiltakozás

Nem alaptalanul utalnak rá gyakran, hogy a prekárius foglalkoztatási viszonyok nemcsak egyszerűen el-

Minks, Generation Praktikum – Mythos oder Massenphänomen, *HIS-Projektbericht*, 2007. április.

⁵ Melanie Zerahn, Wir sind alle Praktikanten, *die tageszeitung*, 2007. január 31.

gyengítik az érintetteket, hanem következményként a tiltakozástól, sőt, az ellenállástól és az önvédelemtől is visszatartják őket. Pierre Bourdieu francia szociológus már 1997-ben arról beszélt, hogy a prekarizálódás demoralizálódáshoz és demobilizálódáshoz vezet.⁶ Munkanélküliek és prekarizált helyzetben lévő munkavállalók aligha mozgósíthatók, ha a saját jövőjük tervezésében is tartósan korlátozottak. Ha nem lebeg a szemük előtt semmilyen jövő, akkor nyilvánvalóan hiányt szenvednek a szükséges önbizalomban és reményben is.

A jelek szerint azonban Bourdieu prognózisa nem csak Franciaország esetében bizonyult túl pesszimistának. Kialakult a *Génération Précaire*, amely 2006 tavaszán tömegtüntetésekkel lépett fel a kormány egy törvénytervezete ellen, amellyel a kezdő munkavállalók próbaidéjét két évre akarták emelni. Ezenkívül már 2001-ben létrejött egy olasz, francia és spanyol aktivistákból álló hálózat, amely minden május 1-jén EuroMay-Day parádét szervezett, amellyel a munka- és életviszonyok folyamatos prekarizálódása ellen kívántak tiltakozni. Az első demonstrációt Milánóban tartották, majd a következő években számtalan más európai nagyvárosban is felvonultak. Gyakran szerepel ezeken egy *San Precario* nevű figura. Ő a prekarizáltak védőszentje. Ulrich Beck müncheni szociológus szerint az átmenet az egyre bizonytalanabb munkaviszonyokba már valóságos „ge-

⁶ Pierre Bourdieu, Prekaritát ist überall, előadás a következő konferencián: *Recontres européennes contre la précarité*, Grenoble, 1997. december 12–13., in: *Gegenfeuer. Wortmeldungen im Dienste des Widerstands gegen die neoliberale Invasion*, UVK, Konstanz, 1998, 96–102.

nerációs szakadást” jelez; ő egy interjúban már 2006-ban jelezte, hogy ennek a kollektív problémának a fényében egy napon „nálunk is kipattanhat a tiltakozás szikrája”.⁷ Azt feltehetően nem is sejtette, hogy egyetlen szikrából futótűz támad, ami 2011-ben meg is történt. Mi az oka, hogy minden kilátástalanság ellenére a prekarizált fiatalok és fiatal felnőttek százezrei egyszerre csak megmozdultak a földgolyó minden táján? Mi magyarázza, hogy legyűrték atomizáltságukat, összeszedték az önbizalmukat, és a kollektív tiltakozás új formáit alakították ki?

Sok szól amellett, hogy mindez nem lett volna lehetséges az internet és a közösségi médiumok nélkül. Hiszen a prekarizáltakat árnyékként követő hiányos szociális beágyazottságot a Facebook és a Twitter nyújtotta szociális interakció remekül kompenzálta: lehetővé tette számukra, hogy közösen vegyenek részt a tiltakozásokon, demonstrációkon, hogy közösen lázadjanak fel. A rendkívüli mozgósítási képesség előfeltétele nemcsak a közösségi média egyszerűsége és gyorsasága volt, hanem a benne fontos szerepet játszó érzelmi kötődés is. Az online közösségek virtuálisan megelőlegezték az igazi közösséggé válást akkor, amikor az a valóságban még nem is létezett. Úgy fest, hogy a Tahrir téren vagy a Zuccotti Parkban, a Puerta del Solon vagy az EKB előtti téren azt valószínűzték meg, amit a Facebook és a Twitter potenciálisan mindig is kínált. A virtuális közösség kollektív akcióiban alakult át fizikaivá.

⁷ „Generation des Weniger”. Interjú Ulrich Beck szociológussal, *Der Spiegel*, 2006. július 31., 60. évfolyam, 31. szám, 51.

VIII. A kairói hatalmi harc és a New York-i Occupy-tábor elvesztése

Az arab tavasz kirobbanása óta – amelynek során az egész világ meglepetésére sikerült Ben Ali, Hoszni Mubarak és Moammer Kadhafi személyében elűzni hármat a legrégebben uralmon lévő zsarnokok közül – felgyűlt tapasztalatok több mint kijózanítóak.

Tunéziában az alkotmányozó gyűlés megválasztásakor, 2011. október 23-án az iszlám Ennahda Mozgalom (új ebredés vagy reneszánsz) nevű párt kapta – szabad és egyértelműen szabályos választásokon – a legtöbb szavazatot, 37%-ot. Így az összesen 217 parlamenti szék-ből 89 az övé lett.

Egyiptomban, a szabadságmozgalmak számára messze legfontosabb országban ugyanaz a hadsereg, amely engedélyezte a Tahrir téri demonstrációkat, elnyomó vonásokat kezd öltetni. Fegyveres erőszakkal lép fel a koptokkal szemben, bloggereknek hallgattat el, és megakadályozza a további tiltakozó akciókat. Senki sem garantálhatja, hogy az olyan radikális iszlám erők, mint például a Muszlim Testvériség, nem élnek-e vissza trójai falóként a demokratizálódási mozgalommal.¹

¹ Ezt a saria bevezetésével járó veszélyt már most igazoltnak látja egy német-egyiptomi politológus: „Egyesek integrálni akarják az iszlám törvénykezést a demokratikus államokba, mások azt akarják, hogy a saria minden dolgok mértéke legyen már a kezdetektől fogva. A saria mindkét esetben trójai faló, amely megölheti az egész megújulási folyamatot, és az érintett országokat visszavetheti kétszáz évvel.” Hamed Abdel-Samad, *Scharia oder Scharia light? Die Welt*, 2011. november 3. Ennek viszont

Szíriában, ahol az Asszad-rezsim már a kezdet kezdetén hadsereget és mesterlövészeket vetett be a demonstrálók ellen, nyíltan és orvul is tovább gyilkolnak a hadsereg és a rendőrség tagjai. 2012 februárjáig az ENSZ adatai szerint ilyen módon több mint hétezer ember vesztette életét.²

Jemenben, ahol Száleh elnöknek egy merényletet követően egy szaúd-arábiai kórházban kellett kezeltetnie magát, majd azóta már le is mondott, patthelyzet alakult ki a rezsim hívei és az ellenzékiek között.³

A Perzsa-öböl menti kis szigetállamban, Bahreinban, ahol a rendkívüli állapot kihirdetéséig lehetett csak hallani a kormányváltást és új alkotmány elfogadását követelő hangokat, a tiltakozásokat szaúdi csapatok jelentős mértékű támogatásával leverték.

ellentmond egy német iszlám- és jogtudós, Mathias Rohe (az Erlangen-Nürnberg Egyetem oktatója), Westliche Fehlinterpretation, *die tageszeitung*, 2011. november 7. Felfogása szerint a saría egy sokféleképpen értelmezhető normaköteg, amelynek nem kell minden tekintetben összeütköznie a nyugati demokráciáfelfogással. – 2012. június 24-én elnökválasztást tartottak, ahol a Muszlim Testvériség jelöltje, Mohamed Murszi nyert. Hatalmát nem tudta stabilizálni, 2013 tavaszán-nyarán tüntetések robbantak ki ellene Kairóban. 2013. július 3-án a hadsereg Abdel-Fattah asz-Szíszi tábornok vezetésével puccsal megdöntötte. Az ideiglenes államfő Adli Manszúr, a Legfelsőbb Alkotmánybíróság addigi elnökhelyettese volt. 2014. június 8-ától Abdel-Fattah asz-Szíszi az államfő, miután földcsuszamlásszerű győzelmet aratott a választásokon (a szerk.).

² A polgárháború azóta is tart, eddig több mint 170 ezer áldozata van, amelynek egyharmada civil (a szerk.).

³ A 2012 februárjában tartott időközi választásokon Abd Rabuh Manszúr Hádi korábbi alelnök győzött, jelenleg is ő az elnök. A következő választás 2014-ben esedékes (a szerk.).

Líbiában, ahol hosszan tartó és véres harcokban nyugati katonai támogatással sikerült megdönteni egy veszélyes és erősen felfegyverzett rezsimet, és így megszabadulni egy mindvégig kiszámíthatatlan zsarnoktól, Kadhafitól, a lázadók be akarják vezetni a sariát. Mindez semmivé teheti a felkelőknek a demokrácia és a jogállami berendezkedés megalapozásához fűzött reményeit.⁴

Ha nem tévedünk, akkor ezekben az országokban a diktatúraellenes és demokratikus, feltétlenül Nyugat-barát beállítottságú erőknek arra futotta az erejéből, hogy fellázadjanak; de hogy annak politikai gyümölcseit képesek lesznek-e learatni, az több mint kérdéses.

Élesedik a hatalomért folytatott küzdelem Újra utcai harcok a Tahrir tér körül

A Mubarak-rezsim vége és pártjának felszámolása óta fennáll annak a veszélye, hogy ugyanaz a hadsereg, amely visszafogottságával egyáltalán lehetővé tette a lázadók számára, hogy megdöntsék a rezsimet, most olyan erőnek mutatkozik, amely elnyomó intézkedéseivel elszívja a levegőt a szabadságmozgalom elől. Nem kevesebb, mint 12 ezer állampolgárt – többségükben internetes aktivistákat, újságírókat, a rezsimet bírálókat – állítottak katonai bíróságok elé és ítélték el. Az aktivisták drámai hangú felhívással fordultak a brit *The Guardian*

⁴ A forradalmat és polgárháborút követő helyzet folyamatosan változik, hol állami, hol nem állami erők uralják az országot; 2011 márciusa óta Abdullah al-Thani a miniszterelnök, és idén is ő maradt, miután a 2014. május 4-i választásokat alkotmányellenesnek nyilvánították.

című napilaphoz, és támogatást kértek az Occupy mozgalomtól is. A felhívás szerint ugyan tiltakozásukkal az egész világot inspirálták, most azonban ők maguk kerültek sorra. A katonai kormány intézkedéseit, a letartóztatásokat, a kínzásokat és elnyomó lépéseket látva úgy gondolják, hogy cserbenhagyták őket. És valóban, a jelek szerint sok Occupy-aktivista inkább önmaga keresésével van elfoglalva, semmint a szolidaritás gyakorlásával. Sem Alaa Abdel Fatah blogger esete, akit a kopt demonstrációk támogatása miatt tartóztattak le, sem Maikel Nabil Sanadé, akit háromévi szabadságvesztésre ítélték a katonai rezsim bírálata miatt, és aki a börtönben éhségsztrájkot kezdett, semmilyen tiltakozást nem váltott ki az Occupy mozgalom részéről. Az egyiptomi fiatalok emiatt felhívják a figyelmet arra, hogy a hadsereg érvényesíteni tudja az akarát a civil társadalomért folytatott harc során: „Ha sikerül nekik megfojtani az ellenállásunkat, akkor ezzel győz az egy százalék – Kairóban, New Yorkban, Londonban, Rómában, mindenhol.”⁵

Ez az igen komor előrejelzés egyúttal azt is elárulja, hogy az Occupy-jelszavakat Egyiptomban is meghallották. Az, hogy használják ezeket a jelszavakat, egyúttal újabb jele annak, miként hatnak egymásra ezek a mozgalmak több ezer kilométeres távolságból, felmutatva a globális interakció eszközeit.

Minél tovább tartott a Legfelsőbb Katonai Tanács hatalma, annál inkább fokozódott a rossz érzés a lakosság körében. Sokan aggódnak amiatt, hogy az átmene-

⁵ A német fordítást idézi: Alexandra Rojkov, Kämpfen statt campen. Warum die Occupy-Bewegung ägyptischen Aktivisten helfen muss, *Die Zeit*, 2011. november 10.

ti időben a kormányzati hatalmat ténylegesen gyakorló tábornokok aratják le a felkelés gyümölcseit. Félelmük nem alaptalan. Hiszen például 2011. október 9-én véres incidensre került sor a kopt keresztények békés kairói tüntetésén, akik tiltakoztak az ellen, hogy a muszlimok Asszuán tartományban fel akartak gyújtani egy templomot. A kairói tüntetésen a katonák nehézfegyelműveikkel a tömegbe hajtottak, maguk alá gyűrve embereket. Legalább 24 kopt és két katona vesztette életét. Másnap az emberek az utcára vonultak, és ezt követelték: „Bíróság elé Tantavit!”, azaz Tantavi vezértábornokot, Mubarak elnök hatalmának korábbi legfontosabb oszlopát, aki ekkorra a Legfelsőbb Katonai Tanács vezetője lett. Az ő szereplése hangsúlyossá tette azt a tényt, hogy ez idáig valamennyi egyiptomi elnök katonatiszt volt. És ezek az egyenruhás, magas rangú férfiak nem csak egymásnak adták a pozíciókat, amióta a Szabad Tisztek megdöntötték Faruk király hatalmát 1952. július 23-án:

„Gamal Abdel Nasszer, Anvar El-Szadat és Hoszni Mubarak fejben elnökként is katona maradt. Az általuk felépített államra katonaként tekintettek: tekintélyelvűen, hatékonyan, ugyanakkor szekuláris muszlimként. [...] Egyiptomban a tisztek – lehetnek korruptak vagy talpig becsületesek – korszerűsíteni akarják a társadalmat gazdaságilag és szociálisan, de nem politikailag. Minden eszközzel számolnak a céljuk, egy kívül-belül erős állam elérésében. Mint egy lovagrend, amely a nemzet védelmezőjét látja önmagában. Az egyenruhás modernisták és az iszlamisták viszálya immár több mint száz éve a Közel-Kelet kulcskérdése. Ez izzik a Tahrir felszíne alatt is. A katonák kevésre tartják a demokráciát, mivel az nem egy vezérelhető gépezetnek, hanem a

többség és kisebbség sajátos szabályainak alávetve működik, még akkor is, ha az eredmény nem kielégítő.”⁶

A következő hónapban színre lépett a Muszlim Testvériség, amely legádázabb vetélytársuk a hatalmi harcban. „Egy követelés péntekje” – ez volt a jelszó, amivel 2011. november 18-ra tízezreket mozgósítottak a Tahrir térre. Sok résztvevőt, köztük az Április 6. Mozgalom és más csoportok tagjait, autóbuszokkal szállították a helyszínre. A demonstrálók felszólították a Legfelsőbb Katonai Tanácsot, adja át végre a hatalmát a demokratikusan legitimált erőknek. Rájöttek, hogy a hadsereg különleges szerepet követel magának a jövőendő alkotmányban, így nemcsak kívül kerülnének a parlament ellenőrzésén, de ráadásul még az alkotmány őreiként is felléphetnének. Este mintegy száz tiltakozó szánta rá magát, hogy újabb tiltakozó tábort verjen a Tahrir téren.

Másnap a rendőrség megpróbálkozott a sátrak elbontásával, a kezdeti csetepatékat követően súlyos összecsapásokra került sor. Miközben a megszállók szóka szerint a Facebook és a Twitter segítségével minél több támogatójukat igyekeztek értesíteni, az egyenruhások egyre keményebben léptek fel velük szemben. A sötétségben körülbelül ötezer tüntető állt szemben a rendőrszázadokkal. A mélyen az éjszakába nyúló ütközetben legalább két ember vesztette életét, közel hét-száz pedig megsebesült. Az Április 6. Mozgalom emiatt Manszur el-Esszavi belügyminiszter lemondását követelte. Az összeütközések másnap folytatódtak. Külö-

⁶Thomas Avenarius/Sonja Zekri, Ausweitung der Kampfzone, *Süddeutsche Zeitung*, 2011. november 25.

nösen a biztonsági erők által bevetett gáz okozott gondokat a demonstrálóknak, amitől néhányan majdnem megfulladtak. Néhány rendőr a fegyverét is használta, és közvetlenül az aktivistákra célzott. A halálos áldozatok száma meghaladta a negyvenet. Kairóban a helyzet csak közvetlenül a november 28-i parlamenti választások előtt csillapodott le némileg.

Az egyiptomi parlamenti választások

Egyre erősödött az aggodalom, hogy a Tahrir tér aktivistái nem nyerhetik el méltó jutalmukat bátorságukért, harciasságukért és kitartásukért.⁷ Ennek az lehetett az egyik oka, hogy erőteljesebben léptek fel ellenük, mint bármely más politikai áramlat ellen, s ennek lettek áldozatai. Hoda Salah, a berlini Otto Suhr Intézet politológusa csalódottan állapította meg ebben az összefüggésben: „A forradalom kulcsszereplői börtönben ülnek.”⁸ Közéjük tartozott a Mubarak megdöntését követő első kilenc hónapban letartóztatott 12 ezer politikai fogoly legnagyobb része. Végül egyre több vád érte őket amiatt is, hogy túl passzívak a demokratizálódási folyamatban. Aktivitásuk hiányosságait egy újságíró ezekkel a sza-

⁷L. Egy egyiptomi újságíró benyomásai, amelyeket a főváros választási helyiségeinek bebarangolása során gyűjtött: Mansura Eseddin, *Ägyptens Revolution am Scheideweg*. Az első óra felkelőit nyilvánvalóan félreállítják a politikai színtéren, *Neue Zürcher Zeitung*, 2011. december 3.

⁸Ezt *Női jogok és forradalom Egyiptomban* című előadásában mondta, amelyet december 2-án tartott Hamburgban, a Patriotische Gesellschaftnál, a Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen (a német ENSZ Társaság) egyik rendezvényén.

vakka kommentálta: „Szívesebben twittereznek a visszasságokról, mint hogy tennének is valamit ellenük.”⁹ Mivel az aktivisták lényegében kizárólag az interneten szervezték meg magukat, ahelyett hogy ezzel párhuzamosan a társadalmi valóságban is létrehoztak volna szervezeti struktúrákat, ezért egy olyan politikai erővel szemben, mint a Muszlim Testvériség, gyakorlatilag nulla az esélyük. Nagy tömegek megmozgatásához kellenek bizonyos képességek, de a politikában szerepet vállalni, a demokratikus folyamatra konkrét befolyást gyakorolni és a jövőt alakítani, ehhez többre van szükség.

A 2011 novembere és 2012 januárja között három szakaszban, az ország más-más régiójában megtartott parlamenti választások során hamar megmutatkozott az iszlamisták lehengerlő ereje. Már az első eredmények kiszámolásakor biztosnak látszott, hogy ők lesznek a választások egyértelmű győztesei. A Muszlim Testvériség által alapított Szabadság és Igazság Pártja végül a szavazatok 37,5%-át kapta. Még a radikális iszlamista szalafisták és pártjuk, a Fény Pártja (Nur Párt) is, amelytől eredetileg csupán 10%-ot vártak, először 20, aztán 28 és végül 27,8%-ot kapott. Az Egyiptomi Szövetség – több világi, javarészt baloldali vagy liberális párt egyesülése – nem volt képes lépést tartani velük, és mindössze 8,9%-kal zárta a választásokat.

Az 508 tagú parlamentben, amelynek 10 tagját a Katonai Tanács jelöli ki, a két iszlamista párt 362 képviselővel kétharmados többségre tett szert. Már az első választási forduló után kiderült tehát, hogy az arab tavasz

⁹ Ulrike Putz, Gewalt kehrt auf den Tahrir-Platz zurück, SPIEGEL-ONLINE, 2011. november 19.

meghatározó csoportjai, így például az Április 6. Mozgalom, egyértelműen a vesztesek közé kerültek. Figyelemre méltó, hogy a szalafisták meglepetésnek számító győzelmében az új médiumoknak semmi szerepe nem volt. Az iszlám puritánjai majdnem kizárólag szociális kérdéseket hangsúlyoztak a kampányukban. Elvonultak Kairó és Alexandria szegényebb negyedeibe, valamint vidéki területekre, hogy a karitatív szolgálatok segítségével házról házra járva mozgósítsák választóikat.

A Muszlim Testvériségről, amely a jelek szerint nem különösebben érdekelt egy, a szalafistákkal kötendő koalícióban, úgy tartják, hogy a demokratikus legitimitáció birtokában egészen más, fundamentalista irányt szabhat az egyiptomi szabadság- és demokráciamozgalomnak. Egyetlen komoly ellenfelük változatlanul a hadsereg, amely egészen bizonyosan nem korlátozza érdeklődését védelempolitikai kérdésekre, és amely sok szálon fonódott össze gazdasági vállalkozásokkal. Emiatt sejthető, hogy a biztonság és stabilitás szavatólójának elvárt szerepét egészen más okokból fogja tovább játszani – azért, nehogy az átalakulási folyamat során csökkenjenek gazdasági-hatalmi pozíciói. Az olyan országoknak, mint Egyiptom és Tunézia, amelyek csak későn szabadultak fel a gyarmati sorból, és váltak szuverén államokká, több évtizeden át fennálló autokratikus és kvázidiktatórikus rezsimeik távoztával is hosszú időre lesz szükségük ahhoz, hogy politikai pártokkal, demokratikus intézményekkel és a konfliktusok nyilvános kibeszélésének kultúrájával működő pluralista rendszert hozzanak létre. Ebben a folyamatban döntő szerepe lehet annak, hogy – mint Törökországban – si-

kerül-e a szekularizációt és a modernizációt úgy véghezvinni, hogy az iszlám és a demokrácia ne kerüljön kibékíthetetlen ellentétbe.

Az „Occupy Wall Street” elveszíti a központját A Zuccotti Park kiürítése Manhattanben

A tél közeledtével egyre nehezebb lett a Zuccotti Park sátorlakóinak élete. Nemcsak a hőmérséklet hűlt le, de egy sor ijesztő esemény egyre súlyosabb problémákat okozott a megszállóknak. Halálesetek sorozata következett be vagy az Occupy-táborokban, vagy azok a közvetlen közelében, amit negatív szalagcímek követtek az újságok címlapjain.¹⁰ Burlingtonban, Vermont államban az egyik táborlakó lőfegyverrel öngyilkosságot követett el. Egy másik sátoztáborban, New Orleansban, holtan találtak egy 53 éves férfit. Salt Lake Cityben egy férfi szén-monoxid-mérgezésben halt meg, állítólag kábítószer is fogyasztott. A kaliforniai Oaklandben pedig egy verekedést követően a tábor közvetlen közelében agyonlőtték egy embert, az esetnek több sérültje is volt. Tisztázatlanok maradtak egyes esetek, ideértve a halálesetek okait és a pontos történéseket is – mindez fölöttébb sötét összképet festett, és rossz fényben tüntette fel az Occupy mozgalom egészét.

November közepén a rendőrség több helyen is elkezdte felszámolni a sátrakat. Elsőként, november 13-án, Portlandben, Oregon államban, ahol a hatóság ötven aktivistát őrizetbe is vett. Egy nappal később Oakland-

¹⁰ L. Todesfälle in amerikanischen Occupy-Lagern, *Süddeutsche Zeitung*, 2011. november 11.

ben folytatták, ez a helyszín a véget nem érő konfliktusok miatt amúgy is már hetek óta a szalagcímekben szerepelt. Itt is többeket őrizetbe vettek.¹¹

Aznap megszólalt az *Adbusters* szerkesztősége. Azt javasolták az Occupy Wall Streetnek, hogy november 17-éig még tartsanak ki a Zuccotti Parkban, aztán ürítsék ki a teret. A tartós megszállás, mint eszköz, amelyet mind a biztonsági erők, mind pedig a közvélemény nagy meglepetéssel fogadott, a tiltakozás kifejezéseként egy időre elhasználódott. Aznap még ünnepelhetik a „győzelmet”, utána pedig ki kell gondolni valami más stratégiát. Csakhogy minderre már nem került sor.

November 14-ről 15-re virradó éjszaka, éjfél után rohamrendőrök százai bukkantak fel a Zuccotti Parknál. Nem sokkal korábban Michael Bloomberg polgármester irodája a Twitteren – eszerint tehát a tisztviselők és a hatóságok is élnek a közösségi médiumokkal – világgá kürtölte: „A Zuccotti Park megszállóinak ideiglenesen le kell bontaniuk sátraikat és el kell hagyniuk a parkot. A demonstrálók a park megtisztítása után visszatérhetnek.”¹² A rendőrség reflektorokkal világította meg a területet, majd megafonnal közölték a meglepett és kialvatlan sátorozókkal, hogy tűzveszély áll fenn, továbbá takarítani kell. Felszólították a megszállókat a tér

¹¹ November 30-án sor került az Occupy-táborok megtisztítására Los Angelesben és Philadelphiában is. A kaliforniai nagyvárosban a két hónapig működő sátoztábor több mint 1400 rendőr rohamozta meg kevéssel éjfél után. Több mint kétszáz aktivistát őrizetbe vettek. Philadelphiában a rendőrség már néhány órával korábban letartóztatott negyven aktivistát.

¹² Idézi: Britta Schmeis, *Polizei stürmt Protestcamp in New York, Hamburger Abendblatt*, 2011. november 16.

elhagyására. Közölték, hogy aki nem tesz eleget a fel-szólításnak, azt letartóztatják.

Feltételezhető volt, hogy legalább a táborlakók egy része megpróbál majd ellenállni. Néhányan a park köze-pén padok mögé sáncolták el magukat, mások kerék-párláncok segítségével egymáshoz kötözték magukat, megint mások sípoltak. De minden hiába, a parkot rö-vid idő alatt kiürítették. A sátrakat, takarókat, matraco-kat és egyéb holmikat konténerekbe dobálták. Feltűnő volt a rendőrök igyekezete, hogy az újságírókat, főként az operatőröket gondosan távol tartsák a park belsejé-től. Teljesen nyilvánvalóan parancsuk volt rá, hogy az éjszakai, szinte kísérteties titkossággal végrehajtott vil-lámakciónál semmiképpen se engedjenek felvételeket készíteni. Mindez kétszeres vereséget mért az Occupy Wall Streetre. Nemcsak minden ellenállás nélkül tudták eltakarítani őket a színről, mint közönséges kempinge-zőket, de még felvételek sem készültek a harcias fellépé-sű rendőrök akciójáról, amivel legalább utólag némi ro-konszenzet kelthettek volna maguk irányában. Másnap a bíró úgy döntött, hogy az Occupy aktivistái ugyan visz-szamehetnek a Zuccotti Parkba, de sátraikat, hálózásák-jaikat és egyéb holmijukat nem vihetik magukkal. Min-den kísérletük kudarcot vallott, hogy új helyet találjanak a Liberty Park helyett. Több tucat táborozó, akik ezen a hétfői éjszakán elveszítették a holmijukat, legalább egy templomban fedélhez jutott a Washington Square-en. A politikai tett, hogy a nemzetközi pénzpiac sötét üzel-meit heteken át egy köztéren bírálják, véget ért.

Ezért nem lehetett csodálkozni, hogy a sajtóban nyom-ban megjelentek az Occupy Wall Street első nekrológjai.

A *Spiegel* New York-i tudósítója például így írt: „Ezzel az Occupy mozgalom sorsa lényegében megpecsételő-dött – legalábbis eddigi formájában aligha folytatható. A magát *Occupy* névvel illető, de okkupációra képtelen tiltakozási akció halott – vagy újra kell definiálnia ma-gát.”¹³ Ez egyfelől logikusnak tűnt, másfelől azonban kissé elhamarkodott volt. Az aktivisták körében egy da-cos jelmondat kezdett terjedni: „Egy tábort ki lehet ürí-teni, de egy eszmét nem!”

November 17-re, aznapra, amikor a *Adbusters* a tar-tós megszállás leállítását ajánlotta, akciónapot hirdettek meg. A cél a pénzügyi műveletek megbénítása volt egy „békés, közvetlen akció” keretében. Michael Bloomberg polgármester, aki egykor maga is bróker volt, és onnan küzdötte fel magát milliárdossá, higgadtan reagált; ki-jelentette, hogy a New York-i tőzsde ugyanúgy fog mű-ködni, mint minden csütörtöki napon. Hétfő éjszakai ak-ciója után a rendőrség éppen erre a reakcióra számított, és a jelek szerint meg is tette a szükséges előkészülete-ket. A konfliktus helyszíne tehát, akárcsak két hónappal ezelőtt, a Wall Street volt. Az Occupy hívei itt próbál-

¹³ Marc Pitzke, Trotz ohne Kopf, *SPIEGEL-ONLINE*, 2011. no- vember 15. Hasonló hangot ütött meg egy sor más újságcikk is, amelyeket akár egy személy nekrológjaként lehetett olvasni. Vik- toria Unterreiner, Válaszúton. Két hónappal a Wall Street elleni tiltakozások kezdete után a mozgalom eszméi és követelései rom- jain hever, cél nélkül. *Die Welt*, 2011. november 15. Miért talált világszerte ilyen nagy támogatásra a Wall Street Occupy – ám feltehetőleg kevésbé hatékonyan, *Süddeutsche Zeitung*, 2011. no- vember 17.; Peter Winkler, Occupy-Bewegung im Niedergang. Der Funke des Aufstands springt nicht über und die Camps zie- hen Randständige an, *Neue Zürcher Zeitung*, 2011. november 18.; Mark Greif, Eine Leere fürs Leben, *Welt am Sonntag*, 2012. január 8.

ták meg elzárni a tőzsdéhez vezető útvonalakat. Mind-ebből azonban semmi sem lett. Egyenruhások, köztük lovas rendőrök százai tisztították meg a környéket, és vágtak utat a tőzsdére igyekvőknek. Az összecsapások során 250 demonstrálót letartóztattak, közülük tízen, a rendőrök közül heten sebesültek meg. Röviddel ezután kétezer aktivista gyűlt össze, kezdetben a Zuccotti Parkban, majd a Brooklyn Bridge-hez vonultak. Az október 1-jén történetekhez képest minden békésen zajlott. A Brooklynba vezető úton a demonstrálók csak a nekik kijelölt sávot használták, és semmi más módon sem akadályozták az autóforgalmat. Ugyanazokban az órákban szolidaritási menetek indultak számos más amerikai városban, így Bostonban, Chicagóban, Dallasban, Detroitban, Las Vegasban, Los Angelesben, Miami-ban és a fővárosban, Washingtonban is.

A mozgalom elveszítette a központját

Ezzel világossá vált, hogy az Occupy mozgalom elveszítette központi helyszínét. Ugyanakkor ezzel még távolról sem ért véget. Időközben ugyanis a stafétabotot nemcsak más városok vették át, hanem bizonyos intézmények is. Az Occupy-tevékenység fokozatosan egyes amerikai elitegyetemekre helyeződött át. A Bostonban lévő Harvard University egyes hallgatói már november 9-én felverték sátraikat a névadó John Harvard szobránál.¹⁴ A kaliforniai Berkeley-n, ahol november 10-én tu-

¹⁴ Az *Adbusters* munkatársai nem hagyták ki az alkalmat, hogy #OCCUPY Harvard című blogjukban maliciózus hangon rá ne mutassanak, miszerint a Harvard University Amerika gazdasági

catjával tartóztattak le diákokat sátortábor felverésének kísérlete miatt, „tandíjellenes akciónapot” tartottak. A New York-i City University-n a rendőrség letartóztalt tizenöt hallgatót, mert ragaszkodtak hozzá, hogy részt vehessenek az igazgatótanács ülésén, amely a tandíj felemelésével foglalkozott. Az ugyancsak a Hudson folyó mentén fekvő New School diákjai, tiltakozásul a csillagászati összegű tandíjak ellen – évi 20 ezer dollár –, megszállták az egyik épület teljes emeleti részét, és ott is éjszakáztak. Minderről így írtak a New School egyik hallgatói honlapján:

„A magán- és az állami felsőoktatás robbanásszerűen emelkedő tandíjai elzárják az utat a magasabb képzettséghez, és nyomasztó terheket varrnak a nyakunkba. Vissza kívánjuk foglalni ezeket az elit tereket, hogy megnyissuk mindenki előtt.”¹⁵

A hívószó: az egyetem mint az elit tere. A pénzügyi és az adósságproblematika, tehát az Occupy mozgalom központi kérdése áthatotta ezeket a szociális feszültségekkel terhelt intézményeket is. Jelenlegi állapotában megkérdőjeleződött az Egyesült Államok néhány legtekintélyesebb oktatási intézménye. Felsőfokú tanulmányokat vagy csak a leggazdagabbak gyerekei engedhetnek meg maguknak, vagy a fiataloknak meg kell pró-

páncélnak a koronaékszere volna, és vezető professzorai közül jó néhányan a szisztematikus deregulációs politika kulcsfigurái és a 2008-as pénzügyi összeomlás építőmesterei voltak; <https://www.adbusters.org/blogs/adbusters-blog/occupy-harvard.html>.

¹⁵ Idézi: Sebastian Moll, *Studenten okkupieren Occupy*, *Frankfurter Rundschau*, 2011. november 24.

bálniuk kölcsönökből finanszírozni tanulmányaikat, amivel súlyos eladósodás kockázatát vállalják magukra. Azoknak a volt hallgatóknak, akik 2010-ben fejezték be eredményesen a tanulmányaikat, átlagosan 25 250 dollár adóssága volt. Mivel az egyetemet, főiskolát végzettek munkanélküliségi rátája 9% körüli, kiszámítható, milyen súlyos helyzetbe kerültek magasan kvalifikált diplomások ezrei. Az egykor oly kíváncsú egyetemi tanulmányok immár semmiképpen sem garantálnak különösen kvalifikált munkahelyeket és megfelelő karriert, ehelyett egész életre kiható kockázatokkal járó vállalkozássá váltak. Ebben az összefüggésben az Occupy mozgalomnak – legalábbis az USA-ban – nem kell attól tartania, hogy ne rendelkezne megfelelő nagyságú aktivistapotenciállal.

A sok amerikai városban fagyos és havas tél, amely különben is kemény próbatételt jelentett, egyre borúsabbá tette az Occupy híveinek kilátásait. Miután Oaklandben, Atlantában, Chicagóban, Los Angelesben, Portlandben és Bostonban is kiürítették a sátorvárosokat, mégpedig polgármesteri rendelkezésre, egészségügyi, biztonsági és higiéniai okokra hivatkozva, február elején sor került az utolsó tábor, a Washington D.C.-beli felszámolására is. A terek és velük a kommunikációs és jelképes hatás elveszett. Eltekintve néhány menedéktől, amelyeket támogatóik bocsátottak az aktivisták rendelkezésére, nem maradt meg más számukra, mint a virtuális tér.

IX. A kilátások

Szemünk előtt kirajzolódott a globális tiltakozás körképe. Még ha ez a körkép hiányos is, az az érzésünk támadhat, hogy körbepötyögtük a Földet, és annak legkülönbözőbb pontjain elvegyültünk a demonstrálók tömegében. Az öt földrészen készült pillanattfelvételek egyfelől a 2011-es tiltakozások életteli, csillogó képét közvetítik, másfelől megmutatják tragikus momentumait, illetve azt, hogy mennyire nehéz is leírni a politikai „gyümölcsét” annak, amit az utcákon és tereken korábban elvetettek.

De mi is kötötte össze érdemben a tiltakozókat – eltekintve attól a ténytől, hogy kölcsönösen egymásra hivatkoznak? Voltak-e olyan érdekek, amelyek legalább lényeges vonatkozásokban fedték egymást, és ennyiben többnek bizonyultak felszínes szolidaritási retorikánál? Ezekre a kérdésekre nem létezik sommás válasz. Ahhoz túlságosan nagyok akár csak a nyugati és az arab országok közötti geopolitikai, kulturális és vallási különbségek is. Mivel a forrongás az arab országokban talán még úgy is értelmezhető, mint „az ifjúság tiltakozása a világméretű kilátástalanság ellen, amely az uralkodó neoliberalizmus következménye”,¹ adódik a lehetőség, hogy tiltakozásuk felszín alatti motívumait összekapcsoljuk

¹ Werner Ruf, *Revolution in Tunesien. Wie Kleptokratie und IWF die Würde rauben, Wissenschaft und Frieden*, 29. évf., 4. szám, 2011. november, 7–10., itt: 10.

az Occupy mozgaloméival.² Ezt az egyiptomi felkelés néhány vezető kezdeményezője is így látja.

A különbségek a mozgósítás volumenében és politikai céljaiban – minden hasonlóság ellenére – egészen bizonyosan egymástól teljesen különböző mozgalmi minőségek kifejezői. A Tahrir tér felkelői egyfelől egy népi mozgalom voltak, másfelől egy rezsim megdöntésére törek. De nem elégedhettek meg csak azzal, hogy Mubarak elnököt elmozdították a hatalomból, ez legkésőbb 2011 novemberében megmutatkozott, amikor is a hónapokon keresztül hamu alatt parázsló hatalmi harc, amit a Legfelsőbb Katonai Tanáccsal vívtak, ismételten egész napos utcai harcokká eszkalálódott mind a Tahrir téren, mind pedig a körülötte húzódó utcákon és városnegyedekben.

Az Occupy mozgalom pedig hiába hangoztatja a 99%-os szlogent, és tartja kihívóan a magasba *We the People* feliratú tábláit, legalábbis az USA-ban nem állíthatja magáról, hogy az egész népet képviselő mozgalom volna, és hogy ezzel a jelszóval az alkotmányhoz kapcsoló-

² Így látta ezt egy újságíró, aki az Occupy Wall Streetet „egy elefejtett ifjúság segélykiáltásaként” jellemezte: „Izgalmassá teszi ezt a jankiáltást Amerikában az a furcsa tény, hogy a gyökerei – minden különbség ellenére – azonosak a spanyolországi, az izraeli, sőt, bizonyos eltérésekkel az egyiptomi tiltakozásokkal.” Sok amerikai érzi magát gazdaságilag esélytelennek és politikailag tehetetlennek. Az ország mélyen megosztott a bal- és a jobboldal között, megbénult, a demokraták és a republikánusok abszurd hatalompolitikai állóháborút viselnek egymás ellen. Obama képtelen kezelni a nagy munkanélküliséget, főként a fiatalok körében. Valamennyi gazdasági mutató mindenekelőtt egyvalamit jelez: csupán egy kis elit profitált az elmúlt évtizedekben a növekedési és jövedelmi hullámokból.” Florian Güssgen, *Eine Frage der Gerechtigkeit*, *Stern*, 2011. október 5.

dik.³ Politikai értelemben pedig sokkal kevesebbel is beéri, mint arab társai. Náluk senki sem követelte például Barack Obama eltávolítását az elnöki székből, még kevésbé egy új alkotmányt és a politikai rendszer felszámolását.

A kvalifikált, de kilátástalan helyzetben lévő szereplők

Ha nem is tűnik problémamentesnek, hogy egy szinten kezeljük az arab és a nyugati országokban demonstrálókat, a párhuzamok több ponton azért meglehetősen meggyőzőek. Karrierjüket tekintve a legtöbb szereplőnek esélye sincs akár csak megközelítőleg is biztos perspektívára. Bár közülük nagyon kevés az, aki elszegényedett vagy nyomorog, mégis úgy érzik, mérhetetlen szociális bizonytalanságnak vannak kitéve. Annak ellenére, hogy objektíven nézve mindannyiuknak – például a madridi Puerta del Sol Indignadosainak – a demokratikus társadalmi rend gerincét alkotó középrétegben lenne a helye, a levegőben lógnak mind gazdasági, mind pedig szociális értelemben. Az arab lázadók és a spanyol Indignados közös vonásait firtató kérdésre például egy madridi tudósító így felelt:

„Itt is és ott is a polgárság jól, illetve kitűnően kiképzett gyermekeiről van szó, 20–30 éves férfiakról és nőkről, akik meglepetésszerűen elfoglalták az utcát, akiknek ugyanab-

³ Az amerikai alkotmány preambuluma ezekkel a szavakkal kezdődik: „We the People of the United States”. A hivatkozás a népre a gyengülő NDK polgárjogi mozgalmának emlékét idézi fel: 1989 őszén a lipcei hétfői demonstrációk során a tüntetők újból és újból a „Mi vagyunk a nép!” jelszót skandálták.

ból van elégük. Kilátástalanságra, gyakornokságnak híyott szakmai várólistákra, rosszul fizetett állásokra, bizonytalan nyugdíjra, bankároknak kifizetett jutalmakra és korrupcióra panaszkodnak.”⁴

Épp elég baj, ha az ember elveszíti a munkahelyét. De hogy egyáltalán ne tudjon munkába állni, az két értelemben is súlyos gond. Ebben az esetben ugyanis egy csapásra semmivé lesznek az iskolaévek, a felsőfokú tanulmányokra fordított életévek és anyagi javak, a várakozás, hogy egyszer majd kvalifikált, sőt talán jövedelmező állást találnak, családot alapítanak, biztonságra, jólétre és társadalmi megbecsülésre tehetnek szert. Kártyavárként omlanak össze a személyes remények, romba dől a remény és a bizalom. A tervezgetés, az életpálya alakítása szűnni nem akaró válságállapotot jelent.

Az érintettek, az állásban nem reménykedő diplomások szemében az állam hazudozóként jelenik meg. Nem fektetett az oktatási rendszerbe, nem teremtette meg a haladás, a változás és a termelékenység feltételeit. És most még meg is sérti az ugyan íratlan, de ettől függetlenül kétségbevonhatatlanul létező társadalmi szerződést. Vagy talán nem visel semmi felelősséget azért, ami a munka- és álláspiacon történik? Ulrich Beck szociológus ebben az összefüggésben megállapította, hogy

„nem a »feleslegesek« (Zygmunt Bauman), nem a kirekesztettek, nem a proletariátus, hanem a társadalmi közép til-

takozik a köztereken. Ez delegitimálja és destabilizálja »a rendszert«.”⁵

De nem inkább egyetlen kép már ez az ellentétpár? A társadalmi közép szereplői nem máris kirekesztettek, prekáriusok és így a közeljövő „feleslegesei”-e? Ha megkíséreljük a tiltakozókat országok felett átnyúlva, egyetlen összefüggésben szemlélni, akkor arra jutunk, hogy lényegében a következő tulajdonságokat látjuk: a szóban forgó személyek fiatalok, képzettek, készségszinten használják az internetet és nincsenek kilátásaik. Nemcsak a legutóbbi nagy pénzügyi válság gyermekei, hanem a társadalmakat még régóta átható prekarizálódásai is. Ez az, ami – legalábbis a tiltakozások kezdeményezőit – oly különböző országokban is összeköti őket egymással.

Ez másfelől nem jelenti, hogy a történetek során ők alkották a szereplők többségét. Épp ellenkezőleg. Egyiptom példáján felmérhető, hogy a Tahrir téri tiltakozásokon mindig nagy arányban vett részt a lakosság, úgyhogy ebben az esetben szinte szabályos népi mozgalmról beszélhetünk. A felkelés beindítói nem azonosak azokkal, akik azt legalább időlegesen sikerre vitték. Előbbiek számtalan támogatóra leltek törekvéseik mellett, így a tiltakozás bázisát saját társadalmi szegmensükön túlra is kiterjesztették, és végül elérték, hogy a felkelés tömegmozgalommá váljon.

Amennyiben egy Kairótól New Yorkig, Madridtól Santiagóig és Lisszabontól Tel-Avivig nyúló keresztmetszetet akarnánk felrajzolni, akkor kijelenthetjük,

⁴ Javier Cáceres, *Spanische Revolution, Süddeutsche Zeitung*, 2011. május 19.

⁵ Ulrich Beck, Ohnmächtig aber legitim. Die Occupy-Bewegung in der Finanzrisikogesellschaft, *die tageszeitung*, 2011. október 29.

hogy amit a világ a 2011. évben átélt, az mindenekelőtt a diplomások lázadása volt. Ha nem is csak ők jelentik a tiltakozások teljes spektrumát, mégis ők alkotják a külföldi szereplői csoportok magvát, a kezdeményező, kommunikáló és más társadalmi rétegeket és csoportosulásokat mozgósító erőt.

Az anyagi érdekek

A hatvanas évek vége óta az ipari társadalmakban a meghatározó tiltakozó mozgalmakat egyre kevésbé jellemzi, hogy anyagi érdekeiket kívánják érvényesíteni. A diák-, a környezetvédelmi és békemozgalmakban is inkább a posztmateriális értékek voltak a fontosak az anyagi kérdések helyett. Mint Ronald Inglehart a nyugati világ értékváltozásával foglalkozó tanulmányaiban igazolta, a hetvenes és nyolcvanas években a legtöbb tiltakozó mozgalomban posztmaterialista attitűd érvényesült.⁶ Önreflexív, posztmateriális értékminták voltak a meghatározók, középpontjukban az általánosan értelmezett emancipációval vagy életminőséggel.

Ez a kép ugyanakkor, amely az arab országok felkelői számára nem lett volna érvényes, nem érvényes az USA-beli és az európai Occupy mozgalom esetében sem. Még ha ennek első pillantásra ellentmondani látszik is az a tény, hogy az Occupy sok követőjét – főleg a spanyol Indignadosokat – a demokrácia kérdései és egy nem képviseleti, közvetlen népuralom kipróbálása és megvalósítása motiválta, mindezek ellenére félreértés volna ezeket

⁶ Ronald Inglehart, *Kultureller Umbruch – Wertwandel in der westlichen Welt*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1995.

a célokat egyfajta idealizmusként értelmezni. Az érintettek úgy érzik, hogy gondjaikkal és problémáikkal együtt kirekesztették őket a komoly politikai beleszólásból, és emiatt olyan eszközöket ragadnak, amelyek nagyobb sikerrel kecsegtetnek céljaik elérésére.

A tiltakozások túlnyomó mértékben anyagi érdeken és nem posztmateriális motívumokon alapulnak – ilyen érdek az aggodalom a munkahely, a családalapítás, a társadalmi státusz és általánosságban a jövő miatt. Ez pedig minden különbség ellenére egyaránt érvényes az arab és az európai, az észak- és a dél-amerikai mozgalmakra. Sok országban egyre terjed a diplomák elértektelenedése miatti kétségbeesés, amire csak rátett egy lapáttal az aktuális pénzügyi és gazdasági válság.

A (csupán) jelképes hatalom

A klasszikus tiltakozó mozgalmak fő problémája abban állt és áll még ma is, hogy egyáltalán nem vagy nem kellő mértékben rendelkeznek negatív szankcionálási hatalommal. Szélsőséges esetekben a kollektív mozgósítás rendelkezésre álló eszközeivel képesek például a nyilvánosság terében rendezvényeket megzavarni, a közlekedést akadályozni, építkezéseket leállítani és hasonlókat. Nem képesek ugyanakkor arra, hogy termelőüzemeket állítsanak le, gyárakat szálljanak meg, és ezáltal ágazatok vagy egész országok termelését bénítsák meg – ami például megtörténik munkások és alkalmazottak általános sztrájkjai esetében.

Amire képesek – és amint az Occupy Wall Street példáján láthattuk, időnként rendkívül hatékonyan –, az a

szimbolikus tiltakozás artikulációja, a lelkes és megfelelő visszhangot keltő fellépés valami mellett vagy valami ellen. Az ilyen típusú tiltakozó mozgalom és a klaszikus társadalmi mozgalom, a munkásmozgalom közé azonban nem tehetünk egyenlőségjelet. Az ilyen tiltakozó mozgalomnak – elszórt együttműködések ellenére – nincs szervezett érdekképviselője, olyan, amilyen a történelem során a szakszervezetek formájában öltött testet, és amely vagy teljesen integrálódott (lásd Németországban, ahol szerepük a kollektív szerződések megkötésére korlátozódik), vagy pedig teljesen leépült (leépítették – lásd a Thatcher-korszak Angliját).

Ha az Occupy mozgalom Manhattanból kilépve a legkülönbözőbb városokban és országokban úgy lép fel, hogy megszáll egy-egy teret vagy parkot, akkor ezzel azt a benyomást kelti, mintha mégiscsak rendelkezne valamiféle negatív szankcionálási hatalom gyakorlására szolgáló eszközzel – különösen ha olyan jelentős intézményről van szó, mint a New York-i tőzsde. Az Occupy Wall Street esetében kezdetben csakugyan arra lehetett gondolni, hogy ami itt történik, az a világ legfontosabb tőzsdéjén folyó ügyletek megbénítását célozza. Talán még az aktivisták egy része is kacérkodott ezzel a gondolattal. De azt még az ötletgazdák sem gondolták komolyan Vancouverben, az *Adbusters* szerkesztőségében, hogy be tudnának venni egy olyan felleget, mint a New York-i tőzsde.⁷ A lényeg itt nyilván maga a gesztus

⁷ Illik ehhez az a javaslatuk is, miszerint a Zuccotti Park megszállói jobban tennék, ha lebontanák a sátraikat és elvonulnának onnan, ahelyett hogy örökösen összezördülnek a biztonsági erőkkel és a rendszerint igen kemény New York-i té

volt, legalábbis olyan kommunikációs szakemberek esetében, mint az *Adbusters* szerkesztői. Az „Occupy Wall Street!” jelszava játék volt a jelentés síkjaival, mint egy gigantikus MINTHA. Számításuk, hogy nem fogják szó szerint venni, be is jött. Üzenetük – „mi a legszívesebben megszállnánk az egész Wall Streetet, de sajnos valójában nem vagyunk rá képesek” – hatalmas médiaviszhangot keltett, és hipp-hopp körbepötyölte a Földet. A felhívás, hogy szorongassák meg a bankokat és tőzsdéket, és így tartóztassák fel a folyamatot, amely egész államokat és társadalmi rétegeket sodor veszélybe a profitmaximalizálás miatt, eljutott majd mindenhova, és mindenütt jó szívvvel fogadták. A jelek szerint még Obama elnöknek sem volt más választása, mint kinyilvánítani a rokonszenvét a pénzvillag fiatal kritikusai iránt.⁸

Amennyiben helyénvaló az értékelés, miszerint az Occupy mozgalom nem rendelkezik politikai, csupán szimbolikus hatalommal, akkor ennek szükségszerűen fontos következményei lesznek harcuk folytatását illetően.

viszontagságaival. L. Jörg Häntzschel, *Energie für den Winter*, *Süddeutsche Zeitung*, 2011. november 17.

⁸ Másfelől az amerikai elnök támogatása fokozatosan csökkent. A Benedictine University, egy katolikus magánegyetem felmérése szerint az Occupy Chicago aktivistáiról kiderült, hogy bár 72%-os túlnyomó többségük saját magát „fiatal liberálisnak” tartja, és 69%-ban arra hajlik, hogy a választásokon a demokraták jelöltjeire szavazzon, csak egyharmaduk vélekedett úgy, hogy Obama teljesítménye „rendben” („good job”) volna. Ez arra enged következtetni, hogy az Occupy aktivistái körében viszonylag magas lehetett a kiábrándult Obama-támogatók aránya. L. Benedictine Survey: Occupy. Protesters Unhappy with Obama, *Daily Herald*, 2011. november 14.

A politikai befolyásolás lehetőségei

A szimbolikus hatalommal rendelkezők esetében fontos, hogy nyilvánosak legyenek a követeléseik. Ha meg akarnak változtatni valamit, akkor az állami politika legitimációs deficitjét kell támadniuk. Hogy meg is tudjanak változtatni valamit, ahhoz meg kell próbálniuk befolyásolni a végrehajtó hatalom döntéseit. És erre a befolyásolásra csak korlátozott lehetőségük nyílik.

Elsőként felhívásokat fogalmazhatnak meg, és reménykedhetnek, hogy meghallgatásra találnak a kormányzatnál; másodsorban nyilvánosan, demonstratív tömegtüntetésekkel nyomást gyakorolhatnak, és végül a hosszadalmas és fáradtságos parlamenti út következik, hogy a választásokon győztes pártok közbeiktatásával esélyt kapjanak pozícióik érvényre juttatására. E három lehetőség egyike sem túl ígéretes – látva például Németországban az alacsony részvételt.

Ennek ellenére el tudunk képzelni bizonyos megoldásokat. Fontos mozgósítási és befolyásolási tényező lenne egy úgynevezett *meghallgatás*, amellyel legitimációs nyomás alá lehetne helyezni a mindenkor kormánypolitikát. Ez egy kvázi fordított politikai tanácskozás volna, amelynek keretében nem a lobbista elveket követő szakértők működnek a végrehajtó hatalom számára személyre szabottan, hanem épp ellenkezőleg, a lakosság többségi érdekei szerint alakítaná ki. Egy meghallgatáson a felelős kormánytagok és parlamenti képviselők álláspontját szakemberek és más hozzáértők véleményével ütköztetnék. Egy olyan vitatott területen, mint a bank- és a pénzügyi válság további kezelése, ahol a kor-

mány és az ellenzék pozíciói túlságosan is gyakran közbömbösítik egymást, már rég indokolt lenne a vitát egy ilyen síkra helyezni.

A siker esélye

Az Occupy mozgalom sikerének esélyeit kezdetektől fogva jogos kétely övezte. Nagyon is sűrűn lehetett az alábbi véleménnyel találkozni: „Tehetetlenek, ám legitimek.”⁹ A megítélés nyilván találó volt. Másfelől viszont néhány hónap elteltével több jött ki a mozgalomból, mint amennyiről néhányan az aktivisták közül akár csak álmodozni mertek volna.¹⁰ Eddig három eredményük van:

Mindenekelőtt az Occupy mozgalomnak sikerült az egész országok és szövetségek stabilitását fenyegető bank- és pénzügyi válság közepette a lakosság nagy részében felgyült frusztrációt és közömbösséget áttörnie, és kézzelfogható módon szavakba öntenie a profithajszát, elhibázott gazdaságpolitikák és a korrupció miatti jogos felháborodást.

Az aktivisták kezdeményezése, hogy számos nagyvárosban hónapokon át köztereket foglaljanak el, és ezáltal gyakoroljanak szinte állandó hatást a nyilvánosságra, „közös középpontot” (Jeff Goodwin) teremtett

⁹ Egy szociológus, Ulrich Beck hangja: Ohnmächtig, aber legitim. Die Occupy-Bewegung in der Finanzrisikogesellschaft, *die tageszeitung*, 2011. október 29.

¹⁰ L. ezzel kapcsolatban különösen egy New York-i szociológus megfontolásait: Jeff Goodwin, Occupy Wall Street, *Le Monde diplomatique*, 2011. november 11.

a sok-sok szociális, környezetvédő, de mindenekelőtt bank- és kapitalizmusellenes csoportnak, akiket így össze is kapcsolt egymással.

Azzal, hogy nem lehetett őket eltéríteni a gyülekezési jog gyakorlásától, hogy részvételi és bázisdemokratikus döntési formákat követtek, ezen túl pedig megkísérelték a képviseleti demokrácia pusztá bírálata helyett – ahelyett hogy beérték volna absztrakt követelésekkel –, hogy alternatívák nyújtása révén átalakítsák, a „poszt-demokratikus demokráciákban” világszerte napirendre került a demokrácia megélésének problémája.

Különleges esetnek számít a német Occupy mozgalom. Egyfelől rendkívül magas a lakossági támogatási rátája, másfelől ehhez képest alacsony a részt vevő aktivisták száma. A világon körbefutó szociális lázadás hullámaiból korábban csak kevés érte el az itteni partokat. És ennek megvannak a maga okai, ami a gazdasági és társadalmi adatokból kiolvasható.

A Hamburgi Világgazdasági Intézet (Hamburgisches Weltwirtschaftsinstitut, HWWI) igazgatója, Thomas Straubhaar nem véletlenül nem jóslott tartós sikert az Occupy mozgalomnak Németországban.¹¹ Ebben az országban – állítja a közgazdász-kutató, aki egyébként a feltételhez nem kötött alapjövedelem támogatója – a tömegtiltakozásoknak nincs tömegbázisa, a demonstrálók „garantáltan nem a polgárok 99%-ának a nevében beszélnek”. Véleménye szerint az, hogy Németországban erős a szociális állam, alacsony a munkanélküli-

¹¹ Thomas Straubhaar, *Deutscher Occupy-Protest ist keine Massenbewegung*, *Hamburger Abendblatt*, 2011. október 18.

ség és az inflációs ráta, a fő okai annak, hogy miért volt olyan visszafogott a tiltakozás.

Másfelől viszont az országban nem lehet túlbecsülni a bankok bírálatának mozgósító erejét. A lakosság nem kevesebb, mint 74%-a követeli, hogy a törvényhozás szabályozza szigorúbban a pénzüzeteket, és 78%-a utasítja el, hogy adópénzekből támogassák a magukat elszámító bankokat.¹² Időközben a politikai pártok is belátták, hogy a pénzpiacokat mélyrehatóan szabályozni kell. Ennyiben nem okozhat meglepetést, hogy a kormány és a pártok fontos képviselői, tekintet nélkül politikai hovatartozásukra, egyetértének a tiltakozókkal. Az időpont kedvező egy nyomatékos nyilvános tiltakozás számára. Még ha néhányan úgy is gondolják, hogy túl sok idő telt el már a bank- és pénzügyi válság kitörése óta, az Angela Merkel vezette német kormány bizonytalan, részben diffúz reagálása a magát euróválsággá kinövő görögországi krízisre, mérhetetlenül felerősítette a sürgős cselekvés igényét. Megérett az idő a politikai döntéshozókra nehezedő nyomás fokozására.

Bár vannak jelei, hogy a mozgósítás kedvező fogadtatásra talál, de még távol áll attól, mint amilyen 2003-ban, az iraki háború kitörése előtt volt, amikor a béke-mozgalom a csúcspontján volt. Az újabban több felől hallható állítás, miszerint más európai országokkal – például Franciaországgal és Olaszországgal – összehasonlítva Németországban a tiltakozás és az ellenállás csak gyenge hagyományokkal rendelkezik, így általánosítva nem állja meg a helyét. Érvényben lehetett a klasszikus

¹² Walter Wüllenweber, *Die Machtfrage: Bürger gegen Banker*, *Stern*, 2011. október 13., 35–41., itt: 36.

munkásmozgalomra vonatkoztatva az elmúlt évtizedekben, de nem érvényes a fiatalabb, inkább posztmaterális alapokon álló tiltakozó mozgalmakra, mint amilyenek például az atomenergia ellen vagy a globalizáció szociálisan felelőtlen politikája ellen irányuló mozgalmak. Ebben a tekintetben évek óta Németországé az egyik vezető, ha nem éppen a legelső pozíció. Csakhogy ebből az erőből momentán nem sok érzékelhető.

Mi lehet ennek az oka?

Először: a gazdasági és szociális rendszer objektív feltevélei. Az egyre erőteljesebb pénzügyi válság ebben az országban eddig lényegében baj nélkül zajlott le. A válság kórtünetei ezzel szemben a Földközi-tenger körüli országokban – Portugáliától Spanyolországon át Olaszországig és Görögorszáig – sokkal határozottabban jelentkeztek, mint Németországban. A bankok összeomlásának és az ezzel elinduló dominóhatás veszélye mellett különösen nagy a fiatalok körében tapasztalható munkanélküliség gondja. Ha Spanyolországban időközben a 25 évnél fiatalabbak fele, 48,9%-a munkanélküli (és semmi kilátása, hogy jobbra fordul a sora),¹³ akkor itt a társadalom centruma olvadásának veszélyével állunk szemben. Franciaországban (24,2%), Olaszországban (29,2%) és Portugáliában (30,4%) a helyzet csak kissé mértékben fest jobban. Mindettől Németország a maga 8,5%-os összehasonlító értékével messze van, legalábbis belátható időre.

¹³ Saisonbereinigte Arbeitslosenquote der Jugendlichen unter 25 Jahren für den Monat Oktober 2011, Eurostat Pressemitteilung vom 30. November 2011, Nr. 176, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-30112011-BP/DE/3-30112011-BP-DE.PDF.

Másodszor: a demonstrálóknál félreismerhetetlenül hiányoznak a világos követelések. Az „Occupy Deutsche Bank”, sőt „Occupy Frankfurt” szlogenek inkább ötletelenségből, ha nem tanácstalanságból fakadnak. Nyilvánvalóan igazságtalan lenne kidolgozott programokat elvárni a szervezőktől, hiszen erre eddig minden erőfeszítése ellenére az európai politika sem volt képes, legfeljebb távolról sem kielégítően. Ugyanakkor sürgető volna legalább néhány konszenzusképes követelést megfogalmazniuk, hogy a jelenleg megfigyelhető dinamikának legalább valami irányt adjanak.

Harmadszor: a követelésekhiányával közvetlenül összefügg a világosan definiált címzett hiánya is. Odavonulni az Európai Központi Bank elé, és a válságkezelését kritizálni, ez inkább amolyan szükségmegoldásnak teszszik. Világos, hogy ezzel mit akarnak elérni. Nem egyes bankokat akarnak támadni, hanem az európai valutaunió központi hatóságát, egy szövetséget, az európai bankok összességét. Ez azonban hiba. Az EKB ugyanis éppenséggel nem tartozik a tűzre szítók közé, hanem ellenkezőleg, a legfontosabb stabilizáló erők egyike. Ami New Yorkban a Wall Street mint helyszín kiválasztásával egyenesen evidens volt, ha a nemzetközi fináncióke kapuja előtt akarnak tiltakozni, az Frankfurtban, a bankok városában meglehetősen félresikerült.

Ha az ember nem akarja megadni magát sem a többségükben fiatal szervezők érthető eufóriájának, sem pedig akcióik médiavisszhangjának, egyvalamit mégis meg kell állapítania: a tiltakozások a társadalom jelenlegi hangulatának komoly mutatói. Az utóbbi hónapokban erősödik a félelem a lakosságban a bankok bukásá-

tól, még inkább a pénzügyi rendszer összeomlásától, és az ezekből fakadó szembetűnő társadalmi következményektől, például a társadalom- és nyugdíjbiztosítás terén. Ha nem is illik a riadalmat fokozni, még tárgyilagos szemlélettel sem zárható ki teljesen, hogy a pénzpiacok sokat emlegetett szabadsága pusztító hatással lehet néhány nagy fontosságú társadalmi szektorra.

Arra a gyakran felvetett kérdésre, miszerint az Occupy Wall Street „nem fejlődhet-e egy átfogó kapitalizmusellenes mozgalom magvává”,¹⁴ már megadtuk a választ. Ugyanis az Occupy – bár teljesen másképpen, mint ahogy azt a klasszikus baloldal kívánná – már 2011 októbere óta betölti ezt a szerepet. Ebben az esetben azonban minden egalitárius igyekezet ellenére sincs szó klasszikus értelemben vett baloldali mozgalmról. Nem rendelkezik sem szigorúan antikapitalista, sem pedig marxista értelemben vett osztályharcos vonásokkal. A hangsúlyt egyértelműen a reformokra helyezik. Céljuk a bank- és pénzügyi rendszer korrekciója, párhuzamosan a politika megújításával. Aktivistái sem a kapitalizmust nem kívánják megszüntetni, sem pedig a parlamentáris demokráciát. Mind képviselői, mind pedig célkitűzései felől közelítve leginkább a középosztály mozgalmáról beszélhetünk. Annál, hogy az aktivistái milyen erővel küzdenek a kapitalizmus ellen; fontosabb kérdés, tudnak-e tényleges befolyást és szükséges mértékű nyomást gyakorolni az uralkodó elitekre, hogy tiltakozási potenciáljukat, ha csak jelzésértékűen

¹⁴Jörn Kabisch, Protest-Camps sind gut. Noch besser ist ein fester Platz in der Öffentlichkeit, *Der Freitag*, 2011. november 17.

is, de politikai sikerekre fordíthatassák. Erre vonatkozóan indokolt a kétely.

Az Occupy övező rokonszenv azonban, amely a németek körében átmenetileg elért több mint 90%-kal megelőzte¹⁵ a mozgalommal szemben meglehetősen közömbös amerikaiakét,¹⁶ nem tévesztendő össze a hatékonyságukkal, még kevésbé bizonyos eredményekkel. Az Occupy mozgalom sokak számára amolyan vetítövászon, amelynek segítségével saját, a láncait vesztett pénzügyi rendszerrel kapcsolatos gondjait és félelmeit tudja kifejezni úgy, hogy az a média számára is fogyasztható. Alapjában véve a rokonszenvező szemszögből egyfajta szimbolikus delegálásról beszélhetünk. Az Occupy támogatóit mindenekelőtt az a kívánság egyesíti, hogy az aktivisták világos jelzést küldjenek a

¹⁵ 2011. október közepén a *Tagesschau* című hírműsor online kérdéseket tett fel a nézőknek: „Kezdetben volt az Occupy Wall Street New Yorkban. Időközben nemcsak számos további amerikai városban, hanem világszerte tüntetnek az emberek a bankok állítólagos hatalma és a politika közömbössége ellen. Ön is osztja az Occupy Wall Street bírálatát?” A kérdésre 91,3% igennel, 3,4% nemmel válaszolt. Összesen 32 676 szavazatot adtak le. Hasonlóan magas támogatási arányt mutatott ki egy másik felmérés, amelyet az Emnid közvélemény-kutató intézet készített a *Focus* című hírmagazin számára. Arra a kérdésre, hogy „Megértéssel viseltetik-e Ön a bankellenes tiltakozás iránt?”, 87% igennel, 12% nemmel válaszolt. *Focus*, 2011. október 4., 43. szám, 34.

¹⁶ Egy november 19-én és 20-án végzett Gallup-közvélemény-kutatás eredménye szerint a megkérdezettek 53%-a az Occupy mozgalmat se nem támogatja, se nem utasítja el; a támogatók aránya mindössze 24% volt, az ellenzőké 19%. 59% nyilatkozott úgy, hogy nem tud eleget, illetve egyáltalán semmit sem tud az Occupy céljairól. Lydia Saad, Support for Occupy Unchanged, but More Criticize Approach, <http://www.gallup.com/poll/150896/support-occupy-unchanged-criticize-approach.aspx>.

politikának, amely riadóztatja a hatalom gyakorlóit: a tőzsdékkal és bankokkal kapcsolatos politikájuk nem folytatható tovább úgy, mint eddig.

Senki sem képes megbízhatóan előre jelezni, hogy a tiltakozások folytatódnak-e és kiterjednek-e, hogy vonnak-e maguk után politikai következményeket az USA-ban is, és ha igen, azok milyenek lesznek.¹⁷ Senki sem tudja, hogy mi történik, ha Görögországgal egy egész állam megy csődbe, ami esetleg magával ránthat másokat, például Portugáliát és Spanyolországot, hogy ezzel aztán az Európai Unió teljes valutazónáját felmérhetetlen megrázkódtatásoknak tegye ki. Egy ilyen, eddig példátlan válságban képes volna-e az Occupy mozgalom felszívni a várható feszültséget és energiát, tovább tudna-e terjedni és a jelentőségét növelni.

Egyvalami azonban már most is meglehetősen biztosnak tűnik. A leírt események szempontjából a 2011. évnek minden esélye megvan, hogy cezúraként vonuljon be a legújabb kori történelembé. Ha Európában nem is haladja meg 1968 és 1989 jelentőségét, de Észak-Afrika és részben a Közel-Kelet különféle arab országaira vonatkoztatva máris érvényes.¹⁸ Nem valószínű, hogy egy ilyen mélységű fordulat Európában is bekövetkezik, bár

¹⁷ A társadalomtudományi módszerek alapvető nehézségeihez az előrejelzések kialakításával kapcsolatban I. Jochen Roose, Nordafrika 2011: Revolutions- und Bewegungstheorien und die (Un-)Vorhersehbarkeit von Protest, *Forschungsjournal Soziale Bewegungen*, 24. évf. 1/2011. 7–18.

¹⁸ L. Stefan Weidner, Epochenjahr mit Fallstricken. Was die Arabellion dem Westen abverlangt – und was sie ihm eröffnet, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 9. füzet/2011, 93–103.

néhány dél-európai ország esetében nem zárható ki teljesen.

Változatlanul az USA-ban képzelhető el a legkevésbé egy ekkora változás. Ott a lakosság rokonszenve lényegesen alacsonyabb, mint más országokban. Az ország ebben a tekintetben is a pártpolitikához hasonlóan megosztott a republikánusok és a demokraták között. Eddig semmi nem mutat arra, hogy az elnökként politikailag is meggyengült Barack Obama képes lenne a pénzügyi, szociális és egészségügyi szektor régóta több mint esedékes reformjaira. Akkor már valószínűbb, hogy a demokraták azzal a gondolattal kacérkodnak, hogy amennyire csak lehetséges, a bankellenes mozgalom erejét az elnökválasztási küzdelemben a nem csak az ő szempontjukból veszélyes *Tea Party* mozgalom semlegesítésére hasznosítsák. Ez azonban nem volna más, mint politikai instrumentalizáció, ami az Occupy Wall Street szereplőit inkább csak nyugtalanítaná. Hiszen a vancouveri ötletadók szándéka nyilvánvalóan nem az volt, hogy szerepet vállaljanak az amerikai elnökválasztási küzdelemben.

A legtöbb jel arra mutat, hogy az arab térség szabadságmozgalmai és a világméretű jelenséggé szélesedett bankellenes mozgalom nem lesz képes elérni nagy céljait. Ami leginkább hiányzik – és ez közös az egymástól egyébként oly különböző mozgalmakban –, hogy kevésbé értik a „politikai”-t. Mindkét mozgalomnak egyértelmű korlátai első ránézésre különböző, lényegüket tekintve azonban nagyon is összehasonlítható, ha nem egyenesen hasonló okokra vezethetők vissza. Míg Egyiptomban a Tahrir tér mozgósítóvirtuózai

a parlamenti választások előkészítését teljesen más, velük szemben több mint csupán konkurens erőknél, például a Muszlim Testvériségnek engedték át, az Occupy mozgalomban és nem utolsósorban annak németországi fiókiintézményeiben legszívesebben lemondának a „politikáról”, és helyette a jövőben is önismereti gyakorlatokkal kísérletezgetnének.

A kevéske még létező német tábor helyzete a Speaker's Cornerre emlékeztet, a londoni Hyde Park azon szegletére, ahol egy 1872-es parlamenti határozat alapján bárki bármilyen ügyben nyilvánosan szót emelhet, és akármilyen neki tetsző témáról beszélhet. Mindenki beszélhet, de szavainak többé-kevésbé semmi következménye sincs. Így fonták be magukat az occupyerek a saját selyemgubójukba. Ráadásul csalóka az aktivisták döntéshozatali monopóliuma az Asambleában.¹⁹ Alapjában véve antiideológiát képviselnek. Nem jöhet semmi befolyás kívülről, mindennek belülről kell kifejlődnie, az ügyeket kizárólag maguk az egybegyűltek vezethetik elő. Minden, ami reprezentatív, idegen tőlük, minden delegációs elvtől rosszul vannak. Központi elvük akár a *creatio ex nihilo* is lehetne. Az ilyen puritán önértelmezés legfontosabb eredménye a tartós „progra-

matikus határozatlanság”.²⁰ Ez a már néhány hónapja tartó várakozó állapot, amely érzéketlenséget mutat az európai adósságválság drámája iránt, aligha fog megváltozni.

Tekintettel az euróövezetben 2012-ben is változatlanul fennálló válságtünetekre, amelyek egy újabb világméretű pénzügyi és gazdasági válság lehetséges előjeleként is felfoghatók, nagyon is érthető a türelmetlenség a globális tiltakozási mozgalommal szemben. Amikor egy újságíró felpanaszolta az „Occupy mozgalom atyjaként” aposztrofált Kalle Lasnnal készített interjújában, hogy „a tiltakozás öntőformáját (...) meg kellene tölteni tartalommal”, az *Adbusters* alapítója válaszában két fázist különböztetett meg egymástól. Az elsőben az volt a cél, hogy „a változás iránti mérhetetlen igénynek mindenekelőtt valami formát” adjanak. A másodikban viszont okvetlenül szükség van egy „kristálytisza követeléseket megfogalmazó politikai programra”.²¹ Időközben legalább a tiltakozó mozgalom kezdeményezője számára világhosszá vált, hogy ütött az óra.

¹⁹ „Az »Asamble« abban a pillanatban probléma lesz, amikor ott hozzák meg az összes döntést – például a következő tiltakozási akcióról. Kirekeszti ugyanis a döntéshozatalból az összes olyan Occupy-támogatót, aki nem tud részt venni az »Asambleán«, mert éppen dolgozik, tanul, vagy süteményt eszik a nagymamája születésnapján. Ennek köze nincs a bázisdemokráciához és a transzparenciához.” Melanie Mühl, Zieht euch warm an! A németországi jelenségekhez: Im Frankfurter Occupy-Camp, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2012. január 31.

²⁰ L. Steffen Vogel, Occupy am Scheideweg, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 56. évf., 1. füzet, 1/2012. 9–12.

²¹ „Magam is izgatottan várom, hol lesz a következő csatátér.” Hogyan tovább, Occupy? Telefonbeszélgetés Kalle Lasnnal, a mozgalom társkezdeményezőjével és az *Adbusters* magazin alapítójával, *Süddeutsche Zeitung*, 2011. december 20. Az interjút Alex Rühle készítette.

A szerzőről

Wolfgang Kraushaar a hamburgi *Institut für Sozialforschung* kutatója. Kutatási területe a tiltakozó, mozgalmak a hidegháború idején. A pekingi *Normal University* vendégprofesszora volt.

Művei többek között:

Die Protestchronik 1949–1959. Eine illustrierte Geschichte von Bewegung, Hamburg, Widerstand und Utopie. Rogner & Bernhard, 1996

1968 als Mythos, Chiffre und Zäsur. Hamburger Edition, Hamburg, 2000

Die Bombe im Jüdischen Gemeindehaus. Hamburger Edition, Hamburg, 2005

Die RAF und der linke Terrorismus (szerk.). Hamburger Edition, Hamburg, 2006

Achtundsechzig – Eine Bilanz. Propyläen Verlag, Berlin, 2008

Verena Becker und der Verfassungsschutz. Hamburger Edition, Hamburg, 2010

A kiadó utószava

Ha ma zárna kézírata szövegét a szerző, nem ejtene ennyi szót az arab tavaszról, ellenben szentelne egy alfejezetet a 2014. őszi hongkongi Occupy-mozgalomnak. A diplomások lázadása pillanatfelvétel 2012 februárjából. Ha ma készítenénk ezt a pillanatfelvételt, akkor azt látnánk, hogy az arab világban a demokratizálási kísérletek félsikerrel jártak, sőt van, ahol drámaiak az eredmények: a lázongásból véres polgárháború lett. A fejlett országok kapitalizmusellenes tüntetései pedig még félsikerrel sem jártak: az Occupy-táborok kiürültek, a diákok otthonról twittereznek tovább.

Miért tartottuk fontosnak mégis, hogy ez a könyv megjelenjen magyarul? Vitathatatlan, hogy a benne felvetett problémák nagy része ma is létező probléma. Egyrészt, mindig elkél egy kicsivel „több demokrácia”, másrészt pedig ugyanaz a dilemmája egy fejlett országban ma diplomázó fiatalok nagy részének, mint 2011-ben: nem lesz munkája. Ebből következik, hogy minden olyan megmozdulás, amely tiltakozik a kormányok politikája ellen, vagy rögtön Occupy címszó alatt szerveződik, ami tagadhatatlanul nagyon erős hívószó lett az elmúlt három évben, vagy minimum tucatnyi Guy Fawkes-álarc tűnik fel a tömegben, ami az Occupy mozgalomhoz csatolja az adott megmozdulást. Továbbá van egy nagyon fontos vonása a szövegnek: a könyv alanya a prekarizáltak – amely kifejezés eddig még nem honosodott meg a magyar köznyelvben, holott egy nagyon

releváns, mára alapvető szociológiai jelenségről van szó.¹

A könyvből nagyon jól látszik, milyen magasra csapott az eufória és a reménykedés hulláma 2011-ben – ezek után biztosan nem mehet minden ugyanúgy tovább, gondoltuk. Aztán persze a csalódás és a közömbösség hulláma csapott még magasabbra – miért is változott volna bármi is, amikor tény, hogy időről időre felhorgad valami lendület a világon, az 1990-es évek legvégén, a 2000-es évek elején a globalizációkritikával, vagy a 2000-es évek második felében a tarka forradalmakkal. Nem mondhatjuk, hogy nyom nélkül múltak ki, különösen nem a tarka forradalmak, amelyek sikeres demokrátizációt („több demokráciát”) eredményeztek.² A globalizációkritikus mozgalom azonban, amely az Occupy mozgalommal rokon, nem tud különösebb eredményeket felmutatni. Nem vezették be a Tobin-adót, a globális kapitalizmus ugyanolyan átláthatatlanul működik, nem beszélhetünk globális civil társadalomról sem. Megmaradtak bizonyos akcióformák, szerveződési mechanizmusok, amelyekre építve és a közösségi médiumokat használva példátlan hatékonyságot és szervezettséget értek el az occupyerek az önszerveződés terén. Továbbra sincs azonban megfelelő eszközrendszer, és ha teljesen őszinték akarunk lenni, követelésrendszer sem, amellyel valóban szembeszállhatnának a globális ka-

¹ Prekariátus és Magyarország. Beszélgetés Ferge Zsuzsával. *Fordulat*, 19. szám, 2012/3., 116.; Guy Standing: Prekariátus. Lakosokból állampolgárok? *Fordulat*, 19. szám, 2012/3., 28.

² Krasztev Péter–Jon Van Til (szerk.): *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelleseknek és békésekknek*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013.

pitalizmussal, neoliberális logikával, a kormányok politikájával. Így aztán érthető, miért ült le ezúttal is a tiltakozás lendülete, és miért maradt minden a régi ben. Ahogy maga a szerző írja egy helyütt az Occupy Frankfurt kapcsán, ahelyett, hogy a résztvevők konkrét politikai követelésekkel bombázták volna a nyilvánosságot, valami fura „önmegvalósító” kísérletként, egyfajta performanszként tekintettek a megmozdulásra. Ennyiben maga a mozgalom sajátos jellege az, ami megakadályozza, hogy rést üssenek a kapitalizmus szövédéjén. Mégis fontos, hogy minél többen olvassák Kraushaar könyvét, és tájékozódjanak az Occupy mozgalomról, mert a szerző aprólékos empirizmussal elemzi a tiltakozásokat, azok menetét, szereplőit, eszközeit, és mert azóta „minden Occupy”, és ezáltal értelmezhetővé válik nemzetközi kontextusban is – így például a 2014 őszén zajló Occupy Hong Kong is –, és mert pontosan ezeket az eszközöket használták legutóbb Magyarországon, az internetadó bevezetése ellen tiltakozó tüntetések szervezéséhez.

A prekariátus nálunk sem ismeretlen jelenség, de ezen a néven kevésbé ismeri a magyar köznyelv, holott Nyugat-Európában bevett fogalom. Szociológiai és közgazdasági kifejezés, amely a precarius (bizonytalan) és a proletariátus szavak vegyítésével keletkezett.

A Wikipédia szerint „a jelenlegi kapitalizmus osztályhierarchiájában legalul elhelyezkedő, az utóbbi évtizedekben kialakult, növekvő létszámú társadalmi osztály, melyet a munkásosztály viszonylagos biztonságához képest állandó létbizonytalanság jellemz, mivel tagjai sem folyamatos, teljes munkaidős

munkahellyel, sem ennek megfelelő jövedelemmel nem rendelkeznek. Ezen társadalmi osztályhoz tartoznak a tartósan munkanélküliek, részmunkaidőben, alkalmi vagy idegymunkában foglalkoztatottak, akik a biztos jövedelem hiányában a társadalom szociális ellátórendszerére, különféle segélyekre és egyéb ellátásokra szorúlnak. A prekariátus sajátos társadalmi rétegeit képezik a munkahellyel még soha nem rendelkezett, fiatal, tartósan munkanélküliek, a gyermekeiket egyedül nevelő szülők, a rokkantak és egészségileg károsodottak, hajléktalanok csoportjai. A prekariátus kialakulása a 21. századi Európa komoly társadalmi problémájává vált, de nem kifejezetten európai jelenség, Japánban például 20 millió felett van a prekariátusoknak megfelelő *freeterek* lélekszáma.³ Ami annyit tesz a fiatal pályakezdők (a könyv főszereplői) számára, hogy diplomájuk megszerzése után nem tudják elkezdni építeni sem szakmai, sem magánéletüket. Ki tudja, milyen hosszú ideig tartó átmeneti állapotra kell berendezkedniük, amíg ideiglenes munkából, ösztöndíjakból, gyakornoki pozíciókból próbálnak a felszínen maradni. Az Occupy Hong Kong aktivistáinak szavaival: „Huszonvalahány évesek vagyunk. Lett állásunk; ideje kirepülni a fészekből. De soha nem fogunk lakást venni. Soha.”⁴ És ők még kiváltságosok, hiszen lett – ilyen vagy olyan – állásuk.

³ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Prekariátus> (letöltés: 2014. október 8.).

⁴ What's next for the Hong Kong protesters? *The Guardian*, 2014. október 7., <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/07/>

Az Occupy mozgalom ezáltal élő maradt, ha az aktivisták hazamentek is, de a honlapok, Facebook-profilok, Twitter-fiókok élnek, és az egész bolygón hasonló helyzetben vannak, akik működtetik őket. Az egyetemen minden évben diákok újabb és újabb tömegei végeznek, akiknek nincs kilátásuk stabil életszínvonal elérésére, a közösségi médiumokat viszont anyanyelvi szinten használják, így a prekariátus osztály, amely az országok vagy régiók minden különbsége ellenére globálisan értelmezhető egy entitásként, egyre csak duzzad. Kérdés, hogy ha eléri a kritikus tömeget, mi lesz a sorsa – lépnek-e addigra az egyes kormányok az érdekében, vagy ő maga lép-e valamit, amire tényleg nem legyinthetnek az országok politikusai? Átlépi-e a mozgalom valaha a saját árnyékát?

A magyar olvasó a könyvből egyben képet kap arról is, hogyan használják a magyar tiltakozó megmozdulások a közösségi médiumokat, hiszen a technológia ugyanaz – csak a léptékek különböznek. Nálunk ráadásul a prekariátus küzdelmét elfedi egy nagyon primer politikai máz, amely lehetetlenné teszi, hogy olyan tartalommal és követelésekkel lehessen fordulni a kormányzat felé, amelyek az Occupy mozgalmat jellemzik. Ami mégis összeköti őket a nemzetközi léptékű mozgalommal, az a „több” vagy „valódi” demokrácia igénye mint a hazai tüntetések általános jellege, azon túl, hogy konkrétan a politikusok elszámoltathatóságára vagy emlékművek állítására fókuszálnak.

hong-kong-protests-fade-take-stock-beijing-china (letöltés: 2014. október 8.).

Melegen ajánljuk tehát minden – nem csak fiatal – olvasónknak Wolfgang Kraushaar könyvét, amely egyszerre elméleti és gyakorlati olvasnivaló, szinte kézikönyv a magyarországi tiltakozók közösségének.

A könyv a globális tiltakozások körképe. Még ha ez a körkép hiányos is, az olvasónak az az érzése támadhat, hogy körbepülte a Földet, és annak legkülönbözőbb pontjain elvegyült a tiltakozó tömegben. Ha a tiltakozások Kairótól New Yorkig, Madridtól Santiagóig és Lisszabontól Tel Avivig nyúló keresztmetszetét nézzük, láthatóvá válik, hogy amit a világ a 2011. évben átélt, az mindenekelőtt a diplomások lázadása volt. Ha nem is csak ők jelentik a tiltakozások teljes spektrumát, mégis ők alkotják a különféle szereplői csoportok magvát, a kezdeményező, kommunikáló és más társadalmi rétegeket és csoportosulásokat mozgósító erőt. A különbségek ellenére egy demokráciát és társadalmi igazságosságot céljaul tűző transznacionális szabadságmozgalomról volt és van szó. Ez volt az egyik alapvető oka annak is, hogy a mozgalom miért volt képes különböző országok fiataljainak lendületet adni. A könyv végül rámutat: a tiltakozók nem tudták leírni annak a termését, amit az utcákon és tereken korábban „elvetettek”. Ennek ellenére a tiltakozás azóta is fel-fellángol a földgolyó különböző részein. A magyar olvasó számára a kötetet a prekariátus fogalmi tisztázása és a „Több demokráciát!” üzenete teszi érdekessé, mert bár a diplomások lázadása 2011–2012-ben zajlott, nálunk mind a létbizonytalanság, mind a demokrácia értékeinek tisztelete nagyon is forró témák.